

د (منوهر سنگ پتره) فرهنگي څېره

ميټا مسعوده ټپکيار

۱۳۹۴ لمریز کال

د کابل پوهنتون
ژبو او ادبیاتو پوهنځی
پښتو خانګه

د منوهر سنگه—بتره فرهنگي څېره

(د ماسترۍ تیزس)

ليکواله:

مینا مسعوده «نېکیار»

کتاب پېژندنه:

- د کتاب نوم: د منوهر سنگه بتره فرهنگي څېره
ليکوال: مینا مسعوده «نېکیار»
خپروندی: د افغانستان ملي تحریک، فرهنگي څانګه
وېبپاڼه: www.melitahrik.com
ډیزاینګر: ضیاء ساپی
پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید
چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپ کال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م
د تحریک د خپرونو لړ: (۷۳)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

نيوليک

مخونه

سريک

- ۱..... پيليزه
- ج..... لنڊيز
- ۱..... سريزه
- ۲..... دموضوع موخه يا هدف دموضوع
- ۴..... شاليد
- ۵..... دڅېړنې ميتود
- ۱- په معاصره نځون کې پښتو
- ۹..... په علمي موسسو کې
- ۱۰..... په مطبوعاتو کې
- ۱۱..... ۱-۲-۱ نن پرون
- ۱۲..... ۱-۲-۲ ژوند
- ۱۳..... ۳-۲-۱ دنيا
- ۱۴..... ۱-۲-۴ هندليد
- ۱۴..... ۳-۱ په داستاني آثارو کې د پښتو
- ۱۵..... ۱-۳-۱ مرزا صاحبان
- ۱۵..... ۲-۳-۱ هيررانجه
- ۱۶..... ۳-۳-۱ ابدې دوستان
- ۱۶..... ۴-۳-۱ راجه هريش چندر
- ۱۶..... ۵-۳-۱ د پانډو شهزاده گان
- ۱۶..... ۲-۳-۱ پدمنی
- ۱۶..... ۷-۳-۱ طلس می بنار
- ۱۶..... ۸-۳-۱ اووه خويندې
- ۱۶..... ۹-۳-۱ څلورزرين اقوال
- ۱۷..... ۱۰-۳-۱ کنچن ملا
- ۱۷..... ۱۱-۳-۱ ادبوي پوتلي
- ۱۷..... ۱۲-۳-۱ دهوالا مارو
- ۱۷..... ۱۳-۳-۱ بلنگامه کتھا

- ۱۴-۳-۱ باچا برهم دق اوزرینه هوسی..... ۱۷
- ۱۵-۳-۱ ماهی، چونکانبس او کیگری..... ۱۷
- ۱۶-۳-۱ وزیر او کم عقل..... ۱۷
- ۱۷-۳-۱ ادناوې روپی..... ۱۷
- ۱۸-۳-۱ ادصندل امبیل..... ۱۷
- ۱۹-۳-۱ شهزاده بهرام او گل اندامه..... ۱۸
- ۲۰-۳-۱ جمال خان اوزیب النسا..... ۱۸
- ۲۱-۳-۱ کابلی والا..... ۲۴
- ۲۲-۳-۱ منتر..... ۲۴
- ۲۳-۱-۳ نجومی..... ۲۴

۲- دمنوهرسنکې- بتره ژوند

- ۱- ازو کره اوزده کره..... ۲۵
- ۲- ۲ هڅې اودندې..... ۲۷
- ۲- ۳ آثار..... ۲۹
- ۲- ۴ چاپ شوي آثار..... ۳۰
- ۲- ۴-۱ خان عبدالصمد خان اخکزی..... ۳۱
- ۲- ۴-۲ خان عبدالصمد خان اخکزی د وفات د څلوېښتم..... ۴۱
- ۲- ۴-۳ خان عبدالصمد خان اخکزی..... ۴۹
- ۲- ۴-۴ پېرووښان بايزيد انصاري..... ۵۵
- ۲- ۴-۵ د امير کروړ وياړنه..... ۷۳
- ۲- ۴-۶ د اباسين سپېدې..... ۷۴
- ۲- ۴-۷ په افغانستان کې کرکېچ..... ۷۴
- ۲- ۴-۸ بزکشي..... ۷۴
- ۲- ۴-۹ له کافرستان څخه تر نورستان پورې..... ۷۴
- ۲- ۴-۱۰ ايويتيم ماشوم..... ۷۵
- ۲- ۴-۱۱ تش..... ۷۵
- ۲- ۵-۱ ناچاپ آثار..... ۷۵
- ۲- ۵-۲ د افغانستان په بيا ودانۍ کې د هند برخه..... ۷۲
- ۲- ۵-۳ په افغانستان باندې د ترهگرو توره وريخ..... ۷۲
- ۲- ۵-۳ د هنديانو او پښتنو ترمنځ ټينگه دوستي..... ۷۲

- ۴-۵-۲ په سویلي اسیا کې د افغانستان نوعیت..... ۸۱
- ۵-۵-۲ د هند په علمي ادارو کې د پښتو تصنیفونه..... ۸۲
- ۶-۵-۲ د آل انډیا راجیو د پښتو پروگرامونو د شپیتو کلو نو سفر..... ۹۱
- ۷-۵-۲ د هند او افغانستان مناسبات د تاریخ په منځنۍ دوره کې..... ۹۵
- ۸-۵-۲ د هند ښارونو او د پښتنو ترمنځ یو والی..... ۹۹
- ۹-۵-۲ د فخر افغان خان عبدالغفار خان په یاد او ویاړ کې..... ۱۰۳
- ۱۰-۵-۲ د هند دفن او کلتور په ارتقا کې د پښتنو برخه..... ۱۱۴
- ۱۱-۵-۲ د هند او افغانستان ترمنځ لرغوني مناسبات..... ۱۱۹
- ۱۲-۵-۲ د شلمې پېړۍ د پښتو عظیم شاعر ښاغلی گل پاچا الفت..... ۱۲۴
- ۱۳-۵-۲ د هند د آزادی په جدا و جهد کې د پښتنو او د بلوڅانو برخه..... ۱۲۸
- ۱۴-۵-۲ د پېرې مودې راهیسې افغانستان د منځنۍ..... ۱۳۳
- ۱۵-۵-۲ د هند او افغانستان ترمنځ اوسني مناسبات..... ۱۴۴
- ۱۶-۵-۲ د هند او افغانستان مناسبات په یو ویشمه پېړۍ کې..... ۱۴۸
- ۱۷-۵-۲ په هند کې د افغانانو تاریخي آثار..... ۱۵۲

۳- د لیکوال کلتوري څېره

- ۱-۳ بتره په افغانستان کې..... ۱۵۸
- ۲-۳ بتره په آل انډیا راجیو کې..... ۱۶۰
- ۳-۳ بتره، پښتو او پښتانه..... ۱۶۱
- پایله..... ۱۶۴
- مناقشه..... ۱۶۶
- نتیجه گیری..... ۱۶۹
- وړاندیزونه..... ۱۷۱
- اخځلیکونه..... ۱۷۲

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كابل د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملى كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

سريزه

د «منوهر سنگه بتره فرهنگي خبره» تر نامه لاندې دا اثر، زما د ماسترۍ تيزس دی. دا موضوع په دريو (۳) څپرکو کې بشپړه شوي ده.

ددې اثر په لومړي سر کې پيليزه ده، چې په کې ددې اثر د ليکلو ټول جريان ليکل شوی دی او له هغو کسانو څخه چې ددې اثر په ليکلو کې يې مرسته راسره کړې ده مننه ترې شوې ده. وروسته بيا لنډيز دی په دې کې راغلي دي، چې دا کتاب په څه ډول شروع شو او کومې موضوعگانې په کې ذکر دي. په همدې ترتيب بيا لړ ليک راځي، چې د ټولې موضوع سرليکونه په کې ذکر شوي دي.

بيا سريزه ده او سريزي څخه وروسته د موضوع موخه يا هدف دی. چې په کې ددې تيزس هدف، ارزښت او گټه څه ده، ښودل شوي ده. بل عنوان د موضوع شاليد دی په دې کې هغه کتابونه معرفي شوي دي، چې همدې اثر کې گټه ترې اخېستل شوې ده.

له دې وروسته د څېړنې ميتود دی. په دې عنوان کې راغلي دي، چې ددې اثر په څېړنه کې له کوم ميتود څخه کار اخېستل شوی دی.

بيا لومړی څپرکی پېلېږي، چې سرليک يې (په معاصر هند کې پښتو) دی. په دې څپرکي کې راغلي دي، چې په هند کې په معاصره دوره کې پښتو ادبياتو څومره پراختيا موندلې، په کوم مقام کې وواو څه بدلونونه په کې پېښېدل.

همدارنگه ددې دورې د پړاوونو ياد آوري هم په کې شوي ده. همدا څپرکی درې برخې لري. لومړی برخه يې د پياوړتمنتونه دي. په دې کې راغلي دي، چې د هند په کومو پوهنتونونو کې پښتو شته او څه ډول يې پرمختگ کړی دی.

بله موضوع يې مطبوعات دي. په دې کې راغلي دي، چې پښتو په رسنيو، آثارو او مطبوعاتو کې څه ډول ده؟ شته او کنه؟

درېيمه برخه يې آثار دي، په دې کې راغلي دي، چې د معاصرې دورې په آثارو کې ايا پښتو موجوده وه او کنه؟

له دې څخه وروسته دویم څپرکی راځي (دمنوهر سنگهـ بتره ژوند) په دې څپرکي کې د بتره ټول ژوند ذکر شوی، چې نوموړی چېرته زیږیدلی دی؟ څه کارونه او دندې یې کړي دي. آثار یې کوم دي چاپي آثار یې څومره دي او ناچاپ آثار یې څومره دي او ټول په کې ذکر شوي دي.

آخري څپرکی یعنې درېیم څپرکی چې سرلیک یې (د لیکوال کلتوري څېره) ده او درې برخې لري. یوه برخه یې بتره په افغانستان کې په دې څپرکي کې بیا راغلې دي، چې بتره په افغانستان کې څه کړي دي او بله برخه یې بتره په آل انډیا راډیو کې. په دې کې ذکر شوي دي، چې بتره په آل انډیا راډیو کې کومې دندې ترسره کړي دي. بله یې وروستی برخه ده یعنې بتره، پښتو او پښتانه او په دې کې مهمه خبره داده، چې پښتو او پښتون ته یې څه خدمتونه کړي دي او افغانستان لپاره یې کومې دندې ترسره کړي دي، چې دا ټول موضوعات په بشپړه توګه په دې تیزس کې ذکر شوي او په وروستی برخه کې پایله، مناقشه، نتیجه ګیري، وړاندیزونه او مآخذونه راځي اوله همدې سره دا اثر پای ته رسېږي.

دموضوع موخه یا هدف:

له ګاونډي هېواد هندوستان سره د پښتنو او افغانستان اړیکې ډېر لوغونې تاریخ لري. له څو پېرورا هیسې پښتانه د ځینو سیاسي، تاریخي او ټولنیزو مسایلو له امله له خپل ټاټوبي افغانستان او پښتونستان څخه کوچیدلي دي او د هندوستان په بېلابېلو سیمو کې مېشت شوي دي.

همدارنگه له هندوستان څخه هم زیاتره هندوستانیان افغانستان او پښتونستان ته راغلي او همدلته میشت شوي دي. په دې کوچېدلي خلکو او ګډوالو کې هم عادي خلک شته او هم لیکوالان، شاعران، سیاستوال، باسواده او بیسواده. خو په دې خلکو کې زیاتره داسې خلک دي، چې یا یې خپله مورنۍ ژبه پښتوده او یا یې زده کړې ده. دې دواړو ډلو په دې ژبه یعنې پښتو باندې آثار لیکلي دي. نو ځکه د دې دواړو هېوادونو اړیکې نه جلا کېدونکي دي. ځکه په دواړو کې پښتانه موجود دي او تر نن ورځې پورې دې همدې ژبې پراختیا په اند او سوچ کې دي. پرته له ژبې څخه په نورو برخو کې لکه: ټولنیز، تاریخي، سیاسي او ادبي

برخو کې سره ورته والی لري، نوله همدې کبله ددې مشترکو ځانگړنو له امله نشي کولی، چې سره جلاوسي.

دهندوستان له نیمې وچې له ویش څخه وروسته بیا هم د څېړونکو او لیکوالانو هڅې روانې دي، چې یو مثال یې هندوستان کې د آل انډیا راپوډېستو څانگې نشرات دي، چې هندوستان یې پښتانه اوس هم په همدې هڅو کې دي، چې پښتو ژبې ته وده په کې ورکړي.

نودې همدې خبرو پر بنسټ باید ټول پښتانه په دې پوه شي، چې پښتانه که په هندوستان کې دي او که په افغانستان کې څومره کاریې پښتو ژبې ته کړې دي او څومره آثار یې په پښتو ژبه لیکلي دي. نودهمدې خبرو په ارزښت او اهمیت داده دا اثر، چې «د منوهر سنگه بتره فرهنگي څېره» تر نامه لاندې لیکل شوی دی مکمل شو او دا هم هغه هندوستانی دی، چې پښتو ژبه یې زده کړې او زده کړه یې ورباندې کړې ده او همدې ژبې لپاره یې کار هم کړی.

نوددې اثر موخه او اهمیت دادی، چې پرته له افغانستان څخه په نوره نړۍ کې هم داسې کسان او پوهان شته چې پښتو ژبې ته یې کار کړی دی، آثار یې لیکلي او جوړ کړي دي.

زما ددې اثر د لیکلو یوازینی هدف داو، چې دا شخص (منوهر سنگه بتره) چې یو سیاسي، فرهنگي، ادبي او کلتوري شخصیت دی او ددې لارې یې پښتو ژبې او ادبیاتو ته ډېر څه کړي او کله مې چې دده آثار، مقالې او لیکنې وليدې او ولوستې نو زما لیاوالتا لاسې زیاته شوه، نو ومې غوښتل چې دغه لور شخصیت او پوه حتماً نورو ته هم وروپېژنم. تر څو له ده آثارو نه نور هم گټه واخلي نو اصلي موخه ددې اثر داده، چې پرته له افغانانو څخه د نورو ملکونو پوهان هم شته، چې له پښتو ژبې سره مینه لري او خدمت یې ورته کړی دی او په دې ژبه یې آثار لیکلي دي او ژباړې یې کړي دي.

دموضوع شاليد:

په هندوستان کې د پښتو ژبې او ادبياتو د پراختيا او کتابونه موجود دي. همدارنگه نورې د پرې رسالې او مقالې هم د پښتو ژبې دودې او پراختيا لپاره ليکل شوي دي. په هندوستان کې د پرليکوالان، خپرونکي او ادیبان موجود دي، چې پښتو ژبې لپاره يې کار کړی دی. خو څرنگه چې زموږ د اتيزس د منوهر سنگه بتره په ژوند او دندو باندې ليکل شوی دی نو موږ بايد هغه آثار را جمع کړو، چې په بتره باندې او يا دهغې په اړه يې يوڅه ليکلي وي را واخلو. نو اوس دلته هغه آثار معرفي کوو، چې د بتره په اړه معلومات راپه گوته کوي:

۱- په هند کې د پښتو ژبې او ادبياتو د ايجاد او ودې پړاوونه:

دا اثر ښاغلي استاد سر محقق زلمي هېواد مل د سر محققې علمي رتبې ته د ترفيع په موخه پر ۱۳۲۹ ل کال په ۲۶۰ مخونو کې ليکلی او د لومړي ځل لپاره پر ۱۳۷۰ ل کال کې چاپ شوی دی. خو لومړی چاپ يې ټول سوخيدلی او پر ۱۳۷۳ ل کال د دويم ځل لپاره په ۵۰۰ ټوکو کې د لاهور په شرکت پرنټنگ پريس کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې نسبت نور و آثارو ته د منوهر سنگه بتره د ژوند، ادبي او ژورنالېستي کارونو او دنورو ليکنو په برخه کې د پرمهم معلومات شته، چې د دې اثر د ليکلو پرمهال د بړه گټه ترې اخېستل شوې. (۱۹: ۲۰۵-۲۰۷)

۲- په خارج کې پښتو خپرونکي:

دا اثر ښاغلي خداي بنسلي عبدالرحيم «رحيم» په ۱۳۵۳ ل کال کې په ۱۰۰ مخونو کې ليکلی دی. دا کتاب د بايزيد روښان د سمینار په مناسبت د محمد شيرين (سنګري) په مهتممې په زرو ټوکو کې د پښتو ټولني له خوا چاپ شوی دی. دا کتاب د محمد صديق روهي د پښتو ټولني ريس په سرېزه پيل شوی او په دې اثر کې دنړۍ هغوليکوالانو او پوهانو بيوگرافي راغلي دي، چې پښتو او بهرنيو ژبو ته يې کار کړی دی.

همدارنگه په دې اثر کې د منوهر سنگه بتره ژوند ليک هم په دوو مخونو کې راغلی دی او دده ژوند او زده کړه يې په کې بيان کړې ده، چې ما په دې اثر کې گټه ترې اخېستې ده.

(۲۵-۲۲:۲)

۳- داباسين سپېدي (The dawn over Abasin) :

دادبناغلي سليمان لايق هغه اثر دی، چې بڼاغلي منوهر سنگه بتره له خوا ژباړل شوی دی.

دا اثر چې ليكوال يې سليمان لايق او مهتمم بي نعمت الله اندر دی، په ۱۳۲۲ل كال كې په ۵۰۰۰ ټوكو كې د دولتي مطبعې له خوا چاپ شوی دی. دا كتاب چې يوه نوي اوادبي كتاب دی ۱۲۷ مخه لري او ټول په كې په پښتو ژبه نثرونه ليكل شوي او دا كتاب د بڼاغلي بتره له خوا د لومړي ځل لپاره په ۲۰۱۱ ز كال كې په كارول باغ نوي ډيلي كې چاپ شوی دی، چې په آثارو كې مې هم يادونه كړې ده. (۱۹)

۴- منوهر سنگه بتره:

دادبناغلي زړور هغه مقاله ده، چې د كابل مجلې په ۱۳۵۲ل كال په دويمه گڼه كې چاپ شوې ده. دا مقاله مورته دا نښي، چې بتره له افغانانو سره اوله پښتوليكو الانو سره څومره مينه اوليوالتيا لري. كه څه هم دا يوه ښكاره خبره ده، چې بتره له افغانانو سره ډېره مينه لري. (۱۳: ۲۹-۷۰)

په دې پورتنيو آثارو كې يوازينی اثر چې په دې تيزس كې ډېر كار ترې اخېستل شوی دی د بڼاغلي هېواد مل صيب (په هند كې د پښتو ژبې اوادبياتو د ايجاد او ودې پړاوونه) كتاب دی، چې په دې اثر كې ډېره گټه ترې اخېستل شوې ده او دا اثر يوازينی كتاب دی، چې د بتره په اړه يې پوره اوسم معلومات وركړي دي.

ددې تيزس د بشپړولو لپاره ماله څېړنې د کمپوزيت له ميتود څخه مې ډېره استفاده كړې ده، ځكه ما په خپله له بتره سره ټيلفوني او دايمبل له طريقه ورسره اړيکه ټينگه كړې ده، له هندوستان څخه مې دده له كوره او آل انډيا راډيو څخه مې دده آثار راغونښتي دي او خپل اثر مې ورباندې بشپړ كړی دی. دا آثار مې د بڼاغلي استاد هېواد مل اور فيع الله نيازي په مرسته لاسته راوړي دي.

د څېړنې ميتود :

په دې اثر كې په عام ډول له کمپوزيت ميتود څخه كار اخېستل شوی دی او معلومات د اړتيا او پېښو له مخې په كې وړاندې شوي دي. نو د همدې خبرې

پراساس ددې اثريا تيزس د بشپړولو لپاره له دوه ډوله څېړنو څخه کار اخېستل شوی دی، کتابتوني او ساحوي.

کتابتوني څېړنه کې له منابعو او ماخذونو څخه گټه اخېستل شوې ده او ساحوي برخه کې له مخامخ خبرو، مرکو او تېلفوني خبرو څخه کار اخېستل شوی دی. يعنې د کره کتنې اصول په کې مراعات شوي دي.

موضوعات د تيزس د نيولیک په اساس څېړل شوي او برابر شوي دي. ځينې ځايونه په خپله بڼه نه دي پاتې شوي، يعنې د ژبې په لحاظ لاس په کې وهل شوی دی.

همدارنگه موضوعات په اوسني ليکدود راساً پيل شوي دي. هيڅ ډول مقدمو او اضافي خبرو ته ځای نه دی ورکړل شوی. ددې تيزس د ليکلو پر مهال په خپله هېواد مل اور فيع الله نيازي ډېره مرسته راسره کړې ده، چې نه هېرېدونکي ده اوزه ډېره زياته مننه ور څخه کوم.

۱ - په معاصر هند کې پښتو

په تاریخ کې د پاچاهانو په بېلا بېلو دورو کې د پراغمانان او پښتانه هندوستان او د نړۍ نورو هېوادونو ته کډه شوي دي او د مهاجرت ژوند یې پیل کړی دی.

دې کډوالو د پرخه (کلتوري، ټولنيز، سياسي او اقتصادي) شتمنۍ له ځان سره وړي دي يا يې پريښي دي او يا يې له ځان سره په هماغه او يا له بدلون سره بېرته راوړي دي.

« هغه پښتانه چې د پېړيو په اوږدو کې هندوستان ته تللي دي، نو دوی خپله ژبه هم له ځان سره وړي ده او تل يې له خپلې کورنۍ، عزيزانو او خپلو نورو هندوستاني پښتنو وروڼو سره په پښتو خبرې کولې. په دغه تلو پښتنو کې څوک شاعران او ليکوالان وو او ځينو له ځان سره پښتو اشعار او آثار هم پاتې کړي دي. په هندوستان کې يو زمان پښتنو او پښتو داسې مقام هم درلود، چې پښتو ويل به دربار ته د قرب يوه وسيله گڼل کېده. په هندوستان کې د ځينو تېرو شوو پښتنو پاچاهانو له خولو ځينې پښتو خبرې تاريخونو ثبت کړي دي، چې دا اسناد په خپله په دې دلالت کوي، چې دوی په خپلو منځو کې پښتو ويله او په پښتو پوهېدل.

په هند کې تېر شوي پښتانه پاچاهان نه يوازې دا چې په پښتو پوهېدل، پښتو يې ويله، بلکې پښتو پرې گرانه هم وه. اما له دې سره سره هم د هندوستاني پښتنو اخلافو خپله ژبه ونه ساتله او هند ته زياترو تليلو پښتنو په درېيم، څلورم پښت کې پښتو له لاسه ورکړې ده» (۱۹: ۴۱-۴۳)

بالاخره نن ورځ را ورسيدله، چې پښتو بالکل هېره شوه. حتی خپل دود او کلتوري يې هم له لاسه ورکړ او هماغه د هندوستان په ژبه، دود او دستور باندې ژوند کوي او ځانونه هندوستانيان بولي.

اوس راځو اصلي موضوع ته چې د پښتو ادبياتو معاصره دوره په هند کې له کوم وخته پېلېږي او کوم پرمختگونه په کې شوي دي او پښتنو ته يې څه گټه رسېدلې ده.

«د هند په ځمکو کې د مېشتو پښتنو د معاصرو پښتو ادبياتو دوره په داسې وخت کې پېل کېږي، چې د بریتانوي استعمار سلطه په گرده هندوستان خوره او حتی له هندوستان سره پراته مجاور ولسونه هم ددې استعمار له گزند او آلام څخه محفوظ نه وو پاتې شوي.

دروه او بلوچستان په شمول په گرده هندوستان کې د هند د آزادۍ او استعمار د سلطې د خاتمې لپاره منظم سیاسي تحریکونه شروع شوي وو او د هندوستان د آزادۍ لپاره مبارزه په زور او شور کې روانه وه.

د هند په بېلا بېلو برخو او مهمو ښارونو کې چاپ او طباعت د خپل پراختیا او پرمختیا لومړني پړاوونه تېر کړي او مخ په بره روان وو.

د هند په بېلا بېلو ژبو کتابونه او آثار چاپ شوي وو او هم د هند په مهمو ښارونو کې د ورځپاڼو، جریدو او مجلو د چاپ بازار تود و او په هند کې د مېشتو زیاترو ولسونو په ژبو اخبارونه او مجلې جاري شوې وې. له دې سره سره په انگریزي او پارسي ژبو کې هم د هند په ځینو ښارونو کې اخبارونه او مجلې چاپیدلې او د غرب ادبیاتو او نویو غربی ادبي ژانرونو هم د هند د ولسونو پر ادبیاتو خپل خاص اثرات څرگند کړي وو او د غربی ادبیاتو په پیروی د هند د ولسونو په ادبیاتو کې هم نوي تجربې شوي وې او یا کیدلې. تردغو نویو او د هغه وخت په تناسب پرمختللیو شرایطو لاندې د هند په ځمکو کې د پښتو ادبیاتو د ایجاد او ودې درېیمه دوره شروع شوه.

د هندوستان پښتنو فرهنگي فعالیتونه، کله چې د تېرو دورو په ځینو خاصو زمانې مقاطعو کې د افغانستان او روه له ادبي جریانونو سره مربوط وو. دغه رنگه ارتباطات موږ په معاصره دوره کې هم وینو.

په زیاته له روه او بلوچستان سره دغه ارتباطات له څو جهتونو زیات وو او هغه هم په دې دلیل چې د روه سیمې انگریزانو په زور د افغانستان له پیکره بېلې کړې وې او په بریتانوي هند پورې یې تړلې وې او تر یوه واحد سیاسي، اجتماعي نظم لاندې د هندوستان په څېر په روه هم د انگریزي راج حکمراني جاري وه.

د هند په ځمکو کې چې موږ د پښتو د معاصرو ادبياتو او پښتو آثارو مطالعه کوو، اړیو، چې دغه معاصره دوره د خپلو خصوصیاتو له پلوه په دوو پړاوونو کې مطالعه کوو.

لومړی پړاو یې تر آزادی د مخې پړاو دی، چې په دې پړاو کې پښتو ادبیات او پښتو ژبه په دې ځمکه کې خپل خاص موقف لري او پښتو آثار او پښتو ادبیات په کې د یو لړ ځانګړو شرایطو تر اغېز لاندې ایجادېږي او وده کوي.

دویم پړاو یې د هند د نیمې وچې تر وېش او آزادی وروسته پیل کېږي او تر نن ورځې پورې دوام کوي. دا دویم پړاو او د نویو او ځینو تازه شرایطو تر اغېز لاندې خپل انکشافی سیر طي کوي». (۱۹:۵۰۶-۵۰۸)

موږ په معاصره دوره کې په هند کې پښتو ته یو نظر واچولو او د ځانګړتیاوو له مخې مو هم یو څه پرې بحث وکړ، نو اوس راځو نورو ځانګړو او ګورو، چې په علمي موسسو او رسنیو کې په دې معاصره دوره کې پښتو څه ډول وه او کوم پرمختګونه یې کړي دي.

۱-۱- په علمي موسسو کې:

دنړۍ دنورو هېوادونو په پرتله نن ورځ په هندوستان کې پښتو ژبې ته ډېره پاملرنه کیږي او د دې تر څنګ چې د عامو خلکو تر منځ یو څه شته په تحصیلي ادارو کې هم پښتو ژبه تدریسېږي.

«د هند له مشهورو پوهنتونونو څخه یو پوهنتون د هند په مرکز د یلي کې د جواهر لال نهرو پوهنتون دی. د دې پوهنتون د ژبو د سکول د افریقایي او اسیایي ژبو په مرکز کې (Rre Degree Courses) په لړ کې پښتو هم شامله ده. دا کورس یو کلن دی او په کال کې دوه سمستره تدریس کېږي، په دواړو سمسترونو کې د پښتو د زده کړې ضروري مسایل تدریس کوي.

دا کورس په ۱۹۷۳ز کال کې پیل شوی، بنوونکي ورته له کابل نه لېږل کېږي تر کومه ځایه چې لیدل شوي دا کورس عملي فایده ډېره نه لري». (۱۹:۲۱۸)

لکه څرنګه چې پورته راوړل شوي دي، چې د پښتو ژبې د زده کړې کورس يو کلن دی، لیکن اوس مهال دا کورس د زلمي هېواد مل په وينا په ۲۰۱۵ کال کې درې کلن شو. يعنې د ليسانس په دوره باندې تبديل شو.

۱-۲- په مطبوعاتو کې :

لکه څرنګه چې هند کې په علمي ځايونو (پوهنتونونو) کې پښتو مروج ده، په همدې ډول په مطبوعاتو او رسنيو کې هم پښتو ژبې ته ځای ورکړل شو او پښتنو له دې لارې څخه پښتو ژبې ته يې کار کاوه نو په دې ډول (لومړی ځل د ۱۹۳۹ز کال د اکتوبر د مياشتې په لومړۍ نېټه د هندوستان په راډيويي خپرونو کې پښتو ته هم ځای ورکړل شو او د آل انډيا له راډيو (ديلي) نه پښتو پروگرام پيل شو.

د آل انډيا راډيو ديلي په خارجي خپرونو کې پښتو ته ځای ورکول؛ د دويم جهاني جنگ د مسايلو او پېښود نشر پر موضوعاتو اړه لري او انګريزانو دا کار د خپلې جنگي او سياسي پروپاګندي په منظور شروع کړی و. که دوی دا پروگرام د خپلو پروپاګندونو لپاره شروع هم کړ، خو ګټه يې پښتو ژبې ته دا شوه، چې پښتو ته د هند په خاوره کې د جمعې مفاهمې د الکتريکي وسايلو له ليارې د نشر او اشاعت زمينه مساعده شوه. د هند د راډيو پښتو څانګې له ۱۹۳۹ نه تر ۱۹۴۷ز کال پورې د بریتانوي هند د حکومت په دوران کې فعاليت درلود.

د آل انډيا راډيو ديلي په خپرونو کې پښتو ته د برخې ورکول په دويم جهاني جنگ نه په رازېږيدلو حالاتو اړه لري. د غسې په ديلي کې د پښتو مجلو نشر مساله هم د دغه جنگ له وقايعو سره اړه پيدا کوي.

د دغوملي مبارزو اثرات له يوې خوا او دويم نړيوال جنگ مسایل له بلې خوا. د بریتانوي هند حکومت اړ کړ، چې په ديلي کې د يونانيټيد پبليشنز په نامه يوه اداره جوړه کړي. له دې ادارې څخه انګريزانو په عربي، پارسي، پښتو،

انگلیسی، روسی او فرانسوي ژبو د ځینو موقوته او غیر موقوته خپرونو نشر ته ملا وتړله.

له دې ادارې څخه خپریدونکو مطبوعاتو په افغانستان، ایران، سرحدی علاقو او اسلامي ممالکو کې د انگریز په گټه پروپاگاندي اهداف تعقیبول. له دې ادارې له خوا چې کومې مهالنۍ خپریدې، د هغو نشرات داسې عیار بدل، چې پروپاگاندي او تبلیغی مطالب به دنورو ذوقی، معلوماتی، ادبی، تاریخي او ژبنيو مطالبو او مسایلو په ترڅ کې راوړل کېدل او لوستونکو به ضرور د نورو مطالبو تر څنګه پروپاگاندي مطالب هم لوستل.

دیونایتید پبلکیشنز نوې ادارې د تاسیس له ورځې ان د هند د نیمې وچې د وېش او آزادی تر مهاله پورې په پښتو ژبه ځینې تبلیغی او معلوماتی کوچني وسايل او ورسره درې (۳) پښتو مجلې خپرې کړې دي، چې لاندې به توضیح کړی شي.

۱-۲-۱- نن پرون :

دا یوه مصوره پنځلس ورځنۍ مجله وه، چې په لویه قطع کې له رنگینې پښتې سره د متحده مطبوعاتو د ادارې له خوا په زاړه دیلي کې په دوه دیرشو مخونو کې چاپېده. ددې مجلې په ځینو گڼو کې به عکسونه دومره ډېر وو، چې بې نمرې به ورسره چاپېدل. دا مجله لومړی پنځلس ورځنۍ وه، بیا میاشتنې شوه.

ددې مجلې مسوؤل مدیر میررحمن غازي و او درې کاله یې نگران ارواښاد مولانا عبدالقادر و. دنن پرون پښتو مجلې د ۱۹۴۱ز کال د مې د میاشتنې په ۵ (پنځمه) نېټه په خپرونو پېل وکړ او لومړۍ گڼه یې همدا وخت له چاپه راووته.

دې مجلې سرمقالې، سیاسي تبصرې، رسمي ویناوې او نور پروپاگاندي مطالب نشرول. ددغو پروپاگاندي مطالبو تر څنګه د نن پرون د مجلې په گڼو کې اجتماعي مقالې، شعرونه، د پښتو مشاهيرو معرفي، د پښتونخوا د سیمو معرفي، د پښتو ژبني مسایل، لنډې کیسې او ډرامې شریدل.

د دویم کال په څلورم مه گڼه کې د قطب الدین بختیار کاکي معرفي، د همدې کال په اتمه گڼه کې د میرویس نیکه په اړه مقاله، د همدې کال په ۱۲ شپاړسمه گڼه کې د افغان شیر شاه سوري په اړه مقاله د مشاهرو د پېژندنې د لړۍ عمده او مهمې مقالې دي.

د پښتو رسم الخط په باب اقتراح چې د مولانا عبدالقادر د یوې مقالې نه پېل شوې ده، د نن پرون په ډېرو گڼو کې یې نشر دوام کړی دی. ډېرو پښتنو لیکوالانو برخه په کې اخیستې ده او د پښتو رسم الخط په اړه یې خپل نظریات څرگند کړي دي.

د نن پرون د مجلې بشپړ ریکارډونه د پښتو خپروني دانشمند مؤلف نه دي پیدا کړي. نو ځکه سړی په دقیق ډول نشي ویلای، چې دا مجله کله بنده شوې ده؟ د ارواښاد مولانا عبدالقادر د یوې لیکنې له مخې سړی ویلای شي، چې د نن پرون مجله د دویم جهاني جنگ په وخت کې چاپیده او د نوموړي مولانا (د فکر یون) په مجموعه کې چې له نن پرون څخه د مولانا کومې مقالې اقتباس شوې دي، وروستۍ مقالې یې د ۱۹۴۴ز کال د سپتمبر د گڼې دي. په همدې د فکریون کې د څلورم نشراتي کال لومړنۍ سرمقاله هم اخیستل شوې ده. له دغو مضامینو سړی اټکل کوي، چې مجلې به څلورم نشراتي کال یا بشپړ کړی وي او یا نه وي بشپړ کړی؟ او همدا مهال بنده شوې ده.

۱-۲-۲- ژوند :

په ډیلي کې دخپريدونکو پښتو مجلو په لړ کې دویمه فرهنگي او معلوماتي مجله د (ژوند) په نامه خپره شوې ده. د دې مجلې لومړۍ گڼه د ۱۹۴۵ز کال د مارچ په میاشت کې د یونایتید پبلکیشنز نومي ادارې له خوا نشر شوه. د مخونو شمېر یې د ۲۰-۲۲ په حدودو کې و.

د دې مجلې مسؤل مدیر نصر الله جان او مرستیال مدیر یې عبدالروف خان سواتي و.

دا مجله هره میاشت یو ځل په ډیلي کې چاپیده او په بریتانوي هند کې ویشل کېده.

د ژوند د لومړي کال بشپړې ۱۲ گڼې يې نشر شوي دي او د دويم کال د مې د مياشتې گڼه يې نشر ده او بيا بېرته بنده شوې ده.

د ژوند د مجلې د ۱۹۴۶ز کال د مې د مياشتې د گڼې يا ددې مجلې وروستۍ گڼې په پښتۍ کې مورلاندې خبرتيا لولو: «ژوند په مارچ سنه ۱۹۴۵ز کې جاري شوې وه او له هغه وخت راهيسې په اسانه پښتو ژبه کې په مزیدار طرز ښه ښه مضمونونه او معلومات پېش کړل. اوس څه واقعات داسې را پېښ شو، چې موږه ددې رسالې په بندولو مجبور کړو، دا يې اخري شماره ده.

له لورېه بيا نه ښکاري، چې د ژوند مجله ټوله پنځلس گڼې نشر شوې ده او په خپلو دغو پنځلسو گڼو کې يې د تبليغاتي مطالبو او سرمقالو تر څنگه په بېلا بېلو گڼو کې شعرونه، لنډۍ، کيسې، ډرامې، فيچرونه، معلوماتي مطالب، د خورا کي شيانو د پخلي خبرې، بوختوونکي مطالب، لکه: طنزونه، ټوکې، شعرونه، اړونه، ټوکې او نور خپاره کړيدي، د هندوستان د اجتماعي مسايلو په خصوص کې يې هم مطالب نشر کړي دي. معلوماتي خبرې هم لري او په هره گڼه کې يې ډېر عکسونه چاپ کړي دي.

۱-۲-۳- دنيا:

دا مجله هم د يادې شوې د متحده مطبوعاتو د ادارې له خوا چاپ شوې ده، دا مجله په انگريزي، روسي، هندي، اردو، گجراتي، تاميل، پښتو او چينايي ژبو چاپيږي.

ددې مجلې يوازې يوه گڼه ده، چې د ۱۹۴۶ز کال ۸مه گڼه ده او له پاسه پرې ليکل شوي دي. (درېيم جلد) له دې ليکنې ښکاري، چې دې مجلې د ۱۹۴۴ز کال په شاوخوا کې په خپرونو پيل کړې و او په غالب گومان چې د هند د نيمې وچې له آزادۍ نه وروسته بنده شوې ده.

د ژوند د يادې شوې مجلې په يوه گڼه کې د دنيا د مجلې په اړه دا لاندې اعلان نشر شوی دی: «د دنيا په څلورويشتو (۲۴) مخونو کې د هندوستان په هکله مضمونونه او تصويرونه چاپ کېږي او په هغوی کې د هندوستان د وچې، لمدي

او هوایی فوځونو او تمدني، اقتصادي او صنعتي کارونو اهمیت بنوولی کېږي دا په پښتو ژبه کې چاپ کېږي او ورسره اردو ترجمه هم وي.

دا مجله یوه معلوماتي او ذوقی مجله ده، چې ادبیات یې نه نشرول د هندوستان او ځینو نورو هېوادونو د پرمختیاوو، صنعتي او تجارتي کاروبار، سپورتي لوبو او نورو

مسایلو خپرولو ته یې هڅه کوله. (۱۹:۵۳۵-۵۳۹)

۴-۲-۱- هند لید:

(د هند لید مجله یوه میاشتنی مجله ده، چې په نوي ډیلي کې دهند د بهرنیو چارو وزارت لپاره چاپېږي.

د هند لید مجله هره میاشت په عربي، اندونیزیایي، بنگالي، انګلیسي، فرانسوي، جرمني، هندي، ایټالیوي، پښتو، فارسي، پرتګالي، روسي، سینالي، تأملی، ترکی، اردو او ویتنامي ژبو باندې په نوي ډیلي کې خپرېږي او موضوعات یې کلتوري، هنري، تاریخي او سیاسي دي.

د دې مجلې یوه ګڼه چې د ۲۰۰۸ کال په مارچ کې چاپ شوې ده، ټوله مهاتما ګاندي ته ځانګړې شوې ده. د مجلې په مخنۍ او ورستی پښتۍ باندې هم د مهاتما ګاندي تصویرونه چاپ شوي دي. (۱۹)

۱-۳- په داستاني آثارو کې د پښتو ژبې کتابونه :

د هند په معاصره دوره کې ډېر پښتانه او هندوستانی لیکوالان شته، چې پښتو ته یې کار کړی دی او ډېر آثار یې په پښتو ژبه لیکلي یا ترجمه کړي دي او دا کسان په پښتو مین خلک دي. نو اوس په دې بحث باندې یو لنډ غونډې نظر اچوو.

« دیوندرنات ستیارتھی له هغو هندوستانیانو لیکوالو او فولکلور پوهانو څخه دی، چې په بریتانوي هندوستان کې د مېشتو قومونو د فولکلوري آثارو د ټولولو په لړ کې یې د پښتو ځینې فولکلوري سندري هم راټولې کړې دي او د دغو سندرو په ټولولو پسې تر پېښوره هم رسیدلی دی، ده په خپل یو کتاب (ګایې جا هندوستان) کې پښتو «اله هو» له اردو ترجمې سره چاپ کړې ده او په خپل دویم

کتاب (مین هوی خانه بدوش) کې یې د مامونۍ سندره له اردو ترجمې سره راوړې ده.

سیتارتهې د رابندر ناتھ ټاگور شاگرد و، له علامه اقبال سره یې هم روابط درلودل او د هندوستان ډېرو سیاسي شخصیتونو دی پېژانده او دده په اړه یې نظریات څرگند کړي دي. دی په لاهور کې زوکړی و، په هندوستانیانو کې دی لومړنی سړی دی، چې د پښتو فولکلور ټولونې او ترجمې ته یې هڅه کړې ده. د راپو په پښتو څانګه کې له پنځوسمو (۵۰) کلونو را په دې خوا د هندي اولسي ادبیاتو ځینې قصې په پښتو لیکل شوي او یا ترجمه شوي دي. مورې دې څانګې په آرشیف کې دواړه ګټیګوري د هندي اولسونو فولکلوري داستانونه په پښتو ژبه موندلی شو.

داقصې د پښتو د اولسي ادبیاتو په ذخیره کې یو غټ زیاتوب راولي. له هندي فولکلور سره زموږ ژبه او فرهنگ اشنا کوي. دا کټګوري آثار د پښتو اولسي ادبیاتو د څېړنې لپاره خورا غنیمت او په زړه پورې دي. هغه اولسي داستانونه، چې په پښتو لیکل شوي، دادي:

۱-۳-۱ میرزا صاحبان :

د پنجابي فولکلور یوه قصه ده، چې پښتو لیکلی متن یې په پښتو څانګه کې شته.

۱-۳-۲ هیررانجها :

د پنجابي فولکلور یوه ډېره مشهوره بله قصه ده، چې لیکلي اشکال هم لري او څو شاعرانو او لیکوالو دا دواړه قصې میرزا صاحبان او هیررانجها په نظم او نثر لیکي دي. دا دواړه قصې په پښتو څانګه کې په یوه خط دي او سړی فکر کوي، چې یوه سړي به لیکلي وي.

منوهر سنگه بتره وايي: چې د هیررانجها د قصې کوم متن چې په پښتو څانګه کې موجود دی، هغه اچرج سنگه هورې لیکلی دی که دا خبره سمه وي نو د میرزا صاحبان قصه به هم اچرج سنگه هورې لیکلې وي؟ یوه بله پنجابي فولکلوري قصه هم په همدې خط په دې څانګه کې شته.

دهیر رانجها په ارتباط د یادونې وړ خبره داده، چې دا قصه کشوري لال تلوار
ترجمه کړې هم ده او په دې څانګه کې ددې قصې دا دویم متن دی.

۱-۳-۳ ابدی دوستان :

د هند د اتر پردیش د ایالت یوه فولکلوري قصه ده، چې رامسرن کپور لیکلې ده.

۱-۳-۴ راجه هریش چندر :

دا هم ددغه راجه اود ماشومانو فولکلوري قصه ده، کشوري تلوار لال لیکلې ده.

۱-۳-۵ د باندو شهزاده ګان :

دا قصه هم کشوري لال تلوار لیکلې ده او د زاړه هندوستان فولکلوري قصه ده.

۱-۳-۶ پدمنی :

دراجستها د چتور د شهزاده راجه دتن سنگه او د لنکا د شهزادګۍ فولکلوري
قصه، چې کشوري لال تلوار لیکلې ده.

دغسې ځینې نورې اولسي قصې هم په دې څانګه کې شته، چې په پښتو ژبه
لیکل شوي دي. ددغو لیکل شوو قصو ترڅنګه ترجمه شوې اولسي قصې هم په
دې څانګه کې مومو، چې څو یې دادي:

۱-۳-۷ طلسمی بنار :

دچکرورتي کپور ترجمه، داد بنگال د یو پاچا او ملکې فولکلوري قصه ده.

۱-۳-۸ اووه خویندې :

دتریبيني لال کپور ترجمه، داندھیا دغرو د لمنې د اوسیدونکو ګورو ګوبندا
فولکلوري داستان دی.

۱-۳-۹ څلور زرين اقوال :

یوه کلیواله هندي قصه ده، چې چکرورتي کپور ترجمه کړې ده. د سویلي هند یوه
عوامي قصه، ددې قصې مترجم تریبيني لال کپور دی.

۱-۳-۱- کنچن مالا :

دبنگال د فولکلور یوه قصه ده، چې د روپ لال او کنچن ملال د مینې داستان بیانوي، دا قصه کشوري لال په پښتو ترجمه کړې ده.

۱-۳-۱۱- د یوې پوتلي :

دیوه زرگر فولکلوري قصه ده، چې پښتو مترجم یې چکرورتي کپور دی.

۱-۳-۱۲- د هوالا مارو :

دراجستان د ایالت فولکلوري قصه ده، چې کشوری لال تلواپه پښتو ژباړلې.

۱-۳-۱۳- بلنکامه کتبا :

داندرا پردیش د سیمې اولسي قصه، چې چکرورتي کپور ترجمه کړې ده.

۱-۳-۱۴- باجا برهم دق او زرنه هوسی :

دا اولسي قصه تربیني لال کپور پښتو کړې ده.

۱-۳-۱۵- ماهي، چونگابن او کیکری :

دماهي، چونگابن او کیکری فولکلوري قصه، چې تربیني لال کپور ترجمه کړې ده، دا قصه د هماليه په سیمو پورې اړه لري.

۱-۳-۱۶- وزیر او کم عقل :

وزیر او کم عقل دا قصه تربیني لال کپور په پښتو ترجمه کړې ده. دا د بنگال د سیمې په فولکلور اړه لري.

۱-۳-۱۷- د ناوې روپی :

په گجراتي فولکلور پورې مربوطه قصه ده، چې چکرورتي کپور ترجمه کړې ده.

۱-۳-۱۸- د صندل امیل :

دجنوبي هند یوه اولسي قصه ده، دکشوري لال تلواپه پښتو ترجمه دهند د بېلابېلو اولسونو د لوړو یادو شویولیکلو او ترجمه کړو اولسي قصو سربره په دې څانگه کې د پښتني او شرقي فولکلور ځینې نور داستانونه هم تهیه شوي دي، لکه:

۱-۳-۱۹- شهزاده بهرام او گل اندامه :

د شهزاده بهرام او گل اندامې د قصې لنډيز په پښتو نشر، دې خانگې د فياض د منظوم متن په استناد تهيه کړی دی.

۱-۳-۲۰- جمال خان او زيب النساء :

د جمال خان او زيب النساء د قصې متن د نورو سيب روغايينوال د داستان د متن په استناد کښورې لال تلوار تهيه کړی دی.

د شير عالم او مامونۍ د داستان متن هم دلې په دې خانگه کې ددې داستان د يوې خاکې له مخې تهيه شوی دی. د طوطي قصه دا د شرقي فولکلور يوه قصه ده، چې د يوه سوداگر او يوه بندي طوطي احوال په کې بيان شوی دی. ددې قصې ليکواله په متن کې راضيه اکبر بنودل شوې ده. د کښورې لال تلوار دا ارايه ده، چې دا قصه به په بله ژبه کې نوموړې راضيه اکبر ليکلې وي او چا به په پښتو خانگه کې پښتو کړې وي.

په پښتو خانگه کې د ليکل شوي لنډو کيسو ترڅنگه په کافي اندازه لنډې کيسې ترجمه شوې هم دي. د لنډې کيسې يادنړۍ د مشهورو ليکوالانو د يويا هم دهند د بيلا بيلو ژبو د ليکوالو ترکومه ځايه چې ښکاري دا کيسې له انگرېزي، هندي، اردو او پنجابي ژبو په پښتو او بښتې دي. په دغو لنډو کې ځينې دهند د مشهورو ليکوالانو، لکه: رابندر ناتھ ټاگور، دده د دغو لنډې کيسو ترجمې په پښتو خانگه کې له نظره تيرې شوي دي:

= د قطعو پاچاهي، د ترينې لال کپور ترجمه.

= د ماشوم راستنيدل، دهر بهگوان ملهوتره ترجمه.

= د طوطي تربيه، د ترينې لال کپور ترجمه.

= پوست ماستير، د چکرورتي کپور ترجمه: دا کيسه روشن لال ملهوتره هم پښتو کړې ده.

= بری، دهر بهگوان ملهوتره ترجمه.

= رخصتي، د روشن لال ملهوتره ترجمه.

دغه راز د منشي پريم چند کيسې هم روشن لال ترجمه کړې دي. له دغو مشهورو ليکوالانو سربيره دنورو هندوستاني اود سيمي د ليکوالانو، لکه: چونهي لال پراشو، انورنزهت، پريم پاتھک، علي عباس حسيني، منوهر سنگه بتره، فکر تونسوی، يوسف ناظم اونور. همدغه راز د ځينو اروپايي ليکوالانو لاندې کيسې هم په پښتو ترجمه شوي دي.» (۵۳۵:۱۹-۵۹۴)

دا و د ځينو آثارو نومونه، چې په پښتو ليکل شوي او يا ژباړل شوي. دا آثار ټول هغه گټور آثار دي، چې د لويو لويو ليکوالانو له خوا ليکل شوي او لوستلو ته چمتو شوي دي. په همدې ډول نور آثار او ژباړې هم شته، چې ځينې چاپ او ځينې ناچاپ دي. همدارنگه نظمونه شته، چې د روشن لال ملهوتره په پښتو ژبه ژباړلي دي او ما د بناغلي رفيع الله نيازي د ماستري له تيزس څخه راخيستي دي، چې لاندې يې راوړم دا د هندوستان د ملي ترانې بشپړه ژباړه ده، چې په لاندې ډول ده:

د هند ملي ترانه

بنايسته له ټول جهانه
هندوستان زموږه زموږه
بنايسته له ټول جهانه
هندوستان زموږه زموږه
موږ ټول يې بلبلان يو
دا گلستان زموږه زموږه
بنايسته له ټول جهانه
هندوستان زموږه زموږه
دنگ دنگ يې دي غرونه
شنه شنه يې سيندونه
بنايسته له ټول جهانه
هندوستان زموږه زموږه
هبواد کې دا ځلموټي

ٲول پاسبان زمونږه زمونږه
بنايسته له ٲول جهاننه
هندوستان زمونږه زمونږه
آزادى د خيال و فكر
د دين او د سجدې دا
بنايسته له ٲول جهاننه
هندوستان زمونږه زمونږه
امن او امان دى هرې خواته
دغه ايمان زمونږه زمونږه
بنايسته له ٲول جهاننه
هندوستان زمونږه زمونږه
په وينو ده گتلي
سوبا ش گاندي كلام دى
رپيري هر لورته
قومي نشان زمونږه زمونږه
بنايسته له ٲول جهاننه
هندوستان زمونږه زمونږه
ٲوله دنيا چې پرې نازيري
خيالي وطن زمور دى
بنايسته له ٲول جهاننه
هندوستان زمونږه زمونږه
هند يانيو مونږ هند يانو مونږ
وطن دى هندوستان زمونږه زمونږه
بنايسته له ٲول جهاننه
هندوستان زمونږه زمونږه
مونږ ٲول يې بلبلان يو

دا گلستان دی زموڼره زموڼره

بنايسته له ټول جهانہ

هندوستان زموڼره زموڼره

بنايسته له ټول جهانہ

هندوستان زموڼره زموڼره (۱۷:۱۲۰)

اوس د استاد خليل الہ خليلي د بوداگانو جرگه اثر چې په نظم ليکل شوی دی او بڼاغلي ملهوتره په پښتو ژبه ژباړلی دی يوه برخه را اخلو او دا هم د بڼاغلي رفيع الله نيازي له تيزس څخه:

راغونډ شوي باغيچه کې پتنگان ووينمه شپه

راغلي له هر خوا وو چې ستي شي په ډيوه

ناخپه مچۍ راغله خواست يې وکړ د مجلس

په بڼهاروه نابلدۀ سندرۀ وويله هغې

بيا يې وکړ له دعوۀ د پتنگانو د شجرې

څه شور ما شور دی، تپوس وکړ يو پتنگ

څنگه ورکه غلې غلتيا شوه زموڼره په وخت د زنګدن

لرې وشړې اغيار زموڼر د مينانو له پالنگ

راپورته بل پتنگ شو ادعا يې وکړه په اخلاص

اول يې معلوم پښت کړی هسې مه کوئ قياس

د مينې په ميزان يې ازمنبت وکړئ د حواس

که ناکامه شولو دا يې بيا مه پرېږدئ خپل پاس

پتنگانو امنا کړه بيا يې وويل مچۍ ته

هر څوک چې يې ته منډه وکړه دغه بڼار ته

گوت په گوت يې معاینه وکړه، شمعې واره د بڼاره شماره

که دې وليده يوه بله، خبر راوړه په رادو

مچۍ خواره نابلدۀ د محبت له راز اسراره

ناتريبه د درو او اور د مينې له آهنگه
ويي ليده بله شوي شمع په هر کور
ليدي به يې
بس ليدي به يې
د کلي بلې شمعي واره
ښه شوه ډاډه مطمينه
بهرته په بېړه شوه د پتنگانو ترور پورې
ور يې کړ خبر د تحقيق له مخه ترسره پورې
شمعي بلې هره خواوې رڼا خيژي له هر کوره
ليکن چغې کړې پورته په گډه پتنگانو
ته مين کيدلی نشي
دا محفل د عاشقانو
که پتنگ وای ته له پښته
خبر نه وای د عشق له بخته
ستي شوی به په اور وای
په لومړۍ شمعي له وخته
هر ليونی مجنون کيدی نشي
هر کيرړی د پتنگ زړه لری نشي
بله بېلگه يې:
يا د سحر باده نن څه راوړي تا
د زړه خوږه مېلمه قرار را کړي تا
نفس کې دې پټه د ژوند ده زمزمه
زه خبر يا زړه له کومې راغلي دا وږمه
زړه مې روښانه يار به په خپل نور کړه
تته ډيوه مې بله يار به په خپل نور کړه
بلبل ته تا زده کړې نغمه ده د سحر يار به

ماته هم ياده كړه سوانده د نيمې شپې يار به
خرخ د ژوند كه ځواني بېرته راكولى
خوږه جانان ژوند به مې له تاواى قربان كړى
غاړه غټې به له تا داسې پيوست شوى
اغزو و اخير زما ستا چې هېڅ نه معلومېدى
يا الهى وبنسې مد مست د ميو
و بنسې ياغي خپه بند په ځولنو د گناه
خليل بت شكن چا دى بنسلى
د خليل بت پرسته حشر به څه وى له تا
كله كله تاج ولوا په توره شپه مېلمه شوي
كله كله باچا هانو تاج و تخت د بل په چل بيللى
رښتيا ده، بس دى يو اوښكې د دروېش
د لاس تورې او نيزې ټيټولو سره د شاه
كله يو څاڅكى دوينې چې رالويږي يا الله په زمكه
لعل و جوهر له آسمانه غورزېږي يا الله په زمكه
سلگى د يتيم او د مظلوم يار به
لكه خس پوه پناه كړي سل بندونه
جومات دى، كليسه كه معبد
كمبختي مې مل وه هره خوا
لروبر په دې جهان كې
نظر اچوم په چا
درد دى غم ماتم اه و فغان
وژنه د اولس بللى شي سياست
ساينس ورته وايي، چې فنا شي طبيعت
په نوم د اختراع
راپارول شوي تباهي دي هم داد نن ورځې استعداد و لياقت (۱۲۰:۱۷-۱۲۳)

دادبناغلي خليل الله خليلي د يوه نظمي اثر يوه برخه وه، چې ملهوتره په پښتو ژبه ژباړلې ده، چې دا هم د هند د معاصرې دورې د ادبياتو يوه برخه ده او دا د پښتو ژبې لپاره يو لوی کار او افتخار دی، چې نوموړي ليکوال کړی دی. په همدې ډول نور نثري آثار هم موجود دي او دا د مختلفو ليکوالانو له خوا ژباړل شوي دي، چې دلته يې راوړم.

۱-۳-۲۱- کابلي والا :

دا يوه لنډه کيسه ده، چې رابند ناته- ټاگور ليکلې ده او روشن لال ملهوتره په پښتو ژبه ژباړلې ده. دا د مينۍ او کابلي والا (رحمان) کيسه ده، چې کابلي والا يو سوداگروې او مينۍ يوه وړه جينې او کابلي والا له مينۍ سره دخپلې لور په شان مينه کوي.

۱-۳-۲۲- منتر :

دا يوه ډاکټراو بوډا پاروگر کيسه ده، چې منشي پريم چند ليکلې ده او روشن لال ملهوتره ژباړلې ده.

۱-۳-۲۳- نجومې :

دا هم يوه لنډه کيسه ده، چې ليکوال يې ار. کي، ناراین دی او بڼاغلي ملهوتره ژباړلې ده. دا د يوه نجومې کيسه ده، چې د خلکو طالع او فال گوري. (۱۷:۱۲۴-۱۴۸)

نو په همدې ډول دغه نوموړی ليکوال نورې ډېرې ژباړې هم لري او پرته له نظمونو او لنډو کيسو فيچرونه، لکه: (بهار، جنوبي بنگال) او فلمي کيسې يې ژباړلې دي، چې دا ټول د معاصرې دورې په ژباړو کې راځي. همدارنگه په هند کې د ادبياتو په معاصره دوره کې نورو علماوو او ليکوالانو لکه: جمناداس تلوار، هر بهگوان ملهوتره، کنور بهان نارنگ، رامسرن کپور، تربيني لال کپور، چکرورتي کپور، کشوري لال تلوار، روشن لال ملهوتره او داسې نورو هندي ليکوالانو ليکنې او ژباړې په آثارو، مجلو او آل انډيا راډيو ته کښلې دي.

۲- دمنوهر سنگه- بتره ژوند

بتره د خپل ژوند په اوږدو کې ډېر څه خپلو خلکو لپاره کړي دي او له ډېرو ستونزو او کړکېچونو سره مخامخ شوی دی لیکن بیا یې هم ترخپل و سره پښتو ژبې ته خدمت کړی، آثار یې لیکلي، ژباړلي او ترتیب کړي دي. دغه لیکوال که څه هم هندوستانی دی، مگر پرته له نورو ژبو څخه یې پښتو ژبې لپاره هم کار کړی دی. ځکه چې دا له پښتو ژبې سره ډېره مینه لري له ډېرو خبرو څخه به تېر شو او دده د ژوند او هڅو ته به راشو، چې ددې درانه او ځواکمن لیکوال او ژورنالیست ژوند څه ډول پیل او تر اوسه رسېدلی دی.

۱-۲- زوکړه او زده کړه :

بناغلی منوهر سنگه بتره په ۱۹۲۷ز کال په راولپنډۍ کې زیږېدلی دی او په ۱۹۴۷ز کال د هند د نیمې قارې د وېش په وخت کې له پاکستان نه هند ته ولاړ، چې د هغه وخت نه را په دې خوا تر اوسه پورې په نوي ډیلي کې هستوگنه لري. ترلیسانس اخیستو پورې یې په راولپنډۍ کې تعلیم وکړ او د لاهورد پوهنتون نه یې شهادتنامه و اخیسته، ماستری تیزس یې د هند له پنجاب څخه ترلاسه کړه. دی همدارنگه د خصوصي پوهنې د سند په اخیستلو هم بریالی شوی دی.

بناغلی بتره په ۱۹۲۳ز کال کې کابل ته راغی او د ادبیاتو په پوهنځۍ کې یې د پښتو په زده کړه پېل وکړ. د یوه کال زده کړې او هستوگنې نه وروسته بېرته ډیلي ته وگرځېد او د آل انډیا راډیو د پښتو څانګې د مشر په حیث یې د وظیفه اشغال کړه.

بناغلی بتره په انګلیسي، پښتو، پنجابي، اردو او هندي ژبو کې ډېر مهارت لري. ده په عربي او اسپانوي ژبو کې هم سندونه ترلاسه کړي دي او د دغو ژبو په ازموینه کې له امتیاز سره بریالی شوی دی. نوموړی په دري ژبه هم خپل مشکلات حل کولای شي. (۲۲-۲۵:۱۲)

همدارنگه ښاغلی بتره په یوه لیکنه کې چې په خپل قلم یې لیکلې او ماته یې رالېږلې ده داسې لیکي:

زه غواړم په ډېرې مهربانې سره دغه لاندې واقعیتونه ذکر کړم: د آل انډیا راپوډیو د عمومي ریاست د معاونیت له دندې تر تقاعد وروسته ما د هند له ولسمشر سره کار پیل کړ او له هغه سره مې مرسته وکړه. ترڅو د هند او پاکستان پروړاندې د پښتنو په احساساتو پوه شي.

ما د نوموړي او د هغو قدرمنو افغانانو ترمنځ چې له نوموړي سره به یې په (Rashtrapati Bawan) (راشترپاتي باون) د ولسمشر کور کې کتل د ژباړې چارې پر مخ بیولې. نوموړی زما له دې کار نه ډېر خوښ و.

زه د هند د بهرنیو چارو وزارت له لوري د هند افغانستان فونډیشن د غړي په توګه وټاکل شوم. هغه مهال ښاغلی رهین په نوي ډیلي کې د افغانستان سفیر و او ښاغلي (Jayant Prasad) (جاینت پراساد) په کابل کې د هند سفیر و. ما دوه کاله د یاد فونډیشن د غړي په توګه دنده ترسره کړه.

ماله پیاوړي عالم ډاکټر جی. ان. ناندا (J.N. Nanda) سره په ګډه د RESURGENT WDIA تر نامه لاندې یو کتاب لیکلی دی. په دې کتاب کې ما د افغانستان او هند پر اړیکو بحث کړی. دغه کتاب په ۲۰۱۱ز کال په نوي ډیلي کې د (Concept Publishing Company PVT) له خوا خپور شوی.

ما د ښاغلي سلیمان لایق کتاب د اباسین سپیدې په انګریزي ژبه کې (THE DAWN OVER ABASIN) تر نامه لاندې وژباړه او په نوي ډیلي کې خپور شو. د علمي کړيو په منځ کې د دې کتاب تود هر کلی وشو.

د دې ترڅنګ د دې کتاب څو کاپۍ د هند د ولسمشر مرستیال او د بهرنیو چارو وزیر ته واستول شوې.

زه په نوي ډیلي کې د جواهر لعل نهرو پوهنتون کې د پښتو ژبې درس ورکوم. هغوی له ما غوښتنه وکړه خو دا دنده ومنم ما په ډېرې خوښۍ د هغوی دا غوښتنه ومنله.

(انگلیسي ته د پښتو شعرونو ژباړه) به مې ډېر ژر د کتاب په بڼه چاپ شي. ماله بی بی سي، امریکا غږ او چک راډیو سره دروانو چارو په ځانگړې توگه د افغانستان او نړیوالې سولې په اړه په پښتو ژبه مرکې کړي دي. زه ځینې وختونه په ژوندیو بحثونو کې هم گډون کوم. (۱۱)

په همدې توگه منوهر سنگه بتره ډېرې هڅې کړي دي او تر نن ورځې پورې هم غواړي کوبنس وکړي ترڅو دغه خوږه ژبه پیاوړې شي. نوموړي په شمشاد او ژوندون تلویزیون کې په فرهنگي او ادبي خپرونو کې هم گډون کړی او مرکې یې کړي دي.

۲-۲- هڅې اودندې:

منوهر سنگه بتره د هندوستان هغه عالم او لیکوال دی، چې پښتو ژبې ته یې ډېر کارونه کړي دي او په دې ژبه کې یې د لیسانس او ماسترۍ سندونه اخیستي دي.

منوهر سنگه بتره په هندوستان کې د پښتو ژبې له مسلمو استادانو او خورا مشهورو علمي کسانو څخه گڼل کېږي.

بتره له ۱۹۵۰ زکال وروسته د آل انډیا راډیو د یلي په څانگو کې د مامور په حیث وگمارل شو. په ۱۹۶۳ زکال کابل ته د پښتو د زده کړې لپاره راغی او په یوه کال کې یې دلته پښتو زده کړه. ده پښتو تردې حده زده کړه، چې په کابل کې یې دخپل لومړني یو کلن اقامت په دوران کې له انگریزي او هندي ژبو آثار په پښتو ترجمه کړل او پښتو آثار یې په انگریزي وژباړل.

منوهر سنگه بتره د (۱۹۶۳-۱۹۶۴) زکلونو ترمنځ په لسگونو پښتو شعرونه له امیر کروړ او ابو محمد هاشم ابن زید السراني نه نیولې ان تر زیاره پورې په انگریزي ترجمه کړي. په کابل ټایمز کې چاپ شوي دي او ورسره په افغانستان نومي مجله کې هم دده مقالې او ترجمې چاپ شوې دي.

کله چې بتره د یلي ته ورغی، خپلو هڅو ته یې د پښتو ژبې او ادب په برخه کې دوام ورکړ. په دې ترڅ کې د آل انډیا راډیو د یلي کې د پښتو څانگې مشر شو.

پښتو څانگې دده د مشرۍ په دوران کې ډېره ترقي وکړه او ډېر اوریدونکي يې پيدا کړل او ښه مطالب په کې ايجاد شول.

بتره ددې څانگې لپاره هم د ځينو پښتنو شاعرانو او افغانو او هندو روابطو په خصوص د قدر وړ مقالې وکښلې، چې اوس هم د راډيو په آرشیف کې دده په خط موجودې دي.

بتره د پښتو څانگې سوپر وایزې، د راډيو سټیشن ډایرکټرۍ او د راډيو مرستیالۍ ته هم ورسید او بیا متقاعد شو.

دهند د ولسمشر ریس گیاني زایل سنگه مشاور او اوس په ډهلي کې د پنجابي اکاډیمي مشاور او معزز شخص دی.

منوهر سنگه بتره په هر حال او هر ځای کې چې و، له پښتو سره يې مینه وه او دده د پښتو ژبې او پښتني فرهنگ په معرفۍ کې په خاصه توگه او د افغانستان په معرفۍ کې په عامه توگه کارونه کړي دي.

دهندوستان په مرکزي اخبارونو کې يې د پښتو اشعارو انگریزي ترجمې چاپ کړي دي.

په اردو، هندي او پنجابي ژبو يې د پښتني فرهنگ او پښتو ژبې په خصوص کې گڼې مقالې لیکلي دي، چې د هندوستان په مطبوعاتو کې چاپ دي.

دده له گټورو کارونو څخه بل کار د اکاډیميسين سلیمان لایق (د اباسين سپیدی) نومي ادبي اثر انگریزي ترجمه ده، چې دده د انگریزي ترجمه په ۱۳۲۵ل کال کې د پښتو څېړنو د بين المللي مرکز له خوا په کتابي بڼه چاپ شوې ده. د مجموعې ۲۰۱۱ ز کال بیا په ديلي کې چاپ شوه.

دده مرکز په نشراتي ارگان پښتو مجله کې هم دده ځینې ترجمې چاپ شوي دي. منوهر سنگه بتره د تحصیل تر دورې وروسته څو ځله نور هم کابل ته راغلی دی.

په سیمینارونو او علمي غونډو کې يې گډون کړی دی او مقالې يې لوستې دي مصاحبې يې کړي دي او له پښتو ژبې او افغانانو سره يې خپله عقیدتمندي اظهار کړې ده».

(۲۰۷-۲۰۵:۱۹)

بتره پرته له پښتو څخه په نورو ژبو هم کار کړې دی. ښاغلی بتره په عربي او هسپانوي ژبو هم تحصیل کړې دی او سندونه یې ترلاسه کړي دي. ده یو کال په افغانستان کې تیر کړې و او په دې موده کې بامیان، غزني او جلال آباد ته تللی و. ښاغلی بتره په پښتو ژبه هم ځینې اشعار لري. (۷۰:۱۳)

په همدې ډول یې ډېرې دندې ترسره کړي دي، آثار یې لیکلي دي او پښتو ته یې کار کړې دی. دا شخص په پښتو او افغانستان مین سړی دی، چې همدې لپاره یې ډېر څه ترسره کړي دي.

۲-۳- آثار:

منوهر سنگه بتره خورا ډېر آثار لري، نوموړی هغه هندوستانی دی، چې پښتو ژبې ته یې ډېر کارونه کړي دي. آثار یې په پښتو، انګلیسي، اردو، پنجابي او نورو ژبو لیکلي او ژباړلي دي.

همدا راز په پښتو ژبه کې ډېر آثار او مقالې لري او لیکلي یې دي، چې په دې آثارو کې یې ډېر داسې آثار او مقالې شته، چې لیکل شوي دي، لیکن چاپ شوي نه دي.

ښاغلی بتره په آثارو او لیکنو کې ادبي، سیاسي، تاریخي، ټولنيز او ژباړې موجودې دي، ده د لیکنو ژبه ډېره خوږه ده، پښتو یې ښه ده، لیکن په ځینو ځایو کې املا یې تیروتنې په کې لیدل کېږي او زیاتره لغتونه یې په پخواني املا او انشا کارولي دي، لکه:-(کښې، چه، لاکن، برښه) او داسې نور او په یاگانو کې هم یو څه غلطې موجوده ده.

منوهر سنگه بتره ژباړې هم لري، لکه د سلیمان لایق اثر (د اباسین سپیدې) او یاد امیر کروړ ویاړنه یې له پښتو نه یې انګلیسي ژبې ته ژباړلې ده، په همدې ډول نورې سیاسي، تاریخي او فرهنگي مقالې هم لري، چې ځینې چاپ او ځینې ناچاپ دي. یعنې بتره د هندوستان له هغو تکړه لیکوالانو او ژورنالستانو څخه دی، چې د ژوند د چارو تر څنګ یې دغه کارونه هم سر ته رسولي او خپله دنده یې په ډېره ښه طریقه پای ته رسولې ده.

نوموړي د ژوند تردې شېبې پورې قلم له لاسه نه دی اچولی او تل هڅه کوي، چې کتاب ولیکي، مطالعه وکړي او خپلې پوهې ته وده ورکړي. تردې ټولو موضوعاتو تر څنګ او له موضوع سره برابر اوس د ښاغلي بتره چاپ شوي آثارو ته راځو، چې ځینې یې د اثر په ډول په مجلو او کتابونو کې چاپ شوي دي.

۲-۴- چاپ شوي آثار :

د ښاغلي بتره زیاتره لیکنې چاپ شوي دي، ډېرې مقالې او ژباړې لري، چې د کابل مجلو، ورځپاڼو او دمقالو په مجموعو کې چاپ او وړاندې شوي دي او لویو لویو لیکوالانو او څېړونکو دده د آثارو په اړه یې په خپلو لیکنو او آثارو کې ډېر څه بیان کړي، چې له دې جملې څخه یو هم ښاغلی زلمی هېواد مل دی، چې په خپل اثر (په هند کې د پښتو ژبې د ادبیاتو د ایجاد او ودې پړاوونه) کې په لنډه توګه داسې لیکلي او وایي: د بتره د لاندې مقالې د کابل په اخبارونو کې چاپ شوي دي:

- تېریو او غلط فهمیو په پانامه کې شخړې پیدا کړي دي. د منوهر سنگه بتره ترجمه، اصلاح، د ۱۳۴۲ هـ ش کال، د لړو د میاشتې ۲۱ مه ګڼه.
- د فقید جواهر لال نهرو په یاد کې د منوهر سنگه بتره لیکنه.
- ډاکټر ویریرایلون او خدایي خدمتګار بتره ترجمه، اصلاح ۱۳۴۳ ل د سرطان د ۱۳ مه ګڼه. دده د لاندې مقالې هماغه مهال د هېواد په ورځپاڼه کې چاپ شوي دي.

- په هند کې د تصوف تحریک، رابندر ناتھ ټاګور، د جواهر لال نهرو وصیت. د هېواد د ۱۹۲۴ ز کال د جون ۲۱ مه. دغه راز کابل مجلې د بایزید روښان په باب دده یوه ښکلې ترجمه په پښتو چاپ کړه. (۲۰۲:۱۸)
اوس د ښاغلي بتره د لیکنو مفصلو معلوماتو ته راځو او کوم آثار او لیکنې یې چې چاپ شوي دي له بېلګې سره یې را اخلو:

۲-۴-۱- خان عبدالصمد خان اڅکزی :

داد منوهر سنگهه بتره هغه ارزښتناکه لیکنه ده، چې (خان عبدالصمد خان اڅکزی) په اړه جوړ شوي علمي سیمینار کې یې لوستلې ده او د تنگ او فرهنگ اتل شهید خان عبدالصمد خان اڅکزی په نامه د مقالو مجموعه کې چاپ شوې ده. د اکتاب د افغانستان د علومو اکاډمۍ د سیمه ییزو مطالعاتو د مرکز له خوا په ۱۳۸۷ل کال کې چاپ شوی دی او دا لیکنه هم په ۱۳مخونو کې په همدې کتاب کې چاپ شوه، چې موږ یې دلته د بېلګې په توګه را اخلو :

خان عبدالصمد خان اڅکزی

تر ټولو نه اول زه د خدای (ج) په دربار کې سجده کوم او تشکر ورڅخه کوم ، چې ما ته د افغانستان د پیاوړي هېواد په سپیڅلي ځمکه باندې د قدم دا ښودلو یو ځل بیا موقع راوښلی شوه . چې د خان شهید ښاغلي عبدالصمد خان په باب په جوړ کړی شوي دغه سیمینار کې ورته د خپل عقیدت ګلان وړاندې کړم .
خان عبدالصمد خان اڅکزی یو داسې شخصیت دی ، چې زما د هېواد هند ټول خلک پرې ویاړي ځکه ، چې ده د فرنگیانو له امپراطورۍ څخه د هند د نیمې وچې د آزادولو په غورځنگ کې ډیره فعاله برخه اخیسته او ډیرې قربانۍ یې ورکړي .
خان شهید د هغو زعیمانو څخه و ، چې د آزادۍ په تحریک کې یې په خپل ځان ډېر کړ او ونه زغمل او د تاریخ په پاڼو کې یې یو ژور چاپ پریښود . لکه څنګه چې فخر افغان خان عبدالغفار خان صاحب دومره مصیبتونه او رېږونه په ځان اڅپستل او د سرحدي ګاندهي په نامه مشهور شو ، خان شهید عبدالصمد خان صاحب هم د خپلو قربانیو له امله د بلوچ ګاندهي په حیث وپیژندل شو .
ګرانو ورورنو او خویندو بې له شکه تاسو د خدای ښلي خان شهید د ژوند له حالاتو څخه زما په نسبت زیات خبریاست ، لکه څنګه ، چې ما د دغه عظیم شخصیت د سیاست او د آزادۍ په ډګر کې د ونډې په باب مطالعه کړې ده . زه په هغې ډېر متاثره شوی یم .

خان عبدالصمد خان صاحب (په ۱۸۹۵م) کې په گلستان کې، چې د بلوچستان له مرکز کویټې سره نږدې دی، د خان نورمحمد خان په کور کې زوکړه وکړه، خان نورمحمد د ډېرو ځمکو خاوند او داڅکزو د قبیلې مشر و، خان عبدالصمد خان خپله زده کړه په خپل کلي کې وکړه او له پښتو څخه پرته په اردو او پارسي ژبو کې هم مهارت ترلاسه کړ.

کله، چې دی له ۱۹۵۹م کال څخه تر ۱۹۶۸م پورې په پاکستانی بندي خانه کې و، نو ده دلسم، دولسم او څوارلسم ټولگيو امتحانونه ورکړل او په امتياز سره يې بريالی شو.

عبدالصمد خان د ډېرې سادگۍ ژوند خوښ کړو او په خپلې ځوانۍ کې يې د مهاتما گاندهي تر اغېزې لاندې راغی او د سولې او دانساني مينې او د عدم تشدد اصولونه يې خپل کړل.

په هند کې به هر چا ورته بلوڅ گاندهي وايه. خان عبدالصمد خان د پنځوويشتو کلو په عمر کې د يو څو بلوڅو زلميانو په ملگرتيا انجمن وطن په نامه ديوه گوند ډبره کېښوده، چې په هغه کې پښتانه او بلوڅ غړي شول. دوی په سياسي هڅو پيل وکړ او ټولنيز اصلاحات يې هم شروع کړل.

هغه غوښتل، چې د بلوچستان هغه خلک، چې په اجتماعي توگه پاتې شوي وو، هغوی وپښ کړي او دروښانفکری ډگر ته راوستل شي. هغوی په خپلو وظيفو او حقوقو پوه کړای شي.

خان عبدالصمد خان په خپل گران هېواد کې د مکتبونو يوه شبکه قايمه کړه او د ټولنيزو بدو په ضد يې په مبارزه پيل وکړ، ده د بلوڅو خلکو د قانوني او سياسي حقوقو د ترلاسه کولو لپاره هم هلې ځلې پيل کړې، د يوه نه ستړي کيدونکي مجاهد په حيث ده په بلوڅ وگړو کې سياسي بيداري راوستله.

خان عبدالصمد خان ديوه قام پرست مشر په حيث خپل اجتماعي نهضت دهند له قامي تحريک سره يو ځای کړو. دی په انډين نيشنل گانگرس کې شامل شو او خپل انجمن وطن گوند يې له گانگرس سره يو ځای کړ دهند له قام پرستو مشرانو سره يې رابطه ټينگه شوه کله، چې دشمالی هند د يوه انقلابي تنظيم نوجوان

بھارت سبھا سرہ یې ډېر نږدې تماس پیدا شو نو په ۱۹۲۸ او ۱۹۲۹ کلو کې ډیر امتیاز ور په برخه شو .

په ۱۹۲۹ م کال کې خان شهید د انډین نیشنل کانگرس د لاهور په غونډه کې گډون وکړ او بیا وروسته په بیلو بیلو نورو کنفرانسونو کې هم شرکت کاوه . په لاهور کې یې په بلوچستان کې د حکومت لخوا په کیدونکې ارتجاعي فعالیتونو په باب وینا وکړه . ده په لوی شمیر کې سیاسي مطبوعات له ځان سره وړل او په بلوچستان کې یې په یوه سیاسي تحریک پیل وکړ . په ۱۹۳۰ م کال کې خان عبدالصمد خان خان عبدالسلام او خان محمد ایوب خان سره کوټې ته راوستل شو او حکومت په ضد د کار کولو لپاره دوه کاله په جزا محکوم کړی شول . نوموړي خان له خوشې کیدو وروسته بیا په خپلو پخوانیو فعالیتونو او قومي تحریکاتو پیل وکړ . سره له دې چې ورباندې د حکومت له خوا ډېر ټینګ بندیزونه هم ولگول شول ، خو هغه د ۱۹۳۳ز په ډیسمبر میاشت کې د سندھ د ایالت په حیدرآباد کې د بلوچستان خواری په گوټه کړې ، ده د هند له نورو ایالتونو څخه غوښتنه وکړه ، چې هغوی دې د بلوچستان د مساواتو په سویه د راوستلو لپاره مرسته وکړي . په دغه کانفرانس کې یو قرارداد لاسلیک شو ، چې په کې د بلوچستان د یوه کامل ایالت په توګه ده ته د راوستلو په باب غوښتنه وشوه .

د ۱۹۳۴ز کال په جنوري کې خان عبدالصمد خان په کراچۍ کې په یوه بله غونډه کې گډون وکړو ، چې ترتیبات یې د هغه بنسټ د بلوچستان د اصلاحاتو د کمېټې له خوا نیول شوي وو . هلته یې د برتانوي حکومت له خوا بلوچ خلکو ته د سیاسي حقوقو د ورکولو لپاره آواز اوچت کړو . بلوچستان ته په راستنېدو دی بیا و نیول شو او د دریو کالو لپاره په بامشفته بند کې واچول شو . د بلوچ ځلمیانو د انجمن او د کراچۍ د بلوچستان د اصلاحاتو د کمېټې له خوا دده د خوشي کولو په غرض سخت احتجاجونه وکړل . د بلوچستان حکومت د خان عبدالصمد خان په فعالیتونو او په ځلمو باندې د هغو په اغیزو ډېر مشوش شول . حکومت دا وېره څرګنده کړه ، چې که دده مشر د فعالیتونو مخه ونه نیولی شي نو د هشت گران به منځ ته راشي د ټولنیزو اصلاحاتو او د سیاسي حقوقو په مبارزه کې خان

عبدالصمد خان به د قبایلو په سردارانو او ملکانو دا تور پورې کاوه، چې هغوی د برتانوي حکومت مریي دی.

د دویم لوی جنگ له شروع کېدو څخه وروسته ښاغلي عبدالصمد خان خپل سیاسي فعالیتونه زیات کړل. په ۱۹۴۰ز کې ده د وردها مسافرت وکړ. چې په بلوچستان کې د ستیه اګره د شروع کولو په باب د گاندي جی سلا واخلې ده. د جنگ په ضد د کانګرس په مبارزه کې له کانګرس سره لاس یو کړ او د ۱۹۴۲ز په تحریک کې د شاملیدو تیارې و نیوله دا د مهاتما گاندي له خوا شروع کړی شوی یو زور آور تحریک و، چې په واسطه یې انگریزانو ته اخطار ورکړی شو، چې هغوی دې له هندوستان څخه پښې سپکې کړي. هغه د اګست په میاشت کې د هند د دفاع تر قاعدو لاندې گرفتار کړی شو. درې کاله وروسته په خوشي کېدو خان شهید بیا خپل سیاسي کار پیل، د انډین نیشنل کانګرس او د مسلم لیګ ترمنځ په سیالی کې خان عبدالصمد خان په مکمل ډول د کانګرس په پله ولاړ پاتې شو. دی د مسلم لیګ او د پاکستان د جوړولو د غوښتنې سخت مخالف و. ده د پنجاب او د صوبه سرحد د مسافرت په دوران کې په مسلمانانو باندې غږ وکړو، چې هغوی دې د آزادی په مبارزه کې د کانګرس ملاتړ وکړي.

د ۱۹۴۲ز په پای کې کله چې دا خبره څرګنده شوه، چې برتانوي حکومت د هند نیمې وچې د ویشلو لپاره د مسلم لیګ د غوښتنې منلو ته چمتو دي نو د پاچا خان عبدالغفار خان په ملګرتیا د پاکستان له نظریې سره مخالفت ښکاره کړو. هغوی د پټانو او د بلوڅو د خپلواکۍ لپاره غږ وکړو، کله چې د کانګرس مشرانو د نیمې وچې ویش ومانه نو خان عبدالصمد خان او پاچا خان ډېر مایوسه شو او هغوی دا حس کاوه، چې هغوی لېوانو ته اچول شوي دي.

کله چې پاکستان منع ته راغی نو خان شهید په مېړانه د یوه خپلواک بلوچستان لپاره مبارزې ته دوام ورکړ. د ښاغلي محمد علي جناح په امر باندې هغه و نیول شو او په ۱۹۵۴ز کې خوشی شو، ده د ورور پښتون گوند جوړ کړو. په ۱۹۵۸ز کې بیا و نیول شو او تر ۱۴ کالو د بند په جزا محکوم شو. مګر په ۱۹۶۸ز کې آزاد کړی شو. د اجتماعي اصلاحاتو او د سیاسي وینستیا خپل

تحریک ته د دوام ورکولو په غرض خان عبدالصمد خان په ۱۹۳۴ز کې د استقلال په نامه یوه ورځپاڼه شروع کړې وه، لیکن د فرنگیانو د حکومت له خوا ورباندې د کوم سیاسي موادو په خپرولو بندیز لگولی شوی و. په ۱۹۴۷ز کې د پاکستان د حکومت له خوا هغه ورځپاڼه او انجمن وطن دواړه غیر قانوني اعلان کړي شوي وو.

خان عبدالصمد خان د یوه ټینګ شخصیت خاوند او یو سوچه قام پرست مسلمان و، چې له فرقه دارانه جذباتو څخه باندې و. هغوی نه یوازې د برتانوي امپراتوری مخالفت کاوه بلکې د فرقه دارانه عناصرو په ضد هم و.

د فخر افغان پاچا خان په شان خان عبدالصمد خان به د خلکو د رهبر او عظیم مشر په توګه به په یاد ساتل کېږي، دی د یو ستروطن دوست د نه ستړي کیدونکي مبارز او د اجتماعي او سیاسي انصاف یو لوی قهرمان په حیث منل کېږي.

یوه خبره باید بې له شکه د یوه تاریخي حقیقت له مخې وکړو، چې کله دهند او افغانستان تاریخونه لولو هلته دغه ټکی تر هر څه دمخه را جوتیږي، چې دغه دوه ملتونه هیڅکله هم د یوه او بل څخه نه بېل شوي او نه چا د دوی د بېلولو په نېمګړو هڅو کې بری موندلی دی. دهند خلک پښتون، پتان او افغان داسې د زړه له کومې پېژنې، چې د هغه په هکله کله هم داسې فکر نه کوي، چې دوی له افغانانو څخه بېل دي. مانا دا چې هندي کلتور، تاریخ او فرهنگ پښتون فرهنگ تاریخ او فرهنگ له خپل ځان څخه بېل او پردي نه بولي او نه زموږ دواړو ملتونو تاریخي هلې ځلې او فرهنگي ګډون دا اجازه ورکوي، چې له یوه او بل څخه بېل شي.

ماپه تېرو څلورو لسیزو کې دخپلو مقالو، څېړنو او مرکو په ترڅ کې دا خبره تل کړې، چې دهند او افغان دوستي او تاریخي تړاو د پښتون هندوستان له تړاو څخه پرته بله مانا نه لري او نه یې دهند ملت په بل شان سره تعبیر او تفسیر کولای شي.

لکه څنگه چې تاسو ته معلومه ده هند د اگست په ۱۵مه نېټه د آزادۍ ۲۰مه کلېزه ولمانځله په دغه وياړ، چې کومې خپرونې کوم فلمونه د تلویزون په پردو باندې د هند د آزادۍ په اړه ښکاره کيدل، په هغو کې د هند د آزادۍ د سياليو مهاتما گاندي او جواهر لال نهرو تر څنگ د سرحدي گاندي پاچا خان اتلولۍ، ميرانه او د استعمار په وړاندې مقاومت دهند ملت په درنښت او قدر سره ياد کړل.

دهند د آزادۍ په تحریک کې د پاچا خان او د هغه د نومياليو ملگرو لکه په پښتونخوا بلوچستان کې د لوی خان عبدالصمد خان د ډېرو نورو برخه اخېستنه خورا مهمه او د پاملرنې وړ ده. خدایي خدمتگاران د هند د آزادۍ سالاران او فدايان وو. د دوی قربانۍ او ملاتړ و، چې د هند نوميالي مشر مهاتما گاندي د دوی فداکارانه مبارزه وستايه او د دوی د عدم تشدد مبارزه او مقاومت يې د يوه عالي عبادت په توگه و ارزاوه، غواړم چې دلته يو ځل بيا د خان عبدالصمد خان په مبارزه او کرکټر باندې يو څو ټکي ووايم.

دهند د نیمې وچې په تاریخ کې چې څومره شهرت، د خيبر په برخه شوی په همدغه اندازه په دغه تاریخ کې د کوژک او هلته د پښتنو مبارزې په وياړ او سرلوړی سره ياده شوې ده.

نامتو شاعر علامه اقبال ته خيبر د مقاومت درس ورکاوه تردې حده پورې چې دی د ژوند تر پايه پورې يې په ستاينه ستړی نشو. د ۱۹ پيړۍ په وروستيو لسيزو کې د استعمار د سرتېرو او اوزونه نه يوازې پښتونخوا او د هند وچه ولړزوله بلکې د لندن په کوڅو او لارو کې هم ملي انگازې خورې شوې. د آزادۍ اتلانودا وکولای شول، چې د هغوی مقاومت هنگامه د انگريزي امپراتورۍ پر زړه باندې د يوه داغ په توگه د افغانستان د تاريخ وياړ شي همدغه وياړ او سرلوړي وه، چې د شلمې پيړۍ په اوږدو کې يې هم انگازې ارامې نه شوې. د جنوبي پښتونخوا د مقاومت څپه د خان عبدالصمد خان په مدبرانه لارښوونې سره لارښوونه شوه او عملاً يې د پښتنو د راپاخولو غورځنگ د عصر له غوښتنو سره سم رهبري کړ.

زه د خان د مبارزې د برياليتوب لوی راز په دې کې گورم، چې ده هم پښتانه د خپل حق خود اراديت ډگر ته يوازې له تورې سره نه را هڅول، بلکې لوی هدف يې دا و، چې دغه بهادر او مېړنی قوم بايد قلم هم له ياده ونه باسي خان په خپله يوازې سياست مدار نه و هغه په خپل وخت کې د پښتني فرهنگي او تعليمي حکومت يو فعال غړی و.

د هغه مقاومت يو فرهنگي او سياسي مقاومت و، داسې لکه چې له خوشال څخه پښتنو ته مېراث ورسېدلی و، خان په پوره مېړانې سره قلم او سياست پښتنو په مخ کې کېښودلو، چې ورو ورو پښتنو هغه د يوه حقيقت په توگه د زړه له کومې هر کلی ووايه خان په خپله د قلم خاوند و، چې پښتانه او د پښتو ژبې څېړونکي، پوهان بايد دده ځانگړې ادبي هلې ځلې دده د سياسي کوښښونو په څنگ کې له ياده ونه باسي.

بله مهمه ځانگړنه چې زه د خان د مبارزې په هسکو ټيټو کې گورم، هغه دده رښتني مبارزې دوام دی. په نړۍ کې د آزادۍ غوښتني هغه مقاومت يو بري مقاومت او غورځنگ بلل کيږي، چې هغه په مدبرانه توگه د پياوړو او مفکرو لارښوونکو له خوا لارښوونه شي.

د خان عبدالصمد خان لويوالي په همدې رمز کې و، چې د خپل عصر د مبارزې د بهير ځنځير تر خپل ځوان پښت پورې په بري سره راوغزاوه زه فکر کوم، چې د يوه ملي مقاومت په مبارزه کې د هغه مقاومت لارښوونه تر هر څه مهمه او د پاملرنې وړ ده. خان مور ته دا ثابته کړه، چې د شلمې پيړۍ په سختو حالاتو کې د نړيوالې سرې جگړې په ترڅ کې د لويديځ او ختيځ د درني سيالۍ په ترڅ کې دده د ځای ناستو او لاروايانو له خوا دده مبارزه نه د افراط او نه هم د تفريط پر خوا ولاړه، دده مبارزه لکه چې مایې يادونه وکړه؛ په خپل ملي او فرهنگي جوړښت همداسې ژوندی او فعاله پاتې شوه، پياوړې شوه او د پښتنو يو بل يعنې «ځوان» نسل يې په ملي فرهنگي او پښتونواله روحيه باندې وروزله. زه په جنوبي پښتونخوا کې د اوسنيو روښانفکره خوځون لامل د لوی خان د همدغه فرهنگي،

سیاسي حرکت ثمره گنم ، چې اوس هم د ښاغلي محمود خان او نورو ملي او فرهنگي څېرو او مشرانو له خوا په ویاړ سره پرمخ بېول کېږي. دویم ټکی چې دلته یې دغې علمي او فرهنگي غونډې ته کول غواړم هغه د لوی خان د پښتون کرکټر یوه ځانگړنه ده ، چې باید اشاره ورته وشي په دې نږدې وختو کې د هند دنوميالي مبارز راجه مهندر پرتاپ د یوه نادراثر ترجمه چې د پوهنملي رجبمې له انگریزي ژبې څخه په پښتو ژباړلی او یوازینی نسخه یې د هند په ملي آرشیف کې خوندي ده لاس ته راغله راجه مهندر پرتاپ چې د هند او افغانستان دواړو هېوادونو تابعیت یې درلود او د ژوند ترپایه چې هند او افغانستان خپل کورونه بلل ، ددغه اثر په پیل کې د افغانستان او پښتنو په اړه یې داسې لیکلي دي:

«په وچه پورې تړلی هېواد دمېوو په ونو پټې درې په کانو او معدنو بډایه غرونه یعنې افغانستان! حاصل خېزه خاوره ، د اورد سپرغۍ په شان ځلاند روان سیندونه ، سره او روغتیا بښونکي هوا ، دا هم یعنې افغانستان ! دزړه ورو غښتلو او ښکلو ځوانیو لرونکی هېواد ، چې هر وخت میلمه پالنې ته تیار دی او کېدای شي ، په هر وخت او هر شان انساني معاملو کې باور ورباندې وشي ، هو دا گرده شیان په افغانستان کې شته.

زه ددغې یادونې د وروستی برخې په پام کې نیولو سره دومره ویلای شم ، چې خان عبدالصمد خان د پښتونخوا دخپلواکۍ په مبارزه کې داسې یو کرکټر دی ، چې دهغه په لارښوونه او ارشاداتو باندې سړی په هر ډول انساني معاملو کې باور کولای شي ، زه دده پښتون کرکټر د پښتون تاریخ د اوږدې تجربې محصول بولم ، چې په دغه ټولنه کې یې ددغه قام له تلپاتې ارزښتونو سره وده کړیده. وفا ، تعلیم ، مقاومت او آزادي هغه جوړونکي ټکي دي ، چې دده پښتني کرکټر ورباندې ولاړ دی استعمار او سامراج ډېره هڅه وکړه ، چې بېلا بېلو فشارونو ، شکنجو په ترڅ کې دده په هوډ او عزم کې خنډ واچوي ، لیکن هغوی په دې کې بریالي نه شول.

ددې وروسته غواړم ، چې د ښاغلي جي ډي ټنډولکر دهغه کتاب نه يو خو اقتسابات در وړاندې کړم ، چې د خان عبدالصمد خان پورې اړه لري . هغه ليکلي دي ، چې « د ۱۹۵۴ز د جنوري په مياشت کې د کلياني له غونډې څخه د انډين نېشنل کانگريس له خوا خان عبدالغفار خان ، ډاکټر خان صاحب او خان عبدالصمد خان ته د ډېرو کالو د بندي خانې له اوسيدنې څخه وروسته يو پيغام وليږل شو ، چې شکر دی ، چې دوی له بندي خانې څخه خلاص شوي دي . په دغه موقع په خپله وينا کې ښاغلي نهرو وويل :- «زه د خپل ملگري او مشر خان عبدالغفار خان چې د خدايي بنده دی او له يوې پيړۍ څخه زياته موده د رښتيا او ميرانې سمبول پاتې شوی دی ، په خوشي کيدو يې ژوره خوښي څرگندوم ، موږ د ډاکټر خان صاحب او د خان عبدالصمد خان صاحب په خوشې کيدو خوښي څرگندوو ، چې دوی د آزادۍ ډېر مېرني مبارزين دي . د دوی په خوشې کيدو د دوی مصيبتونه ختم شوي نه دي موږ دغو ټولو ته خپل سلامونه مينه او نيکې ارزوگانې وړاندې کوو .

د ۱۹۵۵ز د سپتمبر په ۱۲مه نېټه خان عبدالغفار خان په پېښور کې اعلان وکړو ، چې هغه به په بلوچستان کې د يوه يونټ د منځ له راوستلو په ضد د اجتماع لپاره يوه مبارزه شروع کېدونکې ده . هغه ته د ورور پښتون د باني بلوچ گاندهي خان عبدالصمد خان له خوا بلوچستان ته د راتگ بلنه ورکړې شوې وه .

د ۱۹۵۲ز د جون په ۱۲مه نېټه له اتمانزو څخه تقريباً ۸ مېله لرې خان عبدالغفار خان صاحب ونيول شو او ورباندې دا تور ولگول شو ، چې ده د پاکستان د سيمه ييز يووالي ته د زيان رسولو په غرض په خلکو باندې د اغيزې کولو اداره لرله او دا هم چې ده په قانوني ډول تاسيس شوي حکومت په باب په اولس کې د کرکې را پيدا کولو پلان درلود په پاچا خان باندې دا الزام هم و ، چې هغوی د عوامو د بېلو بېلو طبقو ترمنځ د ښمني او نفرت را پيدا کړي دی . له پاچا خان سره سره د عوامو د تحفظ د قانون تر لاندې خان عبدالصمد خان هم ونيول شو .

د ۱۹۵۸ز د اکتوبر په ۱۱مه نېټه خان عبدالغفار خان او د ختیځ پاکستان ۸ نامتو لیډران گرفتار رکړی شول. پاچا خان د چارسدې د تحصیل په یوه کلي کې د غني په هستوګن ځي کې ونیول شو، خان عبدالصمد خان هم گرفتار شو او ورته د ۱۴ کالو د سخت قید جزا ورکړی شوه.

دغه پېښې چې پاچا خان او د خان شهید ترمنځه د زړونو، د افکارو د وطن دوستۍ او کړاوونو ګاللو په باب یو شان تلو سې وې او په روحي ډول هغوی د یو او بل سره ډېر نږدې وو. هغو دواړو د استعمار جیانو له منګلو څخه د وطن د آزادولو په لاره کې په ګډه قربانۍ کولې، لیکن افسوس خودا دی، چې دامپراتوریت له ایجنټانو څخه وروسته دا دواړه زعیمان او داسې نور د پاکستانی مشرانو له خوا به ځورېدل او ډېر کاله یې د پاکستانی بند پخوانو د تورو تنبو په شا تېر کړل.

فخرا افغان خان عبدالغفار خان صاحب په خپلو سوانحو زما ژوند او جدو جهد کې خان عبدالصمد خان اڅکزی د بلوچستان د پښتنو رښتني خدمتګار او رهنما بللی دی. هغوی په خپل کتاب کې لیکلي دي، چې خان عبدالصمد خان د پاکستان د جوړېدو په حق کې نه و عبدالصمد خان د پنجابیانو نه ډېر زړه ستړی و او له پنجابیانو سره یو ځای کیدو ته تیار نه و.

پاچا خان دا هم وایي، چې زړه یې په دې ډېر خوشحاله شو، چې پښتانه او بلوچ راوینښ شوي دي او دا د پښتنو او بلوچو اتفاق و.

فخرا افغان لیکلي دي، چې مور د بلوچستان د هغې ټولې سیمې دوره وکړه، چې په برتیش بلوچستان کې د پښتو اکثریت په کې و زما او د عبدالصمد خان دا رایه وه، چې د بلوچستان هغې برخې ته هم لاړ شو، چې بلوچ په کې آباد دي. په ټول بلوچستان کې حکومت کوښښ کړی و، چې زموږ جلسو کې ګرېږي پیدا کړي، لیکن په پښتنو کې دومره پښتولا پاتې وه، چې د خپل میلمه عزت وکړي. خان عبدالغفار خان صاحب لیکلي دي، چې مور خدایي خدمتګار د چانه بدل نه اخلو مور مظلومان یو زموږ بدل خدای پاک اخلي خدایي خدمتګاري یو قومي ملي تحریک دی، چې په هندو او مسلمان کې د همدردی او ورورولی جذبه

پیدا کوي او بل تحریک په مسلمانانو کې تعصب پیدا کوي باید مور د فخر افغان یوه توصیه په یاد وساتو؛ هغوی ویلي دي، چې د هریو تحریک انحصار به لیدر وي، چې بهادر او هونیبار وي نو د تحریک خلک هم زړه ور او پوه وي، چې لیدر کمزوری او تنگ نظره وي نو د تحریک خلک هم بهی زړه او تنگ نظره وي. (۱۷۰:۱-۱۸۲)

۲-۳-۲- دخان عبدالصمد خان اڅکزي د وفات د څلویښتم تلین په

مناسبت :

داد ښاغلي بتره یوه بله لیکنه ده، چې دخان عبدالصمد خان په اړه یې لیکلې او موجوده ده. دا لیکنه یې هم په یوه اثر چې د مقالو ټولگه ده او د افغانستان د علومو اکاډمۍ د سیمه ییزو مطالعاتو مرکز له خوا د خپرنیار رفیع الله نیازی په اهتمام لیکل شوې ده؛ په کې چاپ شوې ده. دغه ټولگه د (پوهې او خپلواکۍ لاروی) په نامه یادېږي او په ۱۳۹۱ ل کال کې چاپ شوې ده، دا لیکنه په (۹) نهو مخونو کې په همدې ټولگه کې چاپ شوه، چې دلته یې د بېلگې په ډول راوړم:

دخان عبدالصمد خان اڅکزي د وفات د څلویښتمې کالېزې په مناسبت

خان شهید خان عبدالصمد خان اڅکزي د هند نیمې وچې د هغو لوړو شخصیتونو څنې و، چې هغوی ددې سیمې په آسمان کې د ځلانده ستورو په شان ځلېدل هغوی له وطن سره د مینې شهیدان او د قربانۍ او ایثار خاوندان وو. داسې ښکاري، چې هغوی د الله تعالی له خوا ددې لپاره دغې نړۍ ته استول شوي وو، چې هغوی له جابرانو، استعمارچیانو سره مجادله وکړي او له هغوی څخه خپل گران هېواد او ټاټوبی خلاص کړي او له دې الهام سره خلکو ته توان ورکړي، چې هغوی دې بېله د چا د لاسوهنې له عزت الغني سره ژوند وکړي. هغه لافاني شخصیتونه چې مورې پرې ویارلې شو په هغو کې فخر افغان خان عبدالغفار خان او خان شهید مخصوص مقام لري. د هند په نیمې وچه کې کومو نورو زعیمانو د میلیونو خلکو په زړونو باندې پاچاهي کوله په هغو کې مهاتما گاندهي، جواهر لال نهرو، سردار و بهد بهایي پټېل، مولانا ابوالکلام آزاد، نیتاجي سونهایش

چندر بوس، رفيع احمد قدوايي، آصف علي او ډاکټر خان صاحب ډېر د ذکر وړ دي.

نن موږ محترم خان شهيد خان عبدالصمد خان صاحب ته د خپل عقيدت گلان وړاندې کوو، چا چې د خپل وطن هند او د بلوچستان د آزادۍ او بقا لپاره په خپل خان زحمتونه وگالل او د ژوند اوږدې مودې د بندي خانو د تورو تنبو په شاتير کرل.

د خان شهيد د قربانيو او فداکاريو په يادولو ورته خپل سرونه ټپتوو او دعاگانې کوو، چې خدای دی د هغوی د عزم او ټپنگې ارادې يو خاڅکی موږ ته هم راوښايي، چې موږ په دې سيمه باندي د امن او سولې د لمر لپاره زيار وباسو او د وينو او بې خايه تويدلو د دور مخه ونيسو. کله چې هندي خلکو به خان عبدالغفار خان صاحب سرحدي گاندهي ويله هماغه وخت هغوی خان عبدالصمد خان صاحب په ډېر عزت او احترام سره د بلوچ گاندهي په نامه ياد او.

بلوڅ گاندهي په خان ډېر کړ او ونه زغمل او د تاريخ په پاڼو کې يې يو ژور چاپ پريښود تر هغې چې ما د خان شهيد د سياست او د آزادۍ په ډگر کې د اخيستل شوي ونډې په باب مطالعه کړې ده په هغې ډېر متاثره کړی يم. خان عبدالصمد خان صاحب په ۱۸۹۵ز کال کې د بلوچستان په گلستان کې د خان نور محمد خان په کور کې زوکړه وکړه د خان شهيد محترم پلار د اخکزود قبيلې مشر و او د ډېرو ځمکو خاوند و. خان شهيد له پښتو څخه پرته په اردو او پارسي ژبو کې هم مهارت ترلاسه کړو. هغه په پاکستان محبسونو کې د پوهنې په ترلاسه کولو تر څوارلسم ټولگي پورې امتحانونه ورکړل او په امتياز سره يې برياليتوب ته ورسېد.

خان عبدالصمد خان صاحب د آزادۍ د جنگ سالار مهاتما گاندهي تر اغېزې لاندې راغی او د عدم تشدد اصول يې خپل کرل خان شهيد د پنځه ويشتو کالو په عمر کې د يو څو بلوچو ځلميانو په ملگرتيا انجمن وطن په نامه د يوه گوند ډبره

کېښوده، چې په هغه کې پښتانه او بلوڅان يې غړي شول. دوی په سياسي هڅو پېل وکړ او ټولنيز اصلاحات يې هم پېل کړل. هغه غوښتل چې د بلوچستان هغه خلک چې په اجتماعي توگه پاتې شوي وو هغوی وپېښ کړي او د روښان فکري ډگر کې راوستل شي. هغوی په خپلو وظيفو او حقوقو پوه کړی شي.

خان عبدالصمد خان په خپل گران هېواد کې د مکتبونو يوه شبکه پېل کړه او د ټولنيزو بديو په ضد په مبارزو پېل وکړو. ده د بلوڅو خلکو د قانوني او سياسي حقوقو د ترلاسه کولو لپاره هم هلې ځلې شروع کړې، د يوه نه ستړي کېدونکي مجاهد په حيث دوی په بلوڅو وگړو کې سياسي بيداري راوستله.

په هند کې په ۱۸۸۵ز کال کې د انډين نېشنل کانگرس بنسټ کېښودل شوی و، چې په کې يو شمېر منورين شامل شوي وو. خان شهيد د يوه قام پرست مشر په حيث خپل اجتماعي نهضت د هند له قامي تحريک سره يو ځای کړو، دی په انډين نېشنل کانگرس کې شامل شو او خپل انجمن وطن گوند په کانگرس سره مربوط کړو دا د هند د نيمې وچې نېکمرغي وه، چې د آزادۍ په سوله ناک جنگ کې فخر افغان خان عبدالغفار خان او خان شهيد خان عبدالصمد خان اخکزي له مهاتما گاندهي سره اوږه په اوږه په کار پيل وکړ.

له انگرېزي استعمارچيانو څخه د هند د نيمې وچې د ميليونونو خلکو د ځانونو د خلاصولو لپاره دغو دريو زعيمانو له نورو درنو مشرانو سره يو ځای کوښښونه کول هم له دې کبله د هند لوی ولس لاهم پاچا خان او خان شهيد په لوی احترام او ژوره مينه ور په يادوي.

نن مور د خان شهيد د وفات په څلويښتمه کاليزه ورته د عقيدت گلان وړاندې کوو. هغوی د لوړ همت، شجاعت او ننگ څښتن او اتروسه پورې د هغوی د خصوصي صفتونو او صلاحيتونو ستاينه کېږي.

هغه د ډېر خواږه شخصيت خاوند و. ليکن د کلک عزم رهنما هم و. هغه په بلوڅو قبایلو کې د آزادۍ او د پرمختگ احساس پيدا کړو هغه د پښتنو او

بلوځانو د سياسي حقوقو د گټلو لپاره شپه او ورځ يوه کره، هغوی په بلوڅو خلکو کې د سياسي بيداری په را پيدا کولو بريالی شو. د کانگرس له مشرانو سره يې ډېر نږدې مناسبات قايم شول او د هند د آزادی او د پاکستان د جوړېدو تر وخته پورې هغوی د ټول هند د يوه ملي مشر په حيث مشهور و.

کله چې پاکستان منځ ته راغی نو خان شهيد په مېرانه ډول د يوه خپلواک بلوچستان لپاره مبارزې ته دوام ورکړو.

د بناغلي محمد علي جناح تر امر لاندې هغه ونيول شو او په ۱۹۵۴ز کال کې خوشی کړی شو، بيا په ۱۹۵۸ز کال کې بيا گرفتار کړای شو او د محاکمې له خوا ورته د څوارلسو کالو د بند جزا ورکړې شوه. ليکن په ۱۹۶۸ز کال کې بيا ازاد کړای شو.

نوموړې لاله بنديخاني څخه نه و وتلی، چې بېرته د يوه کال لپاره زندان ته وروغورځول شو. هغوی د پاکستان په هرې پورجېل، حيدرآباد جېل، مچ جېل، سکهر جېل، ملتان جېل او د کويتي په جېل کې ډېر کلونه تېر کړل، د مارشال ايوب خان د ون يونټ پيشنهاده د پښتنو او د بلوځانو د بربادې منصوبه وه کله چې مور د خان شهيد په خوځنده مبارزه نظر واچوو او د هغوی د زنداني کېدو په مختلفو دورو غور وکړو نو راته معلومه به شي، چې هغوی تل خپلو سياسي هلو ځلو ته نوې بڼه ور په گوته کړه نوموړی د خپلې سيمې يو داسې با نفوذه شخصيت و، چې ټولو خلکو يې د پوه رهبر او لارښوونکي په نظر کتل هغوی په جرگو کې د انگرېزي امپراتوريانو په ضد ډېرې ويناوې کولې.

فخر افغان پاچا خان په خپل کتاب کې ليکلي دي:

د ډېرې مودې نه زمونږ بلوڅو وروڼو دا خواهش و، چې زه دې بلوچستان ته ولاړ شم. ما ډېر ځله کوښښ وکړو نو حکومت نه پرېښودم په دغه ورځو کې عبدالصمد خان اخکزي چې د بلوچستان د پښتنو ريښتني خدمتگار او رهنما دی په مازور ولگاوه، چې ته بلوچستان ته ولاړ شه.

د محترم بناغلي عبدالله بختاني خدمتگار په وينا د خداى خدمتگارو د مشر او رهبر په تېرو لنډو عباراتو کې دده او عبدالصمد خان ترمنځ نږدې روابط، د زړه له کومې مينه او احترام په بڼه شان ځلېږي.

برتانوي استعمارگرانو هېڅکله هم نه غوښتل، چې پښتونخوا او بلوچستان، خان عبدالغفار خان او خان عبدالصمد خان يو تر بله سره ارتباط ولري. زه د خان د مبارزې د برياليتوب نوى راز په دې گورم، چې ده هم پښتانه د خپل حق خود اراديت ډگر ته يوازې له تورې سره نه هڅول، بلکې لوى هدف يې دا و، چې دغه زړه وړ او مېړنى قوم بايد قلم هم له ياده و نه باسي خان په خپله يوازې سياستمدار نه و هغه په خپل وخت کې د پښتني، فرهنگي او تعليمي حرکت يو فعال غړى و. د هغه مقاومت يو فرهنگي او سياسي مقاومت و لکه چې له خوشحال څخه پښتنو ته په ميراث ور رسيدلى و په نړۍ کې د آزادۍ غوښتنې هغه مقاومت يو بري مقاومت او غورځنگ بلل کېږي، چې هغه په مدبرانه توگه د پياوړو او مفکرو لارښوونکو له خوا لارښوونه وشي فکر کوم، چې د يوه ملي مقاومت په مبارزه کې د هغه مقاومت لارښوونه تر هر څه مهمه او د پاملرنې وړ ده.

يونانمتوليکوال چې ډي تنډولکر په خپل کتاب کې ليکلي دي، چې د ۱۹۵۴ز کال د جنوري په مياشت کې د کليانى له غونډې څخه د انډين نېشنل کانگرس له خوا خان عبدالغفار خان، ډاکټر خان صاحب او خان عبدالصمد خان ته د ډېرو کلونو د بنديخانې له اوسيدنې څخه وروسته يو پيغام ولېږل شو، شکر دى چې دوى له بنديخانې څخه خلاص شوي دي په دغه موقع په خپله وينا کې پښت جواهر لال نهرو وويل: زه د خپل ملگري او مشر خان عبدالغفار خان چې د خداى بنده دى او له يوې پېړۍ څخه زياته موده د رښتيا او مېړانې سمبول پاتې شوى دى په خوشي کېدو ژوره خوښي څرگندوم. مورډ ډاکټر خان صاحب او د خان عبدالصمد خان په خوشي کېدو خوښي څرگندو، چې دوى د آزادۍ ډېر مېړني مبارزين دي. د دوى په خوشي کېدو هم د دوى مصيبتونه ختم نه دي مورډ غوټولو ته خپل سلامونه، مينه او نيکې ارزوگانې وړاندې کوو.

ډېری پېښې دا ثابتوي چې د پاچا خان چې د فخر افغان او د خان شهید تر منځه د زړونو، د افکارو، د وطن دوستۍ او د کړاوونو د گاللو په باب یو شان تلو سې وې او په روحي ډول هغوی له یوه او بل سره ډېر نږدې وو.

هغوی دواړو له استعمارچیانو څخه د وطن د مورد آزادولو په لاره کې په گډه قربانۍ کولې لیکن افسوس خو دا دی، چې د امپراتوریت له ایجنټانو څخه وروسته دا دواړه زعیمان او داسې نور د پاکستان مقاماتو له خوا به ځورېدل او ډېر کاله یې په پاکستانی بنديخانو کې تېر کړل.

فخر افغان خان عبدالصمد خان اڅکزی د بلوچستان د پښتو رښتني خدمتگار بللی دی پاچا خان دا هم ویلي دي، چې زړه یې په دې ډېر خوشحاله شو، چې پښتانه او بلوڅ راوینښ شوي دي او دا د پښتنو او بلوڅو اتفاق و.

فخر افغان لیکلي دي، چې موږ د بلوچستان د هغې ټولې علاقې دوره وکړه، چې په برتیش بلوچستان کې د پښتنو اکثریت په کې و. زما او د عبدالصمد خان دا رایه وه، چې د بلوچستان هغې برخې ته هم لار شو، چې بلوڅ په کې آباد دي.

په ټول بلوچستان کې حکومت کوشش کړی و، چې زموږ جلسو کې گډېږي پیدا کړي لیکن په پښتنو کې دومره پښتو لا پاتې وه، چې د خپل مېلمه عزت وکړي.

باید موږ د فخر افغان یوه توصیه په یاد وساتو هغوی ویلي دي، چې د هر یو تحریک لیدر چې بهادر او هوښیار وي نو د تحریک خلک هم زړه ور او پوه وي که لیدر کمزوری او تنگ نظره وي نو د تحریک خلک یې هم بې زړه او تنگ نظره وي.

خان شهید د یوه لوی او پراخ زړه څښتن و، هغوی له نورو ادبي او ژبني کارونو څخه پرته د هند د قامي لیدر مولانا ابوالکلام آزاد د مشهور اثر ترجمان القرآن پښتو ترجمه هم کړې ده. هغوی د پښتو ادبیاتو له ودې او رشد سره جدي مینه ساتله.

نومیالی ادیب او شاعر همېش خلیل لیکلي دي: «اڅکزی خان د آزادۍ یو نوموړی جرنیل او د پښتو ادب هغه نامتو لیکوال دی، چې د قامي خدماتو، د

وطن د آزادی، د کارنامو او د تورې نه علاوه نن ټوله پښتونخوا د هغوی په ادبي کارونو هم نازېږي.

د شرفي ژبو پروفیسور نیکولای الیکساندروویچ دوریانکوف لیکلي دي، چې د بلوچستان د سیاسي پارټی مشر او موسس خان عبدالصمد خان اڅکزي له خپلې ژبې پښتو سره طبیعي مینه لري او ډېر خدمت ورته کوي ده په دې لار کې ډېر کار کړی دی، ډېر آثار یې لیکلي دي او ډېر آثار یې ترجمه کړي او پښتو یې ورباندې غني کړې ده. ده پښتو ته مخصوصه الفبا وضع کړې ده او د خپل مخصوص لیکدود چې ده منځ ته راوړی دی کلک پلوی یې دی او ټېنگار ورباندې کوي.

پروفیسور سیال کاکړ په خپل کتاب «د پښتانه لیکوال» کې لیکلي دي: «شهید ملت خان عبدالصمد خان نه یوازې د گرانې پښتو یو لوی پلوی و، بلکې مور دغه پتوال پښتون د خپلې ژبې د هغو خوږ ژبو لیکوالو په کتار کې دروو، چې د خپلو هراړخیزو لیکنو له کبله د ادبي درجې حق لري شهید ملت د پښتو لیواله او ددغې تاریخي ژبې یو بې مثاله علاقمند و. خان شهید ډېر کتابونه او آثار په پښتو ترجمه کړي او اولس ته یې په روانه پښتو ورباندې کړي دي، همدارنگه دی خپل تالیفات هم لري، چې آثاریې دي ترجمې نه دي.

پروفیسور سیال کاکړ دا هم لیکلي دي، چې خان عبدالصمد خان صاحب په پښتو مشاعرو کې گډون کاوه دا د هغوی د پښتو د مینې علاقې ښکاره ثبوت دی، چې هغه یې له خپلې ژبې او ادب سره لري. خان غوښتل چې په پښتني ټولنه کې د شاعر مقام د درناوي وړ وگرځي.

خان شهید د یوه ټېنگ شخصیت خاوند و او یو سوچه قام پرست مسلمان و، له فرقه دارانه اختلافاتو څخه د باندې و هغوی نه یوازې د برتانوي امپراتوریت مخالفت کاوه بلکې د فرقه دارانه عناصرو په ضد هم وو هغه یو ستروطن دوست، نه سترې کېدونکی مبارز او د اجتماعي انصاف یو لوی قهرمان منل کېږي.

یوه خبره باید د تاریخي حقیقت له مخې وکړو دغه ټکي تر هر څه دمخه را جوته کېږي، چې هند او افغانستان هېڅکله له یوه او بل څخه نه بېل شوي او نه چا د

دوی د بېلولو په نیمگړو هڅو کې بری موندلی دی. هندي کلتور، تاریخ او فرهنگ، پښتون کلتور، تاریخ او فرهنگ له خپل ځان څخه بېل او پردي نه بولي. خدای خدمتگاران د هند د آزادۍ سالاران او فدايان وو د هغوی قربانۍ او ملاتړ و، چې د هند نوميالي مشر مهاتما گاندهي د دوی فداکارانه مبارزه و ستايله او د دوی د عدم تشدد مبارزه او مقاومت يې د يوه عالي عبادت په توگه و ارزاوه.

د پاچا خان او د خان شهيد ترمنځه د زړونو، د افکارو، د وطن دوستۍ او د کړاوونو د گاللو په باب يو شان تلو سې وې او په روحي ډول هغوی له يو او بل سره ډېر نږدې وو. هغوی له استعمارچيانو سره په مجادله کې په گډه قربانۍ کولې ليکن افسوس خو دادی، چې له امپراتوريانو څخه وروسته دا دواړه زعيمان او داسې نور د پاکستان په بندي خانو کې د جزاگانو زغملو ته اړ کړی شول. دا وخت دی، چې مور د هغوی سياسي او فرهنگي مشرانو يادگېر نه کوو. مور ته يې د يوه جابر استعماريت په ضد د مبارزې لارښوونه وکړه او په خپلو ځانونو باندې د اذيتونو په زغملو د عدم تشدد له ليارې د آزادۍ د ناوې د گتلو ثواب راو بخښلو.

تليپاتې دې وي ددغو مشرانو سياسي کارنامې او بناد دې وي د هغوی پاک روح
(۱۳۹-۱۳۱:۲)

۳-۴-۲- خان عبدالصمد خان اخکزی :

دا هم د ښاغلي بتره بله ليکنه د خان عبدالصمد خان اخکزي په اړه ده، چې د مقالو په ټولگه کې چاپ شوې ده. دا ټولگه د سرحداتو چارو وزارت د نشراتو او فرهنگي چارو رياست له خوا په ۱۳۷۰ ال کال کې چاپ شوې ده. دا ليکنه په يوولسو (۱۱) مخونو کې چاپ شوې ده. په دې ليکنه کې د خان عبدالصمد خان د مبارزو بيان په کې شوی دی او دده شجاعت او توره په کې ذکر شوې ده، چې لاندې به يې ذکر کړم:

خان عبدالصمد خان اڅکزی

دامنلي خبره ده، چې غلامي بدبختي ده او داله مرگه هم بد شی گڼل کېږي. هرکله چې یو قوم استعماري طاقت ترسلطې لاندې راځي، نو دهغه غیرت مندان زامن دغلامۍ دجغ له غاړې څخه دایستلو لپاره میدان ته وځي او ځان هرشان قربانیوته چمتو کوي. یو وخت انگلستان یو لوی استعماري طاقت و، چې دهند په ټوله نیمه وچه باندې یې غلبه قایمه کړې وه، انگریزانو نه یوازې په سیاسي ډول دهند د خلکو دروح ټکولو هڅې کولې، بلکې په اجتماعي او ذهني ډول یې هم په اولس پرهاړونه کول او د خلکو په وینو یې دخپل جابرانه امپراتوریت پیالې ډکولې.

په هند کې په ۱۸۸۵ زکال کې داندېن نیشنل کانگرس بنسټ کېښودل شو، چې په کې یو څو تنه منورین او مفکران شامل شول. ددې نه تقریباً پنځه دیرش کاله وروسته څه وخت چې موهن داس کر مچند گاندهي په سویلي افریقا کې د سپین پوستو کورنۍ توپیر د سیاست په ضد د لومړي مجادلې په پای کې خپل وطن هند ته راوړسید، نو د پرنګیانو استعماري حکومت ډېر بیا وړی شوی و.

گاندهي چې په سویلي افریقا کې د عدم تشدد په اساس مجادله کوله او ترڅه حده پورې یې بریالیتوب هم موندلی و. گاندهي چې دهند په نیمه قاره د پردیوله استعمار څخه ډېر څپه و او دوی غوښتل چې د وطن د نجات لپاره د عدم تشدد لاره اختیار کړي، لیکن د ځینو خلکو نظریه ددې برعکس وه. دهغوی په فکر دهند په شان لوی هېواد کې به دا لاره گټه وړه نه ثابتېږي. هغوی د زیاتو اغېزناکو قدمونو د اوچتولو وکالت وکړ.

لیکن گاندهي چې په خپل عزم ټینګ ولاړ و او ددوی یقین و، چې دومره لوی امپراتوریت دهند له سرحدو و نوڅخه یوازې په زور نشي شړل کېدای باید د ملي هدف د ترلاسه کولو لپاره نوي تجربه وکړي شي. نو دوی د سیته گره، د لوړې داعتصاب او د تشدد په مقابل کې د تحمل او د زغملو لاره و نیوله. په یو څو کلونو کې دغه سیاست دیوه پراخ انقلاب بڼه اختیار کړه او په ټول هېواد کې د آزادۍ او خپلواکۍ نهضت خپور شو.

دادهند د نيمې قارې نيکمرغي وه، چې د آزادۍ په سوله ناک جنگ کې
فخرا افغان خان عبدالغفار خان او خان شهيد عبدالصمد خان اخکزي د گاندي هي
جي سره اوږه په اوږه په کارپيل وکړ. د آزادۍ دمجادلې دگه مقصد د ترلاسه
کولو لپاره چې دغه درې زعيمانو د نورو درنو مشرانو سره يوځای کونښونه کول
، نوله دې کبله پاچا خان ته به خلکو په مينه سرحدي گاندهي ويل او خان شهيد ته
د بلوچ گاندهي خطاب ورکاوه. تر دې ورځې پورې دهند خلک دغه دواړه مشران په
لوی احترام او په ژوره مينه په همداسې توگه درپه يادوي. نن مور د خان
شهيد د زيريدنې د اتيايمې کاليزې ورځې دنمانځنې او درته د عقيدت
گلانو د وړاندې کولو لپاره د اسمينار جوړ کړی دی. نو په دې ورځ د خان شهيد
مقدس ياد تازه کيږي او دهغوی د فعال اوله غورزو وپرزوڅخه د ډک ژوندانه څخه
د مثال اخبستلو موقع را پيدا کيږي.

خان شهيد عبدالصمد خان اخکزي په ۱۹۵۷ ز کال کې د بلوچستان په تاريخي
سيمې گلستان کې وزيرېده. د دوی پلار خان نور محمد خان اخکزي د خپل قام يو
نوميالی مشر و او د خلکو ډر محبوب سړی و. هغه د لوړ همت ، شجاعت او تنگ
څښتن و ، خان عبدالصمد خان په ورکتوب کې دلوی صلاحيت او زيار مثال پيدا
کړو. په زلميتوب يې د قام پرستی او خپلو وگړو سره د مينې او دهغوی د بنسټگرې
احساسات بنسټ کاره کړل. هغوی د انگریزانو د استعمار په ضد مبارزه شروع کړه
او د دې کار لپاره د سويلي محکوم پښتونستان کويته غوره کړه. په هند کې
د ۱۹۲۸ ز کال په شاوخوا کې د آل انډيا کانگرس له خوا منظمه مبارزه شروع ده. په
سرحدي صوبه کې د فخرا افغان تر قيادت لاندې پښتونو دمجادلې بيرغ له کانگرس
سره سره اوچت کړو. په بلوچستان کې خان عبدالصمد خان د خان محمد ايوب خان
اخکزي او د نورو مشرانو په همکارۍ يو قام پرست گوند انجمن وطن جوړ کړو. د دې
گوند ملي فعاليتونه دوامه درانه او اغېزه ناک وو ، چې داداستعمار چيانو لپاره
ډ پرگړان ثابت شول. دغو فعاليتونو اډين نيشنل کانگرس پام بلوچستان ته
راو اوښت. په سويلي محکوم پښتونستان کې د خلکو جوش لازیات شو. خان
عبدالصمد خان خو واري بندي خانوته ولېږل شو. په دغو زندانو کې خان شهيد

د لسم، دولسم او څوارلسم ټولگيو امتحانونه خلاص کړل. هغه د ډېر ځواکه شخصيت ځاوند ليکن د کلک عزم رهنما وگرځيد. هغې غوښتل چې په بلوچي قبایلو کې د پرمختگ احساس پيدا کړي او د وې لپاره د علم او پوهې ضرورت و. نو هغوی دا اجتماعي تحول در او ستلو په غرض يو شمير زيات مکتبونه پرانيستل. په خپلو وگړو کې درنا د خوزولو او د زاره افکارو د لرې کولو په غرض ډېر کوچني مکتبونه وکړل. هغوی د پښتنو او بلوڅانو د سياسي حقوقو د گټلو لپاره هم شپه او هم ورځ يوه کړه. د خپلونه ستره کېدو و نکو فعاليتونو په برکت هغوی په بلوڅي خلکو کې د سياسي بيداری، د پيدا کولو کاميابي وگټله. هغوی د کانگرس له مشرانو سره ډېر نږدې مناسبات قايم کړل او د نيمې قارې د آزادۍ او د پاکستان د جوړېدو تر وخته پورې هغوی د ټول هند د يوه ملي مشريه حيث مشهور و. او هغوی د پښتونستان غوښتنه وکړله، ليکن په ۱۹۲۸م ع کال کې هغوی د تورو تنبو په شا اوچول شول. دا نجرمن وطن سياسي گوند له منځه لاړ. څه وخت چې دوی خوشې کړي شول. نو دوی په زياتو فعاليتونو پيل وکړ او يونوی گوند ورو پښتون، تاسيس کړ. دغه گوند ډېر فعال پاتې شول. ليکن خان شهيد، د فيلډ مارشال ايوب خان د صدارت په دوره کې ونيول شو او د څوارلسو کالو د قيد جزايې ورکړه. ليکن له لسو کالو څخه وروسته له بندي ځانې څخه خلاص کړي شو.

هغوی بيرته د يوه کال لپاره زندانونه و استول. هغوی د پاکستان په مختلفو جيلونو کې، لکه: چې دهرې پور، حيدرآباد، مچ، سکه، کويته او ملتان په بندي خانو کې ډېر کلونه تير کړل او داسې د يوه پولادي عزم، ټينگې ارادې، د قام مينې او د جنگ اصولو د مبارزه حيث د تاريخ يولوی قهرمان ثابت شو.

په هند کې خلکو د خان عبدالصمد خان اچکزي لپاره ډېر محبت او احترام درلود، ځکه چې هغوی د انگریزانو پر ضد پرله پسې مبارزې کولې. خان شهيد څو ځلې له مها تماگانده، پنډت جواهر لال نهرو او مولانا ابوالکلام آزاد اوله نورو ملي مشرانو سره يې مرکې وکړې او د عدم تشدد په اساس د استعماريت او امپراتوريت د لرې کولو لپاره يې خپلې مبارزې ته د ادامه ورکولو په پروگرام ټينگار وکړ. په خصوصي ډول له فخر افغان سره د دوی مينه بې سارې وه. پاچا خان

په خپل اثر «زما ژوند او جدو جهد» کې د خان شهید ذکر په تودو احساساتو کړې دی. هغوی خان عبدالصمد خان د دبلوچستان د پښتونو نښتني خدمتگاران او رهنما گڼلې دی. پاچا خان د خان شهید په مشوره بلوچستان ته لاړ او هلته له مشرانو سره د هندوستان په سیاست ډېرې خبرې وکړې. پاچا خان یو خوږ وځې په کویټه کې تیرې کړې او بیا یې د بلوچستان او د نورو ځایونو دوره وکړه. دغه دوره د خوشحالی او کامیابۍ دوره وه او د پاچا خان په وینا د هغوی زړه په دې نور هم ډېر خوشحاله شو، چې پښتانه او بلوڅ راوینښ شوي وو. په جلسو او جلسونو کې د پښتنو او بلوڅو دورو رولې خبرې وشوې. پاچا خان د بلوچستان د هغې ټولې سیمې دوره وکړه، چې برتښ بلوچستان کې د پښتو اکثریت په کې و.

د خان شهید په پېښه د پاچا خان ورسره د بلوچستان هغې برخې ته هم لاړل، چې بلوڅ په کې آباد وو. هلته د سرکاری افسرانو په اشارت ځینو شرانگیزو خلکو په جلسو کې د گډېرې پیدا کولو هڅې وکړې، ولې په پښتنو کې دومره پښتولپاتې وه، چې د خپل میلېمه عزت وکړي.

پاچا خان او خان شهید افسرانو ته وویل: -- چې مور د چانه بدل نه اخلو، مور مظلومان یو زموږ بدل خدای پاک اخلې. خدایي خدمتگاران یو قوی تحریک دی، چې په هندو او مسلمان کې د همدردۍ او ورورولۍ جذبه پیدا کوي. هر کله چې مور د هند د آزادۍ په تاریخ باندې نظر اچوو نو مور په آسمان کې د پاچا خان او د خان شهید عکسونه یو ځای گورو. دوه دوه رښتني او نیک سیرت انسانان، په وطن مینان، د خلکو د نښېگري شیدایان او د آزادۍ د ډیوي پتنگان.

خان شهید د نورو ملي مشرانو په څېر تل د خامتا کالي اغوستل. هغوی د خارجي او خصوصاً د استعمار چیانو د لباس او عیش او عشرت له نورو شیانو څخه کرکه لرله. د هغوی د ژوند هدف له استعمار څخه د ځان د خلاصولو وو. هغوی د احم غوښتل، چې په ټول پښتونستان کې یو والی منع ته راوړي، په دې لړ کې خان شهید د سویلي پښتونستان په ټولو سیمو کې دوره وکړه او هر ځای د دوی هر کلی وشو، دوی تل دا خبره د خپل ژوند نه بیلیدونکي خبره گڼله، چې د ټولو پښتنو یو هېواد پښتونستان دی. ځکه چې د پښتونستان خلک د خپل اسارت

په ژوند باندې هېڅکله راضي نه وي. پښتانه پښتونستان غواړي او دوی هدف د ترلاسه کولو لپاره مجادله کوي. خان عبدالصمد خان اعلان کړي و، چې زه پوخ يقين او باور لرم، چې پښتونستان به هرومرو جوړېږي خو زريالېږو وروسته آزادي دانسان فطري حق دی او د پښتونستان ولس هم خپله آزادي غواړي. خان شهيد دخپل ژوند زياتره برخه په جيلونو کې تيره کړه او هغوی يقين درلود، چې دهغوی جدو جهد به هرومرو نتيجه ورکړي. که دهغوی ژوند پای ته ورسيد. نو نور خلک به پيدا کيږي، چې د پښتون د ژوند کاروان د آزادی هدف ته تل روان وي. د پښتونستان ولس به خپل سرنوشت په خپله وټاکي. خان شهيد يو ځل د آدم خيلو اوريدو ته په وينا کولو وويل، چې زموږ له هيچ سره د بنمني نه بلکې يوازې د پښتون د حقوقو غوښتنه ده. هغوی د پښتونستان د آزادی غوښتنه بيا تکراروله او د افکريې څرگند کړې، چې پښتانه د بل چا وطن نه غواړي، بلکې خپل وطن پښتونستان غواړي. په پښتونستان کې بلوچستان هم شامل دي او څوک د دې نه انکار نشي کولای. د پېښور په يوه جلسه کې خان شهيد د پښتون نصب العين پښتونستان بېکاره کړ او د يوه آزاد او خپلواک پښتونستان مطالبه وکړه.

خان شهيد د پاچا خان په شان د يوه يونټ د پلان سخت مخالفت وکړ، ځکه چې د پلان د پښتون د مفاداتو په ضد و. هغوی ته په پښتونستان باندې دهیچا سلطه منظوره نه وه. د ۱۹۴۷ ز کال د جون په مياشت کې په بنو کې يوه قومي لويه جرگه جوړه شوه، چې په کې قاضي عطا الله خان پيشنهاد وړاندې کړ، چې د پښتون لپاره دې يو آزاد حکومت جوړ شي، چې دغه ملت په خپل ثقافتي بنياد ولاړ وي. دا پيشنهاد درايو په اتفاق تصويب شو او د پښتونستان په ټولو برخو کې د دې تاييد او ملاتړ وشو.

څه وخت چې بریتانوي وایسرای د پښتونستان په باب د پاچا خان غوښتنه ونه منله نو د انډین نیشنل کانگرس په عامه مجلس کې داغوښتنه تصویب شوه. په ۱۹۴۸م ز کال کې د پاکستان پولیسو پاچا خان ونيواو جیل ته یې ورواستولو.

فخرافغان او خان شهيد د وړو مشرانو انگریزانو او پاکستانيانو په جیلونو کې دخپل عمر د برکلونه تیر کړل او د هر ډول قربانی ته ځانونه پیش کړل. انگریزان

د پښتنو مشرانو په فعالیت ټینګ و و، لیکن د پاکستان له جوړیدو څخه وروسته دهغه هېواد لېږد را نو هم د پاچا خان او د خان عبدالصمد خان غوندې مشران پرې نه بنسوله او د هر ډول اذیتونو سامان یې مهیا کړ. خان شهید د افغانستان خلک او د پښتنو نستان وګړي سره وروڼه ګڼل او له همدې کبله څو څو ځلې افغانستان ته راغی. د پښتنو نستان د نظریې د بنسټانو د لوی مشر خان عبدالصمد خان له منځه وړلو سازش جوړ کړ او ځینې قاتلان یې د دغه سترا نسان د ځان د ختمولو لپاره وټاکل. هغوی په خپل کور کې د خوب په حال کې دیوه بم د چاودنې په اثر په شهادت ورسیدل. دوی به داسې فکر کړی وي، چې دیوه لوی مشر د حق په رسیدو به د اتحریک ختم شي. لیکن دا بیخي غلط او بې بنیاده نظریه ده. داسې تحریکونه او جنبشونه په یوه شخصیت باندې تکیه نه لري. دا د خلکو د احساساتو او آرزو ګانو پورې اړه لري. پښتانه هیڅکله خپل ملي هدف څخه اړول کېدای نشي، د دغه زعیم په شهادت به هند او افغانستان کې درنځ وغم څپې وچلېدې. په هند کې د تعزیت په غونډو کې د بلوڅ ګاندهي خان عبدالصمد خان د هېواد د آزادۍ د ګټلو په لاره کې زغملې کړ او نه په یاد کړی شول او هغوی د آزادۍ او خپلواکۍ یو لوی قهرمان و بلل شو. همدغه راز د افغانستان مشرانو د لوی خان په شهادت افسوس او خواشیني څرګنده کړه.

یو ځل فخر افغان سرحدي ګاندهي خان عبدالغفار خان فرمایلي وو، چې که لیدر بهادار او هوښیار وي نو د تحریک خلک هم زړه وراو پوه وي.

خان شهید په حقیقي ډول د ډېرو خاصیتونو او صلاحیتونو څښتن و او هم دغه شان فخر افغان هم یو لوی قهرمان او د خلکو رهنما و او له دې کبله دا یقین دی، چې پښتانه او بلوڅ فخر افغان د دغو ملي مشرانو په بنسټ کې لاره تګ و کړي او د هغوی له ځواد پرې بنسټولي میراث قدر او مننه و کړي. مبارزه او س هم روانه ده. د دې لپاره ایمان او عزم په کار دی، ځکه چې دا ایمان او عزم قوت غرونه هوارولی شي. د لویې کامیابۍ د حاصلولو لپاره د خپلو شخصي احساساتو، خوا هشاتو او ګټو څخه د تیریدلو ضرورت دی. په تیرو پیړیو کې د پښتنو لویه تاریخي جامعه څو ځلې د استعمار له سیلاب سره مخامخ شوې ده او اوس به هم په خپل فولادي عزم مخ په

وراندي روان دی. که پښتون دخپل ملي مشر خان شهيد له زندان څخه درس واخيست او دهرډول سربازيو ته ځان چمتو وساته نو دابه دشهيد قهرمان درانه يادته معنوي عقيدت وي. (۳-۴۱-۵۱)

۲-۴-۴- پيروښان بايزيد انصاري :

دا دمنوهر سنگه بتره يوه بله ليکنه ده، چې د بايزيد انصاري کابو ټول ژوند يې په کې بيان شوی دی. د هغه ماشومتوب، جگړې او مخالفتونه په کې راوړل شوي دي.

دا ليکنه په ۱۳۴۳ل کال په کابل مجله کې چاپ شوې ده، چې اصلي ليکوال يې ډاکټر ظهورالدين دی او ژباړن يې بتره صيب دی. دا ليکنه په دو پرله پسې گڼو کې راغلې ده، چې دلته يې راوړو:

پيروښان بايزيد انصاري

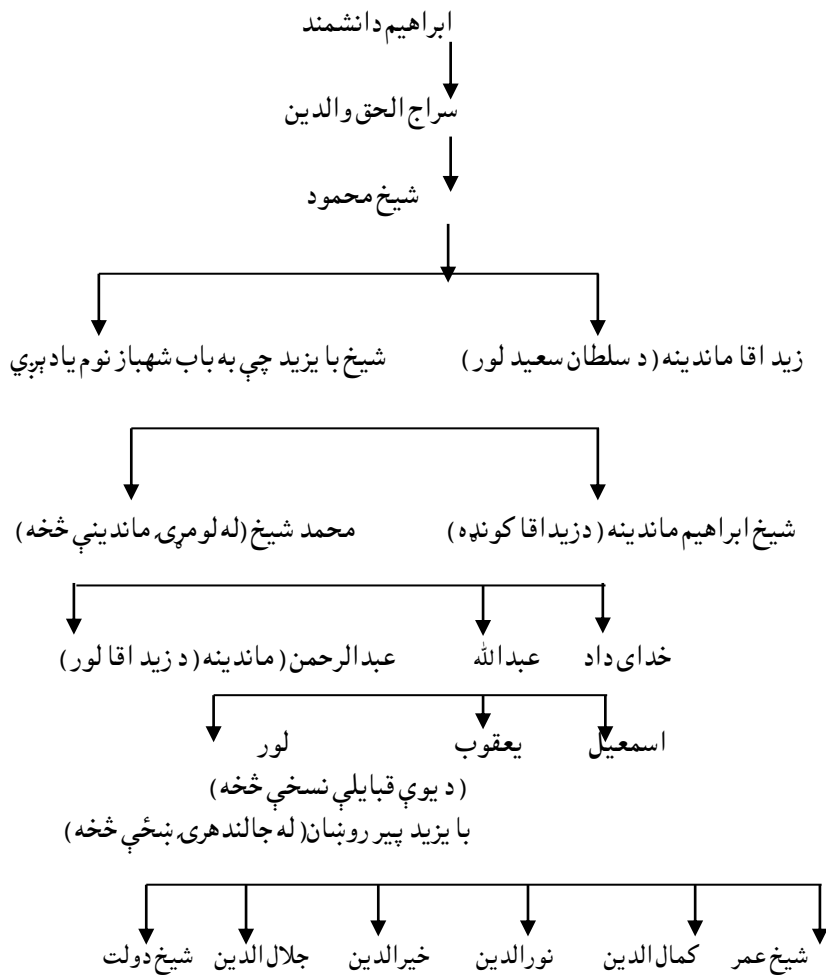
بايزيد انصاري ته د پيروښان لقب د هغه مريدانو ورکړی و، چې دا شخص د مغل اعظم اکبر په دوره کې د روښاني تحريک مشر او پياوړی مبلغ و. متعصبو مذهبي عالمانو او خارجي ليکوالو دده په خصوص کې دا بې انصافي وکړه، چې دی يې خلکو ته بې دينه او د خلکو د اخلاقو خرابونکی معرفي کړ. مگر هر کله چې دده آثار پيدا او مطالعه شول نو دا حقيقت څرگند شو، چې بايزيد يو ډېر شريف او پاک انسان و او په خلکو باندې يې ډېر ښه او قوي اثر درلود. پخواله دې چې زه دا وليکم، چې ليکوالو د بايزيد په خلاف کوم کوم الزامونه لگولي وو او پخواله دې چې زه هغه رد کړم او يا يې ځوابونه وليکم، زه دا خبره غوره گڼم، چې د هغه د ژوند صحيح حالات او د هغه د زيرپيدني او لوييدلو واقعات وړاندې کړم.

زېږېدنه او کوچني توب :

د بايزيد د ژوند حالاتو بنسټ حالنامه نومي هغه کتاب دی، چې علي محمد ابوبکر قندهاري زوی ليکلی دی او د حالنامې بنسټ د بايزيد انصاري هغه سوانح دي، چې ده په خپل قلم ليکلي دي. هر کله چې دی د ايوب انصاري (چې د رسول اکرام له اصحابو څخه و) له پښت څخه و نو له دې کبله ده ته انصاري ويل کېږي. دده د نسب سلسله په دې ډول بيان شوې ده.

بايزيد بن عبدالله بن شيخ محمد بن شيخ بايزيد پرنده بن شيخ سراج الدين بن چراغ دين بن شيخ ابراهيم دانشمند بن شيخ زاده حمزه بن خواجه محمود بن شيخ داود بن شيخ خليل بن شيخ نعمان بن شيخ خداداد بن شيخ منصور بن شيخ محمد بن شيخ زاده بن خواجه ايوب انصاري.

د تذکرة الانصار مصنف د بايزيد شجره او نسب په پنځو بندونو کې په دې ډول بنسودلې ده، چې په هغې کې يې دده د کورنۍ د ميندو ماندينو او زامنو نومونه بنسودلې دي. (د اورنېټل کالج ميگزین، فبروري ۱۹۵۵/۱۹۰۰) مونږ د پورته مطلب د پوره وضاحت دپاره دا لاندې شجره وړاندې کوو:

د بايزيد روښان پلار عبدالله په وزيرستان کې او سپده .دده نيکه شيخ محمد د اسونو تجارت کاوه او په دې سلسله کې به هندوستان ته تلو. شيخ محمد به اکثره په جالندهر کې له خپل هغه ورور سره او سپده ، چې په جالندهر کې مېشت شوی و.

ده يو ځل د خپل ورور نه د خپل زوی عبدالله لپاره د هغه لور وغوښتله، دوی واده نه وروسته بايزيد په جالندهر کې په ۹۳۰ هـ کال کې پيدا شو.

عبدالله خپله کله په جالندهر کې پرېښوده او دی خپل خور ملک ته ولاړ او د هغه ځای نه به يې د خپلې کډې د گوزارې لپاره پېسې رالېږلې.

په ۹۳۱ هـ کال کې چې بابر په هندوستان حمله وکړه، نو هغه پښتانه چې په جالندهر کې يې استوگنه لرله ټول يوې خوا بلې خواته خپاره شول او په بهار کې يې پناه وغوښته چې په دغه ځای کې تر دغه وخته پورې افغان لښکر پروت و. ليکن اخر هغوی له دغه ځای څخه وويستل شول او د خپل ځان ساتلو لپاره وټنېدل. د عبدالله ورور خداداد بايزيد او دده مور سره پردې بريالی شو، چې د ټېنټې او په کاني گرم وزيرستان کې له خپل ورور سره يو ځای شي.

زده کړه او تعليم:

بايزيد اووه کلن و، چې کاني گرم ته ورسېده دده د پلار عبدالله يوه بله قبایلي ښځه وه، چې له هغې څخه يې يو زوی او يوه لور پيدا شوي وو.

د بايزيد مور د کور دغه وضعیت نه خوښېده، له بايزيد مور سره د ښې بد سلو کې او د مېړه سوړ وضعیت دغه حالات لا ډېر خراب کړل، چې په نتيجه کې دغه کار دوی د بېلتون سبب شو.

د بايزيد پلار داغوښتل، چې دده زوی زما په پل روان او زما په شان قاضي شي. عبدالله خپل زوی بايزيد مکتب ته ولېږه. بايزيد قرآن کریم زده کړ او عمده السلام، مينه، قدوري، لبوب الاخبار او داسې نور کتابونه يې ولوستل هر کله چې بايزيد له قضا سره هېڅ مينه نه درلوده؛ نو په دې لاره کې يې خپله مطالعه پرېښوده. يو ځل د هغه په زړه کې دا فکر پيدا شو، چې له يوې قافلې سره مکې ته لاړ شي او په هغه ځای کې خپلې مطالعې ته دوام ورکړي. مگر دده پلار دغه کار ته پرې نه ښوده که څه هم بايزيد په عربي گرامر ښه نه پوهېده مگر سره له دې هم ده په عربي کې مقصود المومنين نومي يو کتاب وليکه او د قرآن کریم په آيتونو ډېر ښه پوهېده او په پوره اعتماد به يې دهغو توضيحات ورکول.

د بايزيد زلميتوب:

بايزيد په سوداگري او کرهڼه گوتې پورې کړې. دده پلار اسونه، خاروي، د کرهڼې وړ ځمکه او د دانو اوږه کولو يو ماشين يعنې ژړنده هم لرله. څه وخت چې دده پلار د يوې تجارتي معاملې په لړ کې هندوستان ته روان شو، نو دی هم ورسره ولاړ. ليکن دی په زړه کې د مېرې مور د بد سلوک او دخپل پلار له سوړو وضعيت څخه خپه و. يو ځل دده مېرې مور په دده د غلا تور پورې کړې.

په دې کار دی ډېر خواشینی شو او ددې تور د لرې کولو دپاره يې په خپل خدای قسم قسم وخور. ددې دپاره چې خپل ځان د زړه له دغه نول او تکليف څخه خلاص کړي او د هرې ورځې له شخړو او جگړو څخه ځان بې غمه کړي په ډېره زړه ورتيا يې خپل پلار ته وويل، چې خپل جايداد وويشه او ماته خپله برخه را جلا کړه، چې زه په خپله خوښه آزاد ژوند تېر کړم که څه هم د عبد الله دا کار خوښ نه و. مگر د کلي مشرانو عبد الله دې کار ته اړ کړ او دا خبره يې ومنله. بايزيد ته د جايداد په برخه کې يو مزدور هم ورسيد، چې دغه مزدور د هغه پلار په موقتي ډول له ځان سره وساته او دا وعده يې ورکړه، چې څو ورځې پس به يې درکړم. ليکن وروسته په خپله وعده پښېمانه شو او ددغه مزدور له ورکولو څخه يې انکار وکړ. بايزيد په دې کار مرور شو او خپل پلار څخه يې چې د قدوري او لېوب الاخبار کتابونه شروع کړي وو د هغو درس يې پريښود. دې نه وروسته بايزيد خپل کور برابر کړ او په تجارت يې پېل وکړ. دده د خپل تره شيخ حسن لور يې بي شمسي سره نکاح وکړه.

د صداقت لټون :

بايزيد په خپل ځلمي توب کې له تفکر او عبادت سره ډېره مينه لرله او ده داسې لارې پلټلې چې د هغو په وسيله بشري ټولنه له تکليفونو څخه خلاصه کړي. دی به د مذهبي قانون پوهانو په خپلو منځو کې په مخالفونو او د صوفيانو په خود غرضيو او د عامو خلکو په منځ کې به په شخړو ډېر خواشینی کېده.

دی د يو داسې شخص په تکل او لټه کې و، چې هغه ده ته دانساني عظمت او د زړه د سکون لار وروښايي هر کله چې بايزيد د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم دا خبره واورېده، چې تر څو چې د انسان د خدای صحيح علم په برخه نشي تر هغې

که هغه زر کاله عبادت هم وکړي نو خدای به د هغه دعا او عبادت قبول نه کړي. نو په دې خبره بايزيد په فکر کې يو نوی رنگ او قوت پيدا شو.

دده د تره خداداد او بايزيد د هغه نه لارښوونه غوښتله، چې زه د خواجه اسمعيل مرید کېدلو خيال لرم، لیکن هغه وويل:، چې «ستا ددې کار په نتیجه کې به په خلکو کې زما وقار ډېر لږ شي ځکه چې زه د شیخ محمد په دولسو زامنو کې له ټولو څخه ډېر زیات عالم او مشهور یم او که ته زما د ورور په زوی پسې د یوه شاگرد په حیث ولاړ شي نو دا کار به زما د بدنامۍ سبب شي او زه به له تاته ډېر خپه شم. ته ملتان ته لاړ شه او هلته د شیخ بهاوالدين ذکر یا له لارې څخه روحاني لارښوونه وغواړه. زه به تاته د لارې خرڅ او د پیر د پاره د نذر بېسې هم درکړم ما ورته په ځواب کې وويل «خلک نذرونه وړاندې کوي او د هغوی په عوض کې خولۍ، کاسه، کمربند، شجره نسب او نورې نښې راوړي مگر خدایي علم او خدایي عبادت نه راوړي». زما پلار زما په دې خبره قانع نشو او زما خبره یې ونه منله زه شیخ اسمعيل ته ورغلم او د هغه نه مې وغوښتل، چې ما په خپلو شاگردانو کې شامل کړي. لیکن هغه راته وويل تر څو چې ته د څه مودې د پاره سختي په ځان تېره نه کړې تر هغې به زه تا په خپلو اصولي شاگردانو کې وانه خلم. ددې کار په نتیجه کې ما په خپل ضمیر تکیه وکړه او قرآن کریم مې خپل لارښوونکی ومانه. ما قرآن کریم پرانېست او دا آیت مخې ته راغی. مونږ په بني نوع انسانان دا خبره لازمه کړې ده، چې د خپلو والدينو خدمت وکړو او که هغوی تاسې په دې خبره مجبور کړي، چې ما سره شریک پيدا کړي، چې تاسو په هغه علم نه لری. نو په دې کار کې د هغو خبره مه منی. ددې ناامیدی په اثر ما خپله لاره ونيوله او د اسمعيل د مریدانو په تعقیب مې د کمو خوړلو، کمو ویلو او لږو بېده کېدلو پېل وکړو.

بايزيد د خپلو دعاگانو او روحاني وړاندې تگ په باره کې داسې ليکي: ما څو میاشتې په خوشي ځای کې یوازې تېرې کړې او په دې موده کې زما د خوړلو او څښلو شيان خلاص شول، ما د خپل تجارت په سلسله کې کندهار ته سفر وکړ. په هغه ځای کې یوه پېښه وشوه او هغه د اکبر د خان خانان بیرم خان سپاهیانو د

قافلي مال تالا کړه د نورو سړو سره لوی منصبدار ته ورغلم او شکایت مې ورته وکړ.

مونږ ټول د هغه د احترام د پاره د هغه په مخکې په گونډو شو هغه مونږ سره ددې خبرې د تحقیق وعده وکړه مگر خپله وعده یې په ځای نه کړه. ددې سپک کار په ذریعه زه خپل ضمیر ملامت کړم هر کله چې زه کور ته بېرته راغلم نو ما دا پخه اراده وکړه، چې زه به تر پنځو کلونو پورې یوازې استوگنه کوم. د یوازې والي په دې پنځو کلونو کې ما د خپل ځان او د خپلو مېلمنو د خوړلو او څښلو په شیانو کې کوم تکلیف او لږوالی ونه لید. خلک به ما ته راتلل او ما به هغو ته دا نصیحت کاوه، چې ښه کارونه کوی او د بې وزلو او بې لاسو خلکو سره مالي مرستې کوی. بایزید چې کوم تبلیغ کاوه په هغه یې پوره عقیده لرله او مسلمانانو ته به یې په دې قهر کاوه، چې تاسو مذهبي خلق نه یاست او تاسې منافقان یاست او ښه کارونه نه کوی.

دې خبرې په خانانو او عالمانو کې نارامي پیدا کړه دوی د بایزید پلار قاضي عبدالله ته ورغلل او هغه ته یې د شکایت په ډول وویل:، چې ته خپل زوی خلکو ته له دوه مخیزو ویلو څخه منع کړه. بایزید خپل پلار ته وویل، چې ته زما کارونو ته گوره او که زه د قران او سنت څخه مخالف کار کوم نو ته ما منع کړه عبدالله ورته وویل، چې ته د پت الهام تبلیغ کوي آیا تاسره په دې شي کې کوم دلیل شته؟ بایزید ورته د قران کریم یو آیت ولوست، چې مضمون یې دادی:

« تاسو خپل خدای په عذر او عاجزی، یادوی که په پټه وي او که په جگ آواز او که سهار وي او که ماښام» او دې ته یې د بني اکرم صلی الله علیه وسلم یو حدیث ولوست چې مضمون یې دادی:

« د ټولو نه ښه دعا هغه ده چې ورو او په پټه وکړی شي او د ټولو نه ښه خوراک هغه دی چې لوږه ورکه کړي» ددې خبرې په اورېدو عبدالله چپ شو او ولاړ.

بایزید به قاضي، ملا او صفتي ته دا ویل: چې تاسې مذهبي فعالیتونه د خپل مادي گټو دپاره کوی او هر څوک چې دیني فعالیتونه د مادي گټو دپاره کوي، هغوی په آخرت کې هېڅ برخه نه لري هغه د قران کریم نه دا آیت ولوست: « که

څوک د خدای له قانونو سره سم حکم نه کوي هغه حقيقي منکر دی» هغه خلکو ته د خطاب په لړ کې وويل: «هر کله چې تاسو په خپلو کې له يو بل سره په مبارزو بوخت یاست نو آیا تاسې دا حق لري، چې ځانونو ته مسلمان ووايست آیا تاسې د خدای له دې حکمونو څخه خبر نه یاست، چې مو منان وروڼه دي او د وروڼو په منځ کې روغه او امن پيدا کوي».

نبي اکرم صلی الله عليه وسلم فرمایلي: «چې مسلمان هغه دی، چې په خپله خوله او لاسونو د بل مسلمان ابرو او عزت وساتي» خلکو د دې قوي دليلونو په مقابل کې حيران پاتې شول. لیکن سره د دې دغو خلکو له خپل مخالفت څخه لاس وانه خيست.

د بايزيد شهرت په شاوخوا قبيلو کې خپور شوی هغه دا عادت و، چې دورځې به يې جماعت کې پنځه وخته لمونځ کاوه د قران کریم او نور کتابونو درس به يې ورکاوه او پاتې وخت به يې په دعا او عبادت کې تېراوه خلک په ده را مات شول د بارکي قبيلې ځينو خلکو دی په خپله مشرۍ ومانه د ملاما ورور او شاعر ملا ارزاني، چې د هندوستان نه راغلي وو له ده څخه لارښوونه وغوښته بايزيد د خپل کلي نه د باندې ووت او خلکو ته يې د امن او خوشحالی پيغام ورکړ. اورکزو، اپريدو او تيرايانو ده ته د خپلې وفادارۍ وعده ورکړه بايزيد سپرين ته ولاړ او په دغه ځای کې د خلیلو، مهمندو او داودزيو قبيلو خلک دده پيروان شول د گگيانو او يوسف زوی قبيلو خلکو به هم دده په مجلسونو کې گډون کاوه.

د بايزيد د دې رسوخ او اثر په مقابل کې دده رقيبانو ده سره حسد پيدا شو لیکن دغو خلکو دده په مقابل کې کوم عملي اقدام ځکه نشو کولای، چې دده په تابع دارانو کې ډېر پياوړي او قوی خلک موجود وو د دې کار په اثر د بايزيد رقيبانو د هغه وخت د حکومت د مداخلت غوښتنه وکړه په دې لړ کې حبيب په خپل نومي سړي د دولسو زرو روپو سره د کابل او پېښور حکمران مرزا محمد حکيم ته چې په کابل کې و، ورغی او هغه ته يې وويل: چې د بايزيد خیالات د مذهب نه مخالف دي او هغه د حکومت په خلاف کارونه کوي. وزيرانو د دې الزامونو تاييد وکړ.

مرزا محمد حکیم د پېښور د گورنر جنس خان په ذریعه بايزيد خیالات او نظریات معلوم کړي. قاضي ورته وویل: «ته وایي:، چې په ما وحي راځي» بايزيد ځواب ورکړ: «په ما وحي نه راځي، بلکې الهام راته کېږي او د خپلې دې خبرې د دلیل دپاره یې د نبي اکرم صلی الله علیه وسلم دا حدیث وړاندې کړ، «الهام هغه رڼا ده، چې په زړه را کښته کېږي او په دې رڼا کې انسان د شیانو په حقیقت پوهیدلی شي». قاضي پوښتنه وکړه: «چې ته د مقصد الهام او د شیطاني و سوسې په منځ کې څنگه فرق کولای شي». بايزيد ورته په ځواب کې وویل: «کوم الهام چې د قرآن کریم د مقرراتو او پیغمبر د شریعت له اصولو سره سم وي یوازې هغه صحیح الهام دی».

قاضي ورڅخه یوه بله پوښتنه وکړه «دا عقل تاته چا ښودلی دی». بايزيد ځواب ورکړ: «دازموږ د زده کړې طریقې ده او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د مهربانۍ نه د ډکې پاملرنې په ذریعه خدای دا علم ماته رابښلی دی». د قاضي او حاضرینو دده په دې خبرو تسلي وشوه او د معاملي رپوت یې مرزا حکیم ته وړاندې کړ. هر کله چې د بايزيد مخالفین په خپله دې دسیسه کې ناکام شول نو هغوی په ده باندې بله حمله وکړه او هغه دا چې هغوی وویل، چې: «د بايزيد مریدان پښتانه دي او دوی زموږ دښمنان دي له دې کبله ددې سړي په ملک کې په ازادانه ډول ګرځېدل د ملک د اتحاد دپاره خطرناک کار دی». بايزيد ورته په ځواب کې وویل: «باید زه هرومرو په پښتنو کې و او سپرم ددې دپاره چې زه د دوی د نیکمرغۍ او لارښوونې لپاره کار کوم ځکه چې دوی ناپوه او بې لارې دي» په اخر کې مرزا حکیم دده په خبرو تسلي وشوه او ده ته یې د اعزاز په ډول یو اس او یوه چپنه ورکړه او هغه ته یې بېرته د تلو اجازت ورکړ.

هر کله چې بايزيد له کابل نه په خیریت سره بېرته ستون شو، نو په دې کار دده دښمنان ډېر پرېشانه شول هغوی د یوې بلې دسیسې په فکر کې شول او هغه دا چې دوی غوښتل چې د پېښور د نوي گورنر معصوم خان په ذریعه دی ووژني. د بايزيد له مریدانو څخه یو شخص دی له دې حقیقت څخه خبر کړ او بايزيد د مامن زی قبایلي سیمې ته روان شو. بايزيد په دې وخت کې د خپل تبلیغ لمن پراخه کړه. هغه

په شاوخوا سیمو کې خپل خلیفه گان وټاکل او دولت خان نومی سړي په لاس یې خپل صراط التوحید نومی کتاب د اکبر پاچا حضور ته ولېږه. اکبر ډېر خوشحاله شو او بایزید ته یې یو څو قیمتي تحفې ولېږلې. بایزید خپل یوسف نومی خلیفه په بدخشان کې مرزا سلیمان ته د یو کوچني بهرت الطالیبین (Bahrut Talibin) نومی کتاب سره ولېږه. مرزا بایزید ته یو اس او یو پوستین د تحفې په ډول ولېږل او دا غوښتنه یې ورڅخه وکړه، چې زه یو ځل ستاد لېدو دپاره درځم.

د مغلو له لښکر سره جنګونه :

د حالنامې د (۴۰۷م) له لیکنو سره سم د توی د قبیلو ډېر خلک د بایزید مریدان وو. دې خلکو خپل پټرو حاني قوت په کار واچاوه او تل به یې د قیامت ورځ په زړه کې حاضره گڼله. هغوی د دنیا د کارونو فکر یې فایده یې او بې گټې شی گانه. یوه ورځ یوه قافله له خپلو تجارتي مالونو سره د کابل خواته روانه وه. دغو خلکو چې له پخوا څخه یې په زړونو کې دغه خیال موجود وو ویل: «خلک بې فایده یې د دنیا په چارو بوخت شوي دي دوی له دې خواته تجارتي شیان وړي او له کابله اسونه راوړي په دې پرله پسې خوشو کارونو دوی څنګه خپل ژوندون ضایع کوي.» هغوی ددغې قافلې په خلکو حمله وکړه او د هغو مالونه یې اخوادې خوا وشیندل او د اسونو د پښو لاندې یې لټار کړل. د قافلې خلکو دا گومان وکړ، چې پښتنو په هغو حمله کې ده هغوی ددې تالان په باره کې په کابل کې مرزا حکیم ته خبر ورکړ. هغه د حمله کوونکو ته د جزا ورکولو دپاره پنځه سوه سپاره عسکریان دغه ځای ته ورولېږل ددې لښکر مقابله یوازې د پنځلسو کسانو له خوا وشوه، چې دغه کسان د خپلو بنځو او کوچیانو سره د عسکریانو په لاس بندیان شول. بایزید مرزا حکیم ته ددې واقعي د اسبابو په خصوص کې پوره توضیحات ولېږل. لیکن وزیرانو د بایزید په خلاف خبرې وکړې مرزا حکیم د پېښور گورنر ته په دې مضمون یو خط ولیکه، چې بایزید بندي او مړ کړه. هر کله چې بایزید دخپل یو مرید په ذریعه له دې امرونو څخه خبر شو نو دی د مهمندوله قبیلې سره کلیانې او توی ته لاړ د پېښور گورنر بایزید ته په دې مضمون یو خط ولیږه، چې ماته مرزا

حکیم امر را رسیدلی دی، چې زه تا بندی کړم. د پېښور گورنر ټولې لارې او سړکونه یې بند کړل د بایزید ملگرو پخه اراده کړې وه، چې مونږ به په خپل ټول طاقت سره مقابلې کوو هغوی د بدر دغزا په څېر (۳۱۳) تنه د جنگ دپاره تیار کړل او د مغلو لښکرو ته یې ماتې ورکړه په کوم ځای کې چې دا جنگ وشو دهغه ځای نوم (آغاز پور) شو.

د بایزید شخصیت او کرکټر :

ددې جنگ نه وروسته د قبیلو او مغلي لښکرو ترمنځ په ښکاره ډول جنګونه پېل شول. هر کله چې مرزا سلیمان له بدخشان څخه راغی نو د اړیدو قبیلو دده لار ونيوله څه وخت چې د مغلو لښکرې له پېښور څخه راغلې نو د اورکزو، اړیدو او تېرایی قبیلو د هغو په مقابلې پېل وکړ او دهغوی ترمنځ ډېرې نښتې وشوې بایزید له دې شخړو څخه د ځان ژغورلو لپاره د اړیدو قبیلې ته لار او په دغه ځای کې په ۹۸۰ هجري کال کې وفات شو. په دغه وخت کې دده زوی او وارث شیخ عمر د خپلو ملگرو په مرسته د بایزید تابوت واخېست او په غرونو او درو کې روان شول.

د شیخ عمر مخالفینو ددوی لار ونيوله لیکن هغوی په خپل تگ کې بریالي شول او هغوی د بایزید مړې په بیت پور نومي ځای کې د محمد کمال (چې دده لومړی خلیفه و) د قبر په څنګ کې ښخ کړ.

د بستان المذاهب ددې بیان تایید کوي. ملا درويزه چې د بایزید له سختو دښمنانو څخه و دده د مرګ په خصوص کې جلا خبرې کړې دي. ملا درويزه وايي: چې «هر کله چې محسن خان غازي په بایزید حمله وکړه نو بایزید غرونو ته وښتېده بایزید د لورې، تندې څخه په اشغر کې مړ شو او په همدې ځای کې ښخ کړې شو. د بایزید زوی شیخ عمر له خپلو ملگرو سره د بایزید هډوکي په یوه صندوق کې واچول او هغه یې له دې لپاره ځان سره راوړل، چې هر کله دی بېرته ژوندی شي نو ما سره به د ضرورت په وخت کې مرسته وکړي.

یوسف زو د هغه مړي ته اور واچاوه او دغه منحوص صندوق ايرې شو دهغه د هډوکو څخه لږې ډېرې ټوټې چې پاتې شوې وې هغه یې په سیند کې وغورځولې.

د بايزيد مريدانو د بايزيد زيارت په كاني گرام كې جوړ كړې دى او په دې كار هغوى خلك تېر باسي.

بايزيد يو مذهبي شخص و او د خپلو مذهبي مقرراتو او فرايضو په ادا كولو كې لكه د نورو مسلمانانو ډېر ټېنگ و هر كله چې بايزيد يو پوه متجسس سړى و نوله دې كبله به يې دعاگانو او اسلامي مقرراتو د اصلي حقيقت او مطالبو د پوهېدلو دپاره ډېر كوښښونه كول هغه دا كوښښ درلود ، چې په كوم شي ، چې مسلمانان عقیده لري بايد د هغو په حقيقت هم پوه شي او عمل ورباندې وكړي.

د بايزيد په زړه كې د خپل پلار او مېرې مور له هغه بد سلوك څخه چې ده سره يې په زلميتوب كې كړى و كركه پيدا شوې وه او دا هم يو منل شوى حقيقت دى ، چې د خپلې مور څخه د جلا كېدلو په اثر ده ته ځان يوازې ښكارېده. كه څه هم ده د پلار سره علاقه نه درلوده مگر سره د دې به يې هم ده ته تحفي ورلېرلې مگر هر كله چې بايزيد د خپل پلار په سوړو وضعيت كې د مينې كومه گرمي ونه ليدله نوله پلار سره يې خپل دغه دوستانه وضعيت پريښود.

بايزيد يو زړور انسان و او چې كوم شى ورته صحيح ښكاره شو په هغه به يې عمل كاوه په كومو كبرجنو او بې باكو خلكو كې به يې چې كومه نيمگړتيا او نقص وليد نو په ښكاره ډول به يې ورته وويل او ډېرو جابرو حكمرانو په مخ كې به يې هم په ډېره زړورتيا او بې پروايۍ سره خبرې كولې. بايزيد يو مجدد او مبلغ سړى و اول ده د بنده گۍ او روحاني مشق په ذريعه خپل شخصيت لوړ كړ او بيا يې كوم شى ، چې د خلكو دپاره گټور وليده هغو ته يې د هغه تبليغ وكړ. بايزيد د خپل شخصيت د لوړتيا لپاره چې كوم خصوصي او شخصي طريقې استعمال كړې دي هغه دده په ليكلو كې نه دي راغلي.

ليكن دا څرگنده خبره ده ، چې بايزيد د روحاني رڼا د حاصلولو لپاره اسم اعظم يو لومړى او ضروري شى گانېده ده ته پيرروښان ځكه ويل كېږي ، چې ده خلك د ناپوهۍ له تيارو څخه رڼا ته راوستل دده زامن او لمسي ټول ښه خلك وولې ده دوى څخه ځينې د ښمنانو د لاسه ووژل شول. او ځينې د سياسي فشار په مقابل كې

تېبته شول او د پادشاه او دربار سره يې همکاري وکړه او په سلطنت کې منصوبه قبول کړل.

د بايزيد فلسفه او تعليم :

د بايزيد عقیده تقريباً دنورو مسلمانانو غوندې ده ، چې په سنت او اسلام يې لرله بايزيد به تل په خپلو مجلسونو کې د قران کريم او حديث شريف په مطالبونو حوالې ورکولې او هغه پهن کړې ده او هغه څلور کتابونه دادې: حالنامه، صراط التوحيد، خيرالبيان او مقصود المومنين هغه په دې خبره عقیده لرله ، چې د هر عبادت مقصد خدای ته رسېدل دي او همدې شي ته هغه علم التوحيد وايي: د خدای د وحدت د علم د حاصلولو لپاره د يو کامل پير لارښوونه د پرضروري کار دی. د خپلې دې مدعا د اثبات لپاره به هغه دا حديث شريف وړاندې کاوه:

« انسان که په سوريا، ايران يا چين کې دی د هغه لپاره دا خبره لازمه ده، چې هغه د يوه مناسب لارښوونکي په لټه شي. څوک چې لارښوونکی نه لري هغه هېڅ عقیده نه لري ، صحيح لارښوونکی هغه دی، چې خلک د خدای لوري ته بيابايي او هغوی د مادي بندونو څخه خلاصوي په يو قوم کې يو شيخ په يو لوی قوم کې د يو پيغمبر حيثيت لري».

مونږ په صحيح ډول دا فيصله نه شو کولای، چې دا پورته حقيقتاً د پيغمبر خبرې دي ليکن بايزيد په دې خبرو پخه عقیده لرله او په دې حديثونو د بايزيد نه پخوانيو صوفيانو هم ډېرې حوالې ورکړي دي.

بايزيد شيخ ته دومره اهميت ورکوي، چې وايي: د شيخ تابعداري عيناً د پيغمبر تابعداري ده. د بايزيد په عقیده رښتنی شيخ هغه دی، چې خپل مريدان د رياضيت د دورې نه وروسته ورو ورو د خدای د وحدت وروستي پړاو ته ورسوي. د هغه په فکر دا درجې خدای ته د رسېدلو پورې دي: شريعت، طريقت، حقيقت، معرفت، قربت، وصلت، وحدت او سکونت د مذهبي پوهانو د ټاکلو قوانينو د پيروی نوم شريعت دی. د طريقت مطلب د مادي هوسونو مغلوبول او خپل ځان د فرشتو په شان په عبادت مصروفول دي. د حقيقت مطلب بې له خدای څخه د نورو خيالونو له زړه څخه وپستل او يوازې د خدای (ج) د ذات او دهغه د جمال فکر کول

دي. دمعرفت مطلب د خداى (ج) موجوديت ته په زړه كې ځاى وركول او د دليل په رڼا كې د خداى موندل دي.

د قربت مطلب په كايناتو كې د خدايي نغمو اورېدل او په هغو ځان پوهل دي. د وحدت مطلب خپل ځان له هر شى څخه جلا ساتل او په هره معامله كې يوازې له خداى (ج) څخه مرسته غوښتل دي. د توحيد مطلب ځان د خداى (ج) په ذات كې وركول او د خپل تعريف نه ځان ژغورل دي. د پورته اتو منزلونو څخه څلور يعنې شريعت، طريقت، حقيقت او معرفت په صوفيانو كې عموميت لري او پاتې څلور يعنې قربت، وصلت، وحدت او سكونت كې څه هم په ظاهر كې نوي نومونه لري ليكن په حقيقت كې دا منزلونه له فنا او بقا څخه جلا شيان نه دي.

بايزيد وايي: چې زه ددې منزلونو وروستى جگې پورې ته رسيدلى يم او هرې خواته چې گورم نو بې د خداى نه بل شى نه وينم ماته يې د هغه له ذات څخه بل هېڅ شى نه ښكاري او نه زه يې د هغه د عظمت له نغمو څخه بل كوم شى اورېدلى شم.

د بايزيد د تعليمونو لنډيز:

هركله چې بايزيد خپل ځان په دغه راز لوړ مقام كې وليد؛ نو هغه نور وځلكو ته داسې وويل: «هر څوك چې ماته راشي او زما د نگرانۍ لاندې روحاني رياضتونه وكړي او د قرآن كريم په اصولو عمل وكړي او د حضرت محمد صلى الله عليه وسلم د حديثونو او د وليانو او صوفيانو او د رسېدلو ځلكو د ويناگانو پيروي وكړي. نو هغه به د خداى په فضل د توحيد لوړ مقام ته ورسېږي او د خداى (ج) يو سپېڅلى بنده به ورڅخه جوړ شي.

بايزيد د خپلو تعليمونو خلاصه اولنډيز داسې بيانوي:

دمريدانو لپاره اول دا خبره لازمه ده، چې د ټولو غيرقانوني شيانو څخه ځان وژغوري او هغوى بايد لږ وځوري، لږ وڅښي او بې ځايه مصارف ونه كړي. لږې خبرې وكړي او له بدو خبرو او ښكښتولو څخه ځان وساتي او په شپه كې خداى (ج) ياد كړي او كه مريد ته خوب ورشي نو هغه دې په اړخ باندې پريوزې او چې يو پاو شپه پاتې شي نو پاڅېده او اودس دې وكړي د خداى په شكرانه كې دې دوه ركعته لمونځ دې وكړي او خپل لارښوونكي ته دې مخ كړي د هغه خيال

او تصور دې په زړه کې راوولي او چې سهار شي نو په ډېر خلوص دې لمونځ وکړي او تل دې د ښو خلکو ملگری اوسي. له بدو او بې باکو خلکو څخه دې ډډه وکړي ، په پټ ډول دې تل ځان د خدای په عبادت کې مصروف ساتي او تر څو چې د توحید حقیقي منزل ته نه وي رسیدلی تر هغې دې آرام نه کوي.

دا پورته خبرې د بایزید د تعلیمونو او فلسفې حقیقي تصویر دی دا څرگنده خبره ده، چې بایزید ډېرې مطالعې وکړې او په ډېرو شیانو یې ځان پوه کړ او دخپل شخصیت د لوړتیا او تکمیل لپاره یې ډېر زیار ونه کښل سره ددې ټولو خبرو هغه د خدایي مرستې یادونه هم کوي بایزید وایي: چې ما په خوب کې خواجه خضر ولید یا مې د هاتف غیبی آواز واورید او یا ماته پټ الهام وشو.

د بایزید مخالفت :

د بایزید په عصر کې دده لوی دشمن احنودرویزه و، چې هغه به د خپل استاد سید علي ترمذي سره له بایزید سره بحثونه او مناظرې کولې.

احنودرویزه یو متعصب ملا ؤ او هغه د اسلامي روایاتو او قوانینو په التزامي او ظاهري معناگانو پسې روان و او که چا به ددغو اسلامي مقرراتو له روایتی معناگانو څخه لږه بې پروا یې هم وکړه نو د احنودرویزه په خیال کې به دغه یو نوی شی ښکارېده او دغه شی به هغه له خدای څخه د انکار علامه گڼله.

احنودرویزه هغه سپی دی، چې ده د بایزید روښان لقب په پیر تاریک بدل کړ. هغه چې کوم کتابونه لیکلي دي په هغو کې یې بایزید ته د خدای نه منکر او غیر مذهبي شخص ویلي دي او هغه کتابونه دادي: تذکرة الابرار و الاشرار او مخزن السلام احنودرویزه خپلو مریدانو ته هدایت وکړ، چې په هر ځای کې چې د بایزید لیکنې په لاس درشي هغه وسوځوی.

د چا په زړه کې چې دومره تعصب موجود وي باید د هغه د بیانونو او خبرو په منلو کې له ډېر احتیاط څخه کار واخېستل شي د ډېرې خواشینۍ وړ خبره داده ، چې هر کله اخوند درویزه په بایزید څه الزامونه لگولي دي نو په یو ځای کې یې هم د بایزید په لیکنو څه حواله نه ده ورکړې. راځی چې مونږ د اخوند درویزه هغه

الزامونه چې په بايزيد يې لگولي دي هغه په خپله د بايزيد د تحريرونو په رڼا کې وگورو، درويزه وايي:

۱- بايزيد دا عقیده لرله، چې د يو انسان روح د هغه د مرگ نه وروسته په بل جسم کې بېرته اچول کېږي او دا څرگنده خبره ده، چې دا الزام غلط دی، ځکه څوک چې په قران او سنت پخه عقیده لري هغه هېڅکله د روح د تناسخ سلسله نشي منلی.

۲- د بايزيد هر موجود شي او ژوندي مخلوق ته خدای وايي دا الزام د يوې غلط فهمۍ په اساس لگول شوی دی بايزيد په خپله وايي: « ټول مخلوق، دکايناتو ټول ذرات او زه په خپله له خدای څخه جلا کوم بل شی نه يو».

۳- بايزيد دا دعوه کوي، چې زه خدای او رسول يم ملا درويزه وايي: « چې بايزيد دا لاندې الفاظ په خپله گوته کې ليکلي وو».

« مقوس د قدرت خاوند دی او پاک دی، چې هغه د رونا نړۍ د اور له نړۍ څخه جلا کړه. بايزيد انصاري».

ددې الفاظونه يوازې يو متعصب انسان په بايزيد الزام لگولی شي، چې هغه د خدایي دعوه کړې ده، په هغه وخت کې دې رواج عموميت درلود، چې هر چا به په خپله گوته کې يا يو بيت، يا يو آيت او يا يومتل ليکه او له هغې سره به يې خپل نوم ليکه په دې الفاظو کې بې د خدای له عظمت او خصوصيتونو څخه بل هېڅ شی نشته او دې نه لاندې د بايزيد نوم ليکل شوی دی.

په يو بل مهر کې بايزيد د الفاظ وړاندې کړي دي.

بايزيد مسکين:

درويزه له دې لفظونو څخه دا مطلب واخېست، چې بايزيد ځان ته پيغمبر وايي: حال دا چې ددې لفظونو اصلي مطلب دادی « بايزيد غريب دهغو خلکو لارښوونکی چې بې لارې شوی » کت مت همدا خبره په خپله دملا درويزه تعريف هم کيدلی شي. ځکه چې ده هم د بې لارې خلکو په صحيح لارې ته راوستلو او ددې لپاره يې کار کاوه پيغمبر هم همدا کار کوي ليکن هغوی ته د خدای له خوا الهام کېږي بايزيد د خپل مقصود المومنين نومي کتاب په مقدمه کې خپل ځان د

حضرت محمد صلی الله علیه و سلم تر ټولو کوچنی حقیر او کمزوری، تابعدار معرفي کړی دی نو داسې شخص به څنگه د خپل ځان لپاره د پیغمبري دعوه وکړي دا الزام بیخي درواغ دي.

۴. بايزيد خلک د شرعي احکامو د منلو نه منع کول يعني د روژې نیولو لمونځ کولو، حج کولو، زکوٰه ورکولو او نورو څخه. بايزيد خلکو ته ددې خبرې اجازه ورکړه، چې هغوی قتلونه وکړي، دخلکو مالونه تالا کړي، زنا وکړي، شراب وڅښي، ربړي وڅري، او تېرو پیغمبرانو ته ښکنځلې وکړي. دا بېخي دروغ الزامونه دي او دا ځکه چې که هغه پښتنو ته دا خبرې کړي وای نو هغوی به بايزيد فی الحال وژلی وای.

د بايزيد له لیکنو څخه دا حقیقت په پوره ډول څرگند پري، چې هغه خلکو ته په ډېر ټنېگار دا ضرورت ښودلی دی، چې هغوی د مذهبي مقرراتو او اصولو پیروي وکړي

۵. بايزيد د ملا سلیمان سره وکتل او ملا سلیمان له خدای (ج) څخه منکر شخص و او هغه د بايزيد عقیده بیخي خرابه کړه او بايزيد بیخي خدای (ج) نه منکر او بیگانه شو.

مولانا عبد القدوس په خپله هغه مقاله کې چې د پښتو درې میاشتني مجلې دویم ټوک دویم نمبر کې خپره شوې ده ددې خبرې کونښن کړی دی، چې د نوموړي ملا سلیمان په راه کې احوال ولیکي په دغه مقاله کې ده ملا سلیمان، سلیمان بن حسن هندي ښودلی دی، چې د اسماعيلي فرقې مبلغ ؤ او دده پیروانو ته سلیمانیان ویل کېږي. که د اخوند درويزه په زړه کې ددې سلیمان په باره کې څه فکر وای نو ده به د خپلې عقیدې تبليغ کړی وای لیکن د بايزيد او د هغو اسمعيليانو په لیکنو کې هېڅ کوم مناسب نه لېدل کېږي. د اسمعيليانو اساسي عقیده تاویل دی. هغوی د قرآن کریم آیتونه فقط د یوې ښې او علامې په ډول گڼي او یوه غیبی پته معنی ورسره تړي او بايزيد چې د قرآن کریم له آیتونو څخه کوم مطلب اخلي هغه بېخي څرگند او ښکاره دی او نه په هغې کې کوم غیبی او

پت شى وي او نه كومه بله معنى لري. د اسمعاعيلي فرقي يوه بله غټه خبره داده چې هغوى د امام تابعداري كوي.

د بايزيد په خصوص كې شايد چا دا خيال كړې وي، چې بايزيد اسمعاعيلي عقیده قبوله كړې ده، ځكه چې دده په پېر كامل او مرشد كې د اسمعاعيلي امام ځيني صفات موجود وو، ليكن د اسمعاعيليانو په امام او د صوفيانو په پېر كې ډېر زيات فرق او توپېر شته دى.

۲- سربېره په ملا درويزه ځينو نور منصفانو هم بايزيد بد سړى معرفي كړى دى (د بستان مذاهب) نومي كتاب منصف ليكي، چې بايزيد به د خپلو زمانو سره يو ځاى لارې نيولې او مسافر به يې شكول. دغه منصف ليكي، چې ده به له دغه مال څخه پنځمه برخه خپل بيت المال ته وركوله او پاتې پېسې به يې په نورو مستحقو خلكو يعنې غريبانو ويشلې. په اسلام كې داړې او شكونې بېخي نه شوې كولای او دا خبره امكان لري، چې د مغلو له لښكرو سره دده د مريدانو جنگونه شوي دي او په دغو جنگونو كې د دواړو خواو نه مړي او ژوبلې شوي وي او په دې لړ كې تالانونه او ولجې شوي وي او په جنگ كې د ولجو او غنيمت اخېستل روادى.

دايشيايي پلټنو (Asiatic Researches) گڼه ۱۱ مخ ۳۲۳ كې لايډن (Lyden) د فخرن الاسلام او دبستان مذاهب د ځينو برخو د ترجمې نه وروسته ليكي، چې بايزيد تېټ سړى و. په دغه ليكنه كې بايزيد د اسمعاعيلي عقيدې پيرو بڼودل شوى او دده ډېره غندنه شوې ده. د لايډن نه وروسته القسټون (Elephantine) د بايزيد په خصوص كې ډېرې سپورې او سپكې خبرې ليكلي دي.

ميجر ايچ - جي - راوړټي د القسټون په حواله وايي، چې بايزيد د جوگيانو اصل منلى او د تناسخ د عقيدې پيرو شوى و او په دې اصولو بايزيد ځينې خپل نور اصول وزيات كړي وو او په هغو كې د ټولو نه ډېره د پاملرنې وړ خبره داده، چې دمقدسو اشخاصو په ذات كې د خداى (ج) ذات موجود دى.

سرالف کیرو (Sir Olaf Caroe) پټان نومي کتاب منصف د راورتي د نظرياتو د تاييد په لړ کې داسې ليکي، چې د بايزيد ملگرو خپل ځان ته دا حق ورکړی و، چې څوک چې د نوي علم خاوندان نه وي هغه تباہ او برباد کړي او دهغو جايدادونه او مالونه غصب کړي او په دې خبرو په قبيلو کې دده د سياسي مرستيالانو حوصلې ډبرې لوړې شوې وې. سرالف سربېره په دغو خبرو دا هم وايي چې د بايزيد اصول د (Kharjite) خارجيتي نومي عقيدې بېرته ژوندي کول وو.

۷. عبدالقادر بډايوني د خپل منتخب په ۲۵۷ مخ کې په دغو افواهاو يقين کړي او بايزيد يې په بدو کارونو يو مشهور او د خداي (ج) نه منکر شخص معرفي کړی دی. فرشته په خپل نومي کتاب کې ليکي چې بايزيد يو هندوستاني سړی او خپل ځان ته يې د پيرو بنان لقب ورکړی و هغه پښتنو ته ورغی او هغوی يې خپل مريدان کړل. که دا پورته خبرې د بايزيد د اصلي عقيدو او تعليمونو سره مقایسه کړي شي نو په څرگند ډول به ورڅخه دا نتيجه واخېستلی شي، چې دغو ټولو منصفانو او ليکونکو له بايزيد سره ډېره بې انصافي کړې ده.

د بايزيد د عصر ليکونکی شيخ فريد بخاري په خپل ذخيرة الخوانينين (Zakiratul Khwaninin) نومي کتاب مخ ۲۵ کې د بايزيد ډېره ستاينه کړې او دهغه ليکنې يې ډېرې ستايلې دي. دې ليکي چې بايزيد د ډېر جاذب شخصيت خاوند و، چا چې به ده سره رابطه پيدا کړه هغه به دده مريد شو هغه د قرآن کریم او سنت تبليغونه کول دده د کرامتونو د ليدلو په اثر پاک زړې پښتانه به ده ته راټول شول بايزيد هغو ته دا حکم ورکړ، چې کوم شی جايز او روا وي د هغه پيروي وکړي او د ناجايزو او نارواو شيانو څخه ځان وژغوري. هغه د خپل مرگ نه وروسته په خپل ځای سپېڅلي خليفه گان پريښودل او هغوی د اسلام ستو او ارکانو په حيث خلک په رښتني او سمه لار روان کړل.

(۱۴: ۸- ۲۵، ۳۰-۳۷)

۲-۴-۵- د امير کروړ وياړنه :

د دمنوهر سنگه بتره هغه انگليسي ليکنه ده، چې په کال ۱۹۲۴ز يا ۱۳۴۳ کې په افغانستان نومي مجله کې چاپ شوې ده. دا ليکنه له پښتو نه انگليسي ته

ژباړل شوي ده او دا په هغه وخت کې ژباړل شوي ده، چې بتره په افغانستان کې په کابل پوهنتون کې د پښتو ژبې د زده کړې په خاطر له هندوستان څخه رالېږل شوي و. ددې ليکنې په لومړي سر کې دامير کروړ پيژندنه ده او ورپسې يې شعر ژباړل شوی او په وروستۍ برخه کې يې د همدې شعر ځانگړتياوې په گوته شوي دي او په (۲) شپږو مخونو کې چاپ شوي ده (۹:۱۴-۹).

۲-۴-۶-د اباسين سپېدي :

دا هغه اثر دی، چې منوهر سنگه بتره له پښتو نه انگليسي ژبې ته ژباړلی دی. دا کتاب چې اصلي ليکوال يې سليمان لايق دی د لومړي ځل لپاره په ۱۳۲۵ل کال يا ۱۹۸۲ز کال کې چاپ شوی او د دويم ځل لپاره بيا په ۲۰۱۱ز کال کې په کارول باغ نوي ډيلي کې چاپ شوی دی.

دا کتاب په ۱۴۹ مخونو کې په ډېره ساده او خوږه ژبه ژباړل شوی، چې د هر لوستونکي زړه کېږي چې ويې لولي. (۲۰)

۲-۴-۷- په افغانستان کې کرکېچ :

داد بناغلي منوهر سنگه بتره هغه ليکنه ده، چې په هندي ژبه ليکل شوې ده او د پنجابي ترېيون په نامه يوه ورځپاڼه کې په ۲۰۰۹ز کال د فبروري په ۲۰ نېټه چاپ شوې ده، لکه څرنگه چې وويل شول دا ليکنه په هندي ژبه ليکل شوې ده نو مور يې دلته يوازې سرليک راوړ او ددې ليکنې له ژباړې څخه عاجزه يو. (۴)

۲-۴-۸- بزکشي :

بزکشي د منوهر سنگه بتره هغه چاپ شوې ليکنه ده، چې په هندي ژبه ليکل شوې ده، خو له بده مرغه مور ته ددې اثر ياکتاب نوم نه دی څرگند، چې په کوم اثر کې چاپ شوې ده. يوازې يې مور ته دوه پاڼې په لاس راغلي دي او دا په دوو مخونو کې چاپ شوې ليکنه ده. (۱۵)

۲-۴-۹- له کافرستان څخه تر نورستان پورې :

دا د بناغلي منوهر سنگه بتره په هندي ژبه ليکل شوې ليکنه ده، چې په (لويه زمانه) ورځپاڼه کې په ۱۹۹۲ز کال د جون په ۲۴مه نېټه چاپ شوې ده او همدارنگه

همدا لیکنه په یوه بل اثر کې چې نوم یې لاس ته نه دی راغلی په درو (۳) مخونو کې چاپ شوي ده. (۴:۵)

۲-۴-۱۰- یو یتیم ماشوم (An Orphans ID):

داد عبدالروف بېنوا یو بنایسته شعر دی، چې منوهر سنگه بتره په انګلیسي ژبه ژباړلی دی او د (LMES) په نامه یوه ورځپاڼه کې چاپ شوی دی. دغه ورځپاڼه په ۱۹۲۳ز کال کې د دسمبر په ۲۲مه نېټه په دې ورځپاڼه کې چاپ شوي ده. (۸)

۲-۴-۱۱- تش :

داد سید شمس الدین مجروح پښتو شعر دی، چې منوهر سنگه بتره په انګلیسي ژبه ژباړلی دی او په یوه اثر کې چې له بده مرغه یې نوم موږ ته په لاس نه دی راغلی په ۱۹۸۲ز کال کې چاپ شوی دی. (۱۲)

داو د بناغلي منوهر سنگه بتره هغه چاپ شوي آثار، چې ما د بناغلي استاد هېواد مل او رفیع الله نیازی په مرسته تر خپل و سه پورې پیدا کړي وو او په دې تیزس کې مې ذکر کړل.

بتره په همدې ډول نورې هم زیاتې په پښتو، انګلیسي، هسپانوي، اردو او هندي ژبه لیکنې لري، چې په آثارو، ورځپاڼو او مجلو کې چاپ شوي دي.

۲-۵- ناچاپ آثار:

بناغلی منوهر سنگه بتره چې د هندوستان له تکره لیکوالانو او ژورنالیستانو څخه گڼل کېږي. نه یوازې دا چې چاپ شوي آثار لري، بلکې ډېرې ناچاپ لیکنې هم لري، چې تر اوسه په کوم اثر یا رسنی کې نه دي چاپ شوي او اوس د دې وخت را رسیدلی دی، چې زه یې په خپل تیزس کې راولم او چاپ یې کړم.

دا لیکنې د دې بنسکاروندي کوي، چې بناغلی بتر تر نن ورځې پورې چې د ناروغی په بستر کې پروت دی، قلم یې له لاسه نه دی غورځولی او خپل کوبښن یې کړی دی او دا په خپله دده مینه له قلم، کتاب او پښتو سره ښيي. نو داده اوس په ترتیب او په پرله پسې توگه یې دلته ذکر کوم اورا وړم.

۲-۵-۱- دافغانستان په بیا ودانۍ کې د هند برخه :

دا یوه انگلیسي لیکنه ده، چې په ۲۰۱۱ز کال کې د بترا په قلم لیکل شوې ده. دا لیکنه په کوم اثر، ورځپاڼه او مجله کې نه ده چاپ شوې، خو یوازې د آل انډیا د بهرنیو نشراتو په ټولو څانگو کې وپیل شوې ده (۱۰).

۲-۵-۲- په افغانستان باندې د ترهګرو توره ورځ :

د ادمنور سنګه بتره په هندي ژبه یوه لیکنه ده، چې تر اوسه نه ده چاپ شوې او دا لیکنه دده په خپلو یادښتونو کې موجوده ده (۲).

نو اوس دلته د بتره ټولې هغه لیکنې را اخلو، چې چاپ شوي نه دي او په ترتیب سره یې یو تر بله لیکو، چې په دې کې زیاتره هغه لیکنې دي چې په خپله له بتره صیب سره موجودې وې. ترڅو تاسو هم ګټه ترې واخلي.

۲-۵-۳- د هندیانو او پښتنو ترمنځ ټینګه دوستي :

د هندیانو او د پښتنو ترمنځ سیاسي او کلتوري مناسبات د تواریخ د اوږدو کې روان دي د دغورو ابطورنې پلوشې تراوسه پورې د دغو ملتونو په زړونو باندې غورځېږي او روښانه کوي یې. په هند باندې ډېرو پښتنو پاچاهانو حکومتونه کړي دي او په دې ترڅ کې د خلکو ګډ کلتور منځ ته راغلی دی. د پښتنو زاړه آثار د هند د کلتوري میراث یوه شتمنه برخه ګرځېدلې ده.

قطب مینار په ډیلي کې د پاچا قطب الدین له خوا جوړ شوی دی له هغه څخه مخکې محمد غوري د ډیلي په مهرولي کې قوت الاسلام نومي جومات ودان کړی و دا دواړه آثار نن ورځ هم قایم دي او د هندیانو او د پښتنو د روابطو نماینده ګي کوي.

له قطب الدین څخه وروسته د غوري کورنۍ هغه پښتانه پاچاهان تېر شوي دي، چې په هغوی کې ملکه راضیه بیګم هم شامله ده. هغه د هند په تواریخ کې یو لوړ مقام لري.

د سلطان شمس الدین شمس په مړینه هغه په قوت الاسلام نومي جومات کې ښخ کړی شو د هغه په دوره کې د حوض خاص او حوض شمسي او نورو څخه

گرد چا پېره لوی لوی باغونه اود تفریح ځایونه جوړ کړی شول، چې خلکو به ډیلي د عرب آباد په نامه یاد او.

له سلطان ناصر الدین څخه وروسته دده پوه وزیر غیاث الدین بلبن په تخت کېبناست هغه د بیټي نظام الدین تر څنگ په کلا کې یو سور محل جوړ کړ، چې خلکو به دا ځای د غیاث پور په نامه یاد او.

د غلجي کورنۍ پاچا سلطان علاو الدین غلجي د سیري په نوم یو لوی ښار ودان کړ، چې د دغه ښار کې د ورانو او نریدلو کنډرونو او کنډوالو آثار اوس هم لیدل کېږي.

له هغه سره نږدې د کلتوري پروگرامونو لپاره یو لوی تالار هم جوړ شوی دی، چې د سیري ښار یې یونامتو او مشهور ښار د یادولو وړ او لافاني گرځولی دی. دغه پاچا د قوت الاسلام علایي جومات دروازه هم جوړه کړه او د جومات په لمر پریواته خوا کې یې محل هم تیار کړو.

حوض خاص ددې پاچا یادگار دی، چې اوس یې په هند کې د تروستانو دپاره د یوه ډبرنښه په زړه پورې ځای په حیث وده موندلې ده او تر نن ورځې پورې نور ډبر پرمختگونه هلته کېږي.

تخلق پښتنو دریم ډیلي د تخلق اباد په نوم ودان کړی و. سلطان غیاث الدین تخلق د دغه ښار ودانونکی و. دده مقبره او د کلا دیوالونه اوس هم د یادگار په توگه موجود دي.

څلورم ډیلي چې د جهان پناه په نامه یې شهرت وموند د تخلق پښتنو دویم پاچا محمد تخلق ودان کړی و چراغ ډیلي، مسجد بېگم پور او نورې ودانۍ د هغه ډیلي یادگارونه دي.

د فیروز شاه تخلق له خوا پنځم ډیلي فیروز آباد کې جوړ شو دا ډیلي د زاړه ډیلي د باره هندو راو څخه تر نوي ډیلي پورې خپور دی. له ډیلي دروازې څخه د باندي کابلي دروازه ده. د فیروز شاه د کوتیلي کنډرونه اوس هم موجود دي. په باره هندو راو کې قدم شریف د فیروز آباد یادگار دی، چې هلته د فیروز شاه تخلق د زوی شهزاده فتح خان قبر هم موجود دی.

شپږم ډيلي د غياث الدين بلبن له خوا د نظام الدين اوليال له درگاه سره نږدې جوړ کړی شو، چې د غياث پور په نامه يادېده.

اووم ډيلي هم غوري پښتنو ودان کړو. د پښتنو له خوا جوړ شوي ښارونه او يادگارونه زموږ د دواړو هېوادونو نږدې مناسبات په ښه شان سره ښيي. قطب مینار ډېر مشهور يادگار دی دا ۳۳۸ فته جگوالی لري. ددې مینار په لومړي منزل کې د قران کریم آيتونه کښل شوي دي. سلطان بهلول لودي دا مینار ترميم کړ. ددې په هر منزل کې ډول ډول نقشونه جوړ شوي دي.

له مهر ولي سره نږدې د سلطان ناصر الدين محمود بن شمس الدين الشمس قبر دی د سلطان غياث الدين شانداره مقبره چې اوس ودانه شوې ده له مهر ولي سره نږدې ده.

زمرد پور اوس د نوي ډيلي برخه گرځېدلې ده دا کلی د غوري پښتنو د وخت او عصر دی. په دې کلي کې له ډېرو او چوني څخه جوړ پنځه برجونه دي او په دغو برجونو کې ډېر قبرونه هم شته. د زمرد پور په څنک کې د لنگر خان پښتون مقبره ده دا هم د غوري پښتنو يادگار دی.

د تخلق کلا ته نږدې هزارستون نومي عمارت پروت دی، چې سلطان محمد تخلق ودان کړی و د شارع بدر چهاچی په وينا دا يو ډېر ښکلې او نفيس عمارت و. د حضرت نظام الدين اوليا مقبره سلطان محمد تخلق ودانه کړې وه، چې په پښتني طرز جوړه شوې ده.

د شيخ نصيرالدين محمود روشن چراغ دهلوي په زیارت باندي سلطان فيروز شاه تخلق ډېره عقیده لرله ده ددغه يادگار گنبد هم ودان کړو.

د ډيلي د پير روشن چراغ زیارت ته نږدې ست پلي نومي يو ځای دی، چې په اصل کې د فيروز شاه تخلق د ښکار ځای و.

ست پلي ته نږدې کړکۍ جومات دی، چې په پخوا زمانو کې دلته د کړکۍ په نامه يو کلی و، چې نن هم په يوه کنج کې موجود دی.

په دې اساس دغه جومات ددغه کلي په نوم مشهور شوی دی. دا جومات مربع او څلور گڼې لري. دريو اړخونو ته يې په دې جومات کې په نهو ځايونو کې نهه برجونه جوړ کړي دي.

نورې ډېرې زینې هم شته. په ۱۸۵۷ کال کې د انگریزانو په ضد د هند د آزادي لومړۍ جگړې په سلسله کې ډېر خلک په دې جومات کې راټول شوي وو؛ تر ډېرو وختو پورې دلته خلکو به اوروته بل کړل او پخلي به يې کول. د فیروز آباد په ښار فیروز شاه د مسافرو د استوگنې د پاره یو سل و شل سرايونه ودان کړي وو. دغه پاچا ۱۹ کاله پاچاهي وکړه. ددې مینار جامع جومات او د هغه مینار ډېر شهرت درلود.

فیروز شاه تخلق د اشوکا مینار له کوم ځای څخه راوړ او د فیروز آباد په کلا کې يې ښخ کړ او مینار زرین نوم يې ورباندې کېښود.

ددې شهزاده په سینه یوه ډبره پرته ده، چې په هغه باندې د رسول اکرم (ص) د مبارک قدم نڅښه ده دا ډبره د بغداد د خلیفه له خوا سلطان فیروز شاه ته د سوغات په توگه لېږل شوی و؛ په دې زیارت کې دهند قومي شاعر حضرت شیخ محمد ابراهیم ذوق زیارت هم دی.

د فیروز شاه وزیر فیروز شاه جهان د ترکمان دروازي او سیتارام بازار په منځ کې یو عظیم الشان جومات جوړ کړی دی، د خان جهان قبر هم په دغه جومات کې موجود دی.

دا جومات ډېر ښکلی دی دا ویل کیږي، چې د زلزلې، برق او تندر غونډې آفات هم دې ودانۍ ته زیان نشي رسولی د وزیر خان جهان له خوا ډېر نور جوماتونه لکه: څنگه چې د کالو سرای مسجد، د بېگم پور مسجد، د چو برجي مسجد او نقد هم ودان کړي شوي دي.

د فیروز شاه د زوی محمد شاه تفلک له خوا په حوض باندې يې د خپل پلار مقبره جوړه کړه چې اوس د کنډوالې په شکل بدله شوې ده.

دلودي پښتنو یادگارونه په ښه صورت اوس هم موجود دي. د سلطان سکندر لودي مقبره ډېره شانداره ده. ددې مقبرې تر څنگه د لودي خاندان نور نامتو

اشخاص هم بنخ دي دا خای د لودي باغ په نامه یادېږي او ډېر خلک د سیل لپاره هلته ځي .

د شیر شاه سوري کلا جوړول د مغل پاچا همايون له خوا پېل شوه کلا تکمیل شوه دې کلا ته خلک زړه کلا هم وايي .

ددې کلا فوسیلونه سیلم شاه سوري په چونه پاخه جوړ کړل په دې کلا کې شیر شاه سوري بې ساري عمارتونه ودان کړل .

په ۱۹۰۷م کال د پښتون پاچا حبیب الله خان په وینا ددې کلا په صحن کې یوه څاه وکیندلی شوه .

له زړې کلا څخه یو میل لرې د عیسی خان سوري کلی دی ، چې هلته د عیسی خان سوري زیارت او جومات هم دی .

د شیر شاه سوري د پنځو کالو په حکومت کې دده د پاخه تدبیر او عدالت په برکت داسې کارونه سرته ورسول شول ، چې په تواریخ کې یې مثال نه موندل کېږي . دده سیاسي شعور او باداري صلاحیت بې ساری دی .

شیرشاه د اسیا له ډېرو پوهو پاچاهانو څخه گنل کېږي ، دده د پښتونوالی خوږونه او د انسانیت لوړ خصلتونه د ډېرې ستاینې وړ دي . د شیر شاه د عدالت او انتظام نښې نښانې لا تر اوسه ددې هېواد په خاوره کې موندل کېږي .

هغه یو ډېر عادل ، مدبر او منتظم پاچا و . هغه د بزگرانو د حالت ښه کولو ته یې ډېر پام و . هغه نهایت متین او انصاف ښوونکی پاچا و . شیر شاه له بنگال څخه تر اباسیند پورې لوی سړک وویست د سړک په غاړو یې هر ځای مسافر خانې جوړې کړې د پستی او ډاک تیاری یې ونيولو ، باغونه ، شفاخانې او مکتوبه یې هم جوړ کړل .

د شیر شاه سوري تر مړینې وروسته هغه د بهار په ساسرام کې د خپل پلار قبر ته نږدې خاورو ته وسپارل شو او هلته یې ور باندې یوه ښکلې مقبره جوړه کړه دده د قبر گومب یو قسم مخصوص عظمت لري دده د مرگ نه وروسته دده کشر زوی بلال خان په تخت کېښناست او د سلیم شاه لقب یې غوره کړو هغه اته کاله حکومت وکړو .

د ډیلي سلیم گر ه کلا دده له یادگارونو څخه ده ، د مړینې وروسته هغه هم په ساسرام کې بنځ شو.

له دغو خبرو څخه په واضح ډول معلومېږي، چې د دومره نږدو اړیکو او روابطو په برکت د هندیانو او پښتنو ترمنځ ډېره راکړه ورکړه وشوه او یو او بل په ثقافت او ژوندانه باندې ژورې اغېزې وشوې.

هندیانو او په خصوصي ډول د پنجاب خلکو د پښتنو کالي او خواړه خپل کړل د دواړو خلکو ژبو هم په یو او بل اغېزه وکړه او ډېر زیات تفاوتونه په غیر ارادي توګه خلکو په خپلو لیکنو او ویناګانو کې شامل کړل. د شمالي هند وګړي د پښتنو په شان مېړانه او زړه وړ دي او د یو او بل په خویونو په ښه شان سره پوهېږي. د هندیانو او افغانانو ترمنځ د دوستۍ او ملګرتیا احساسات تل ژوندي دي.

۲-۴-۵- په سویلي اسیا کې د افغانستان نوعیت :

په جغرافیایي او تاریخي ډول افغانستان د اسیا د څرخ په حیث پېژندل کېده. د دغې لرغونې خاورې بېلا بېلې منظرې د شلمې پېړۍ په فضا کې ډېرې دلچسپې او حیرانوونکې ښکارېدې.

افغانستان تل له ملګرو ملتونو سره مرسته، د غېر تحریک طرفداري او د استعمار او د نژادي توپیر مخالفت کړی دی. افغانستان د بې وسلې کولو د اصولو له حمایت کونکو هېوادونو څخه دی او دا په بین المللي اقتصادي همکارۍ او له سولې سره په ګډ ژوند کې اعتماد لري. د دې خبرې په پېژندلو، چې د بېلا بېلو هېوادو ترمنځ زیاترې جګړې په اقتصادي علتونو کېږي، افغانستان له ټولو ممکنو منابعو څخه د دوستانه اقتصادي مرستې د ترلاسه کولو هڅې کړې دي.

لیکن دغه هېواد هېڅکله له مرستې ترلې کوم داسې شرطونه نه دي منلي، چې د هغه په عزت النفسۍ تجاوز وکړي او یا د دې له نیکو سیاسي اصولو سره تضاد ولري.

سربېره دمنځنۍ اسیا له کومو هېوادو سره د نږدې مناسباتو په لرلو سترو افغان مشرانو د هند، جاپان او نیپال په شان د ختیځې او د سویلي اسیا له هېوادو سره د نږدې مناسبات را پیدا کړل.

فقید پاچا محمد ظاهر شاه په ۱۹۶۹ع کال د جاپان په رسمي مسافرت ولاړ او درې میاشتې وروسته د جاپاني انجینرانو یوه ډله د هریرود د پروژې د مطالعې په غرض افغانستان ته راغله او په دې پروژه کې یې له افغانستان سره مرستې پیل کړې.

دیوه اسلامي هېواد په حیث افغانستان له نورو اسلامي مملکتونو سره نږدې همکارۍ کړې دي، لیکن له بده مرغه تراوسه پورې د ډیورنډ د کرښې لاندې هماغسې ځای په ځای پاتې ده.

دیوڅو لسيزو دناکرارۍ سربېره افغانستان اوس دمنځنۍ اسیا، سویلي اسیا او د لویديځې اسیايي سیمې ترمنځه دیوه ځمکنی پل په حیث له خپل قدرت څخه د استفادې کولو توان ځانته پیدا کړی دی. د افغانستان دې ته چمتو دی، چې د خپل مرکزیت گټې له خپلو گاونډیانو سره شریکې کړي.

د سیمه ییزې همکارۍ په اړه د سویلي اسیا د اتحادیې د څوکۍ د مشرانو په څوارلسمه غونډه کې د افغانستان ولسمشر بناغلي حامد کرزي وویل: «چې «نور د افغانستان سیاسي او اقتصادي جلاتوب نه دی په کار، ددې په ځای د سیمه ییزې اقتصادي او سیاسي استحکام په خاطر د زیاتې اقتصادي همکارۍ ضرورت دي».

په همدې ډول د بهرنیو چارو وزیر ډاکټر سپانتا د سارک د وزیرانو د قونسل په غونډه کې وویل: چې «افغانستان له خپلو گاونډیو هېوادو سره د ترانسپورت په شبکو، د انرژۍ په وسایلو او د خلکو او د افکارو په ازادانه تگ او راتگ کې ژوره دلچسپي لري».

د ۲۰۰۵م کال په دسمبر کې په کابل کې د سیمه ییزې اقتصادي همکارۍ په اړه یوه کامیابه غونډه وشوه د ۲۰۰۶م کال په نوامبر میاشت کې همدا شان په نوي ډیلي کې یو کانفرانس جوړ شو، په دې کانفرانس کې د کانونو، صحت، دکارگرانو، د

انسانی و سایللو او په وچو سیمو کې د تجارت او د ترانزیت مودې تر غور لاندې و نیولی شوي.

افغانستان د اقتصادي همکارۍ د انجمن یو فعال غړی دی او د دغه انجمن د هدفونو د ترلاسه کولو د پاره په شدت سره په کار کولو بوخت دی، څو اقتصادي ودې ته دوام ورکړي او د خلکو د ژوند معیارونه او چټکې شي.

د ۲۰۰۷ز کال د اپریل په میاشت کې د سارک په څوار لسمه غونډه کې افغانستان د اتم غړي په حیث ومنل شو. سارک په ۱۹۸۵ز کال کې تاسیس شوی و، چې په کې بنګله دیش، بوتان، هند، مالدیوز، نیپال، پاکستان او سریلانکا شامل وو.

د ۲۰۰۵ز کال په نوامبر کې د سارک د سترو مشرانو په ډهاکه کې شوې غونډه کې افغانستان هم شامل شو دا ټول کار د هند د لومړي وزیر ډاکټر منموهن سنگه په هڅو وشو او نورو ټولو غړيو ددې پيشنهاده تاييد کړو، ځينې هېوادونه دا فکر کوي، چې افغانستان یوازې د منځنۍ اسیا برخه ده. لیکن یو شمېر زیات هېوادونه افغانستان د سویلي اسیا برخه گڼي. ځکه چې دا هېواد په تاریخي، کلتوري او جغرافیایي ډگرونو کې له سویلي اسیا سره تېنګې اړیکې لري. چین، جاپان، سویلي کوریا، ایران، امریکا او اروپایي یونین ته ددې انجمن د مشاورینو حیثیت ورکړی شوی دی.

په تاریخي تجزیه دا ورمعلومېږي، چې هند او پاکستان دواړه له افغانستان سره د ملګرتیا مناسبات غواړي د شلو کالونه په زیاته موده کې د جنگ او جدل له کبله د زیان په نتیجه کې افغانستان چې له ترهګرۍ سره په مجادله کې کوم رول لوبولی دی، په سویلي اسیا کې د مصالحت او د امن د په ځای کولو د پاره د دغه هېواد له ګډون څخه غیر هېڅ امکان نشته.

که د سویلي اسیا مملکتونه د همکارۍ په خپلو هڅو کې بریالي شي، نو ښایي چې سارک به د اروپایي یونین او د اسیا غونډې انجمنونو په نسبت هم د نفوسو په لحاظ تر ټولو نه لوی وي او که داسې وي، نو په دې سیمه کې به د همکارۍ نوي دوانۍ پراخې کوم، چې د هېوادونه زیات اقتصادي، سیاسي او نظامي قدرت

ته هم ورسوي. هر چاته معلومه ده، چې سارک په کرهڼې، کلیوالي ودې، صحت، نفوسو، د ښځو او د ماشومانو ښېګرې، چاپېریال، ساینس او تکنالوجي، ترانسپورت او د انساني انکشاف په معاملو کې ډېره فعاله برخه لري. د افغانستان د سارک د غړیتوب په برکت د سویلي اسیا او د منځنۍ اسیا د سیمو ترمنځه د یوه نوي حرکت قوت را پېښ شوی دی.

افغانستان لیواله دی، چې د تجارت په اړه ښه موقع منځ ته راولي، د سیمه ییزو د اورګاډو او د سرکونو په شبکو کې شرکت ومومي د سیمه ییزو د انرژۍ په بازارونو کې د یوه مهم انډیوال حیثیت ولري، د مخدره شیانو تجارت له منځه وباسي او د طلايي عصر د ودې مقصدونه ترلاسه کړي.

په افغانستان کې تخمیناً د طبیعي ګاز سل بلیون مکعب مترو ته نږدې ذخیرې دي. په اوسني حال کې هېواد اټکلأ شل میلیون مکعب متره ګاز په کال کې پیدا کوي او دا ټول هېواد دننه استهلاک کېږي.

د یوه او دبل هېواد د سرکونو د جوړېدو په واسطه به سیمه ییز تجارت پرمخ روان شي.

پاکستان نه پرېږدي چې هند د سرک له لیاري افغانستان ته صادرات وکړي نو دې قضیې سره به په جزي توګه د مجادلې دپاره هند د دیلارام او د زرنج ترمنځه له دوو سوو کیلومترو څخه زیات اوږد سرک جوړ کړي.

د سارک د غړيو هېوادوله خوا یوه داسې لوظنامه لاسلیک شوي ده له کومې تر مخې چې به د تجارت یوه آزاده ساحه منځ ته راوستلی شي. ددې ترلاندي افغانستان به د منطقي یوه پراخ بازار ته ځان ورسولی شي، چې په کې به د تجارت ترجیحي مواقع برابرې وي.

د سارک غړيو هېوادو یو لړ لوظنامې لاسلیک کړې دي، چې د ترهګرۍ، د مخدره شیانو د تجارت، د ښځو او د ماشومانو د راوړلو وړلو او فعالیتونو سره مجادله وکړي شي. دوی د ترهګرۍ دپاره د پانګو د مخې نیولو او د هغو د چقولو په اړه یو اضافي پروتوکول هم امضا کړی دی. د سارک په واسطه اعتماد زیاتېدې

شي. سيمه ييزې ادارې منځ ته راوستلې كېدای شي، اساسي چوكاټونه تيار كېدای شي او له انكشافې مؤسسو سره په گډه كار كېدای شي. كه په سويلي اسيا كې د افغانستان په شمول د خلكو ترمنځه تماسونه او په تجارت كې اسانتياوې زياتې شي نو يو نيم بليون نفوس ترې گټه كولاى شي ټوله نړۍ ددې نه استفاده كولاى شي.

دلرغونو تاريخي زمانو راهيسې افغانستان د سويلي اسيا د سلامتيا لپاره د ډېر ارزښت وړ دى. په نولسمه پېړۍ كې تر بریتانوي پالیسۍ لاندې د افغانستان حيثيت په هندي نيمې قارې كې ديفرستېت يعنې د يوه بېطرفه هېواد په توگه ومنل شو.

ليكن كله چې د ثور انقلاب راغى نو له هغه وروسته په لوى شمېر كې د بې كوره شوو كسانو بهير د پاکستان په لور روان شو او د مهاجرينو د حرکت په علت په پاکستان كې ډېر فشار را پيدا شو.

په افغانستان كې د مجاهدينو فدايي جملې زياتې سختې او تندي شوي دي، د كوموله كبله چې ډېر ځاني تلفات كېږي د لويديځو هېوادو و ځواكونو هم په افغانستان كې موجود دي دهغوى او د مجاهدينو ترمنځه يو نه ختمېدونكي جگړه لاوس هم روانه ده.

دا وضعیت يو شان د ټولې سويلي اسيايي دمنطقې د امن او سولې دپاره خطر دى.

په دې زمانه كې په سويلي اسيا كې د كړاۍ او د امن ضرورت دى. د پاکستان او افغانستان ترمنځه او ددغو هېوادو دننه د ترهگرۍ د فعاليتونو د مخې نيولو حاجت د ميليونو خلكو د ژوند د معيار د اوچتولو مسله د هر چا پام غواړي بايد په دې منطقه كې سياستمداران او مفكرين په گډه كار وكړي او يو ځاى تفاهم منځ ته راوړي بايد زړه وړ او پوه افغان ملت د پوهې او يووالي مثال وگرځي.

د افغانانو وروڼو او خویندو، په وياړ د هند حکومت اعلان كړى دى، چې په روانه مياشت كې يعنې په مارچ ۲۰۱۱ز كې افغانستان ته يو لک ټنه غله به په وړيا توگه ورکول كېږي. تل دې وي د هند او افغانستان وروالي.

۲-۵-۵- د هند په علمي ادارو کې د پښتو تصنیفونه :

کله چې زه په ۱۹۲۳-۱۹۲۴ ز کال کې د لومړي ځل لپاره مې د کابل مسافرت کړې و، نو له نورو نامتو ادیبانو څخه پرته د مشهور پښتو پوه او نوميالی شخصیت پوهاند ښاغلي صدیق الله رښتین سره هم معرفي شوی وم. د دې کتنې په دوران کې هغه ماته وویل، چې څه موده پخوا هغه د هند په ځینو علمي ادارو او کتابخانو کې پښتو نسخې کتلې وې هغه په دغو موندنو ډېر خوشحاله و. نوموړي زیاته کړه، چې هغه یوازې د رامپور په رضا کتابخانه کې د پښتو څلوېښت قلمي نسخې موندلې وې. دغه شان د ډیلي د ملي میوزیم اټکلا او د کلکتې د ایشیایي ټولنې په کتابخانو کې او یا (۷۰) نسخې دده تر سترگو لاندې راغلې وې.

څو کاله وروسته یو بل روشنفکر ښاغلي زلمي هېواد مل هم د هند مسافرت وکړ، چې لومړی مقصد یې په بېلا بېلو کتابخانو کې د پښتو د ادبي مرغلرو لټول وو. هغه د ډیلي او رامپور څخه پرته د علیګرهد مسلم پوهنتون مولانا ابوالکلام ازاد لایبریري (کتابتون) د لکنهو سټیټ آرکایوز، د پټني خدا بخش پبلک لایبریري (کتابتون)، د بنگال ایشیا ټک لایبریري (کتابتون)، د کلکتې وکتور یا میوریال، د کلکتې نیشنل لایبریري (کتابتون)، د حیدرآباد سالار جنگ میوزیم، د دکن اورینټل مینیو سکریټ لایبریري او د تخلق آباد انډین انسټیټوت اف اسلامک سټډیز ته لاړ. له دغو ادارو څخه پرته د ډیلي د پوهنتون په کتابتون کې، د ټونک په اینډبک پرشین ریسرچ انسټیټوت او په ځینو نورو ادارو کې هم د پښتو علمي نسخې موندلې شوو.

د رامپور په رضا لایبریري کې تفسیر افضلیه چې مترجم یې افضل خان عمر خېل دی موجود دی، نسخه د درې کرښو سرو او آبي جدولونو ترمنځ په توره سیاڼي کښل شوې ده، خو قرآني آیات یې په سره رنگ کښلي دي. د نسخې د لومړي پاڼې د الف مخ پر تندي یو مربع گلدار مهر لگیدلی دی. د تفسیر افضلیه د دویم ټوک خصوصیات کټ مټ د لومړي ټوک په شان دي. بله د علي محمد مخلص په لیک یوه تصوفي رساله ده، چې منظومې برخې هم لري.

رساله د پېل او پای له خوا بشپړه ده. د نسخې په پای کې ځینې متفرق یادښتونه هم راغلي دي.

رشید البیان د عبدالرشید د نظمونو مجموعه د هنري ارزښت لرونکو نسخو په لړ کې حسابېدلی شي. دا د ډیلي موزیم په کتابتون کې موجوده ده.

همدغه شان د عبدالرشید پنځه نورې نسخې په هند کې پرتې دي، چې یوه ورڅخه په رضا لایبریري (کتابتون) کې ده او یوه د تخلق آباد په انډین انسټیټوت آف اسلامیک سټډیز کې ده.

فرحت المجتبی د با یزید روښان نسخه چې د بادشاه فرخ سیر په عهد کې لیکل شوې وه د ډیلي د میوزیم په کتابتون کې موجوده ده.

ددې خطاط گل محمد روښاني دی. په دې کې ځای په ځای په سره رنگ عبارات هم راغلي دي. نسخه د کاتب په خط د پاڼو نومرې لري.

د خوشحال خان خټک فصلنامه د رضا لایبریري (کتابتون) په پښتو کولکشن کې ده، چې عناوین یې په سره رنگ دي تر بسم الله وروسته پېل یې داسې دی:

که سل سل ثنا په هغه ښایي چې ثنا یې هر څوک وایي
که څوک کوزدي که څوک پاس دي
دده واړه په سپاس دي

یانې یې داسې دي:

که تر دا څوک ښه ووایي
مرگ یې مه وه تل یې پایي
و سلام خبره تم شوه
که په بیش وه که په کم شوه

داخوند قاسم تالیف، فواید الشریعت د رضا لایبریري د پښتو کولکشن یوه برخه ده.

د لومړۍ پاڼې پر اول مخ یې گلدار مربع مهر او بیا د کتابتون ریاست رامپور مهرونه ځای په ځای لگیدلي دي.

پیل یې داسې دی:

عجب نور دي پيدا شوي د حضرت له خاندانه
و افغان ته راختلی تر مذه له پا که کانه

او په پای کې وایی:

قاسمه واوره په زړه یې پند کړه
په دا ځای غافل شه مټ پر عمل کړه
دا دې ځای نه دی ته مسافر یې
په دا لارو تلل کړه

مخزان الاسلام

دا د درويزه او د نورو تالیف دی او دا د دکن په سالار جنگ موزیم کې پروت دی
د نسخې په لومړۍ پاڼه د سالار جنگ میوزیم اوږد مستطیلی مهر او بیاد
منیر الملک مهر ونه لگېدلي دي.

ددې پېل داسې دی:

تر بسم الله وروسته

په نامه د حق آغاز کړم

اوس له حق سره به راز کړم

د مقصود المومنین عربي لیکوال با یزید روښان دی او د پښتو د مترجم نوم
معلوم نه دی. دا کتاب د سالار جنگ د موزیم په عربي کولکشن کې موجود دی. د
عربي متن تر هري کرنيې لاندې پښتو ترجمه په سره رنگ کښلې ده.

د ارزاني روښاني د لوی دیوان څو گڼدې وډې پانې د میرزا خان انصاري له
دیوان سره یو ځای چا گڼدې وډې گڼدې دي. په دې کې د ارزاني ټول رباعیات
راغلي دي، چې ده خپلې څو نورې رسالې په دغه شعري قالب کې ویلي دي.
د ارزاني د دیوان دغه برخه په دې رباعۍ پای ته رسیدلې ده:

که په غره دي که په رغونه

که غر څه دي که مرغونه

واړه بناد د حق په یاد دي

که شاهان دي په توغونه

د رضا لایبریري په پښتو کولکشن کې د بابو جان د کلیاتو مجموعه یونایاب شى دى، چې له ۳۱۲ پاڼو څخه جمله دي، د نسخې په منع کې عناوین، نومونه او آیتونه په سره رنگ کښل شوي دي.

لومړۍ دفتر يې ۲۲ پاڼې دى په کوم کې چې الف نامه، حمد، نعت، د اصحابو کبارو محامد، مدرح شاه اورنگ، فصل توحید باري تعالی، باب در بیان ایمان او فرایض، فصل وصف رسولان و پادشاهان، قصه مریم اونور راغلي دي.

د دویم دفتر د ۲۲ مې پاڼې د (ب) مخ پای کې شروع شوی او د ۱۲۱ پاڼې د دویم مخ په نیمايي کې پای ته رسیدلی دی. په دې برخه کې د پیغمبرانو قصې، فقهي او دیني مسایل د اشعارو په بڼه بیان شوي دي. د ۱۲۱ پاڼې د دویم مخ په نیمايي کې قصیده سریاني پېل شوې او په ۱۲۹ پاڼه کې پای ته رسیدلې ده او داسې متفرق اشعار او حکایات راغلي دي، چې یو هم په کې د یوسف - زلیخا لنډه قصه ده پېل يې تر (بسم الله) وروسته داسې دی:

د الف له برکته مرحمت کړه

ب، بندگي مې کړه مقبوله عنایت کړه

ت، تایب مې کړه له غیره

ث، ثواب مې فضلیت کړه

ج، جمال راته جلوه کړه

ح، ح لم مې خاصیت کړه

پای يې داسې دی:

قناعت توکل نقش د فقیری دی

بل هماشی رحلت نه کاله کړنګه

قدم په (سمه) لار ږده بابو جانه

ګوندي خدای دې خاتمه نه کاندې ږنګه

د حمید الله دیوان د دیلي په میوزیم کې پروت دی: چې په اتیاو پاڼو کې پای ته

رسیدلی دی خطاط يې گل محمد پېښوری دی.

د خوشحال خان خټک کلیات (لومړی ټوک) په رضا کتابخانه کې موندل کېږي
نسخه د تذهیب او هنري نښگڼو له پلوه لوړ معیار لري د نسخې تر ۲۸۲ مخ پورې
رباعیات لیکل شوي دي. په نسخه باندې څو ځایه د کتابخانې ریاست مهر ونه
لگیدلې دي.

تر بسم الله وروسته یې پېل داسې دی:

که واپه خلق ثنا د خدای کا
نور هر څه پرېږدي خود های های کا
ثنا یې ډېره ده تر حسابته ټېره ده
څوک به یې کومه ثنا په ځای کا

پای دادی:

په یوه نفس الوخي چې عنقا درومي څو کاله
دی میوه دهغه باغ خوري چې یې ونه
چې په دا مشکل خبر شي نانهاله
ځان به خلاص کا له جنجاله

د خوشحال خان خټک د کلیاتو دویم ټوک هم په رضا کتابخانه کې موندل
کېږي. د نسخې پېل له غزلو شوی دی د نسخې په حاشیو کې هم په ډېر ښکلي
هنري نستعلیق خط د خان ټوټې او غزلې لیکل شوي دي. پر نسخه د کتابخانې
ریاست رامپور مهر ونه لگېدلې دي.

تر بسم الله وروسته یې پېل داسې دی:

صورت مگر چې شه صورت په دیوال ساز کا
کل عالم یې په صفت زبان دراز کا

پای یې داسې دی:

پاک دی که ناپاک دی د خپل ځان ثنا صفت کا
خوش له خپله ځانه په خپل کار کې فراغت کا
هېڅوک محتاج نه دي چې به غوږ په نصیحت کا
خپل غرض ته گوري کار د زړه په مصلحت کا

ولې فضولي کړې دم بخود اوسه خوشحاله
 د خوشحال خان خټک د کلیاتو نسخه په دوو برخو کې تنظیم شوې ده. په
 لومړۍ برخه کې غزلیات، مربع، مخمسات، ترکیب بند او نور متفرق اشعار دي
 په دویمه برخه کې قصاید، مثنوي او رباعیات راغلي دي.
 دولت دیوان نسخه یې هم په رضا کتابخانه کې ساتلې شوې ده. دا په دوو
 دفترونو کې ترتیب شوې ده. د پېل له خوا بشپړه ده خو د پای له خوا ناقصه ده.
 پېل یې تر بسم الله وروسته داسې دی:

ای کریمه، ای رحیمه، ای رحمانه
 ای ستاره، ای غفاره، ای سبحانه
 ای خالقه، ای رازقه، ای مالکه
 ای روفه، ای معروفه مستعمانه

پای یې داسې دی:

بڼه عمل به یې شاهد مه روی دلبر کا
 تر ابده به یې مل همدم غمخور شي
 په دیدن به یې خوښ ناست اوسي بیغم تل
 پرې مشفق به تر فرزند هه تر مور شي

د هند په کتابخانو کې د پښتو د ادب ډېرې مرغلرې پرتې دي. که موقع را برابره
 شوه؛ نو د داسې نورو الماسو او جواهراتو نمونې به تاسو په خدمت کې وړاندې
 کړم. زه د ښاغلي زلمی هېواد مل د هڅو ستاینه کوم چا چې د داسې ارزښت ناکو
 ادبي نسخو په اړه پلټنه کړې ده او نسخې یې نړۍ ته وړاندې کړي دي.

۲-۵-۲- د آل انډیا رادیو د پښتو پروگرامونو د شپیتو کلونو سفر:

د تاریخ په اوږدو کې د هند او افغانستان ډېر نږدې مناسبات تېر دي د دغو
 دواړو هېوادونو ترمنځه د فن او کلتور په ډگر کې همکاري او نږدې والی د دوو
 ملتونو د خوښۍ او خوشحالی موجب گرځېدلی دی. د دواړو هېوادونو ملي
 ارمانونه یو شان پاتې شوي دي. دواړه د خارجي غلبې او استعمار په ضد له
 مجادلي څخه پرته د خپلو ملتونو د اقتصادي ودې او پرمختگ په کارونو کې

بوخت پاتې شوي دي. د هند په نیمه قاره کې ځای په ځای د پښتنو بې شمېره آثار او یادگارونه موندل کېږي.

په افغانستان کې هم د بودا د پېرزازه آثار د دواړو هېوادونو د ګډ میراث یاد تازه کوي. آریانا د افغانستان بل نوم دی او په هغه خاوره زموږ ګډ کلتور بنسټ کېښودل شو.

ښایي چې د دغو ټینګو اړیکو په علت او د نږدې دوستۍ په پېړۍ د آل انډیا راډیو د خارجي نشریاتو په څانګه کې تر ټولو نه اول په پښتو پروګرامونو پېل وشو، فعلاً د پښتو د پروګرامونو له معرفي کولو سره په دې هېواد کې د خارجي نشریاتو پېل وشو. دا په ۱۹۳۹ز کال کې وه، چې پښتو پروګرامونه د آل انډیا راډیو له ستوډیو ګانو څخه د افغانستان او د پښتونخوا په پیاوړي سیمه کې زموږ پښتنو وروڼو غوږونو ته ورسېدل او دا کار تر اوسه پورې په سپېڅلو احساساتو او نیکو ارمانونو په درنه توګه روان دي.

د دغو خپرونو په برکت زموږ ګډ ثقافت او ژوندانه باندې ژورې اغېزې شوي دي. زموږ دواړو ملتونو له یوه او بل سره د انسان دوستۍ، تراحم، سولې او شرافت په اساس کره وپه کړې دي. او د آل انډیا راډیو پښتو څانګې د همدغو احساساتو ترجماني کړې ده.

د دغو خپرونو دهند د پښتنو دپاره د دوستۍ تلو سو د هندارې کار کړی دی د تېرو نهه پنځوسو کلونو راهیسې د آل انډیا راډیو د پښتو څانګې د افغانستان د خیر او عافیت د عاګانې کړې دي.

آل انډیا راډیو د خبرونو په ډګر کې ډېر شهرت ترلاسه کړی دی. د دې شبکې له خوا نشر کړی شوي خبرونه تل رینښتني او اتحاد وړ منل شوي دي. د پښتو څانګې په هڅو خپلو پښتنو ملګرو او وروڼو ته د حقيقي او رینښتني پېښو احوال ورکول د دې څانګې لویه وظيفه ګڼل شوې ده. له خبرونو څخه پرته په روانو واقعاتو خپرنې او تبصرې د پروګرامونو مهمه برخه پاتې شوې ده.

یوه بله د پاملرنې وړ خبره، د مجلو او ورځپاڼو د سرمقالو په اساس له اخباري تبصرو سره اړه لري. د هندي او اسلامي اخترونو نمانځنې، په ديني او روحاني

مضامينو دافكارو څرگندونې او د قران كريم تلاوتونه د پښتو څانگې له عادي او جدي كارونو څخه دي.

د پښتو پروگرامونو د خپرونو په ساعتو كې څو ځله تبديلي راغلې دي، ليكن اوس هره ورځ د سهار او ماښام له خوا دوه ساعته خپرونې كېږي له يو څو كالو راهيسې همدغه مهال ویش روان دی، په دغو خپرونو كې موسيقي ته مخصوص ځای ورکړل شوی دی. د هندي فلمي سندرو او بزمي اشعارو سره سره پښتو سندرو هم لوړ مقام حاصل کړی دی.

پښتو څانگه د هنر او ادب او نور تربيوي او اختصاصي او معلوماتي پروگرامونه هم لري، چې زياتره د پښتو څانگې غړي په خپله ليكي.

کله چې زه په ۱۹۵۴ز کال کې د آل انډيا راډيو په خارجي نشراتو کې شامل شوم نو زما په ياد دي، چې د پښتو څانگې مشري د ښاغلي انوار الحق گران په غاړه وه، چې يو صلاحيت لرونکی او تحرک سپری و. ښاغلي سراج الحق گران او عیسی خان جاله وان دده له مرستيالانو څخه وو. د نورو غړيو په جمله کې ښاغلي جمنا داس تلوار، کشوري لال تلوار، چکرورتي کپور، تربيني لال کپور، هر بهگوان ملهوترا، اچرج سنگه هوره، ولي محمد بابر، وزير چند او ځينې نور سپري هم وو، چې چا خپل ژوند پښتو پروگرامونو ته وقف کړی و. دوی ټولو د پښتو ژبې او ادب په غني کولو کې لويه برخه اچولې وه. د ښاغلي گران او دده خپلوانو له هند څخه له تگ څخه وروسته ښاغلو ننگ يو سفزی، غلام غوث خيبري، ضامن مومند، عبدالعلي ارغند اوي، عبدالکريم محب، ثنا الله خان، ماليا، سيار او نورو د آل انډيا راډيو په پښتو څانگه کې وظيفه په ځای کوله.

له نيکمرغه زه په ۱۹۶۳ز کال کې د هند حکومت له خوا د پښتو زده کړې لپاره کابل ته واستول شوم، چېرته چې ما په يوه کال کې د کابل پوهنتون د ادبياتو په پوهنځۍ کې ددې درنې ژبې علم ترلاسه کړو او د پښتو ژبې او کلتور د مينې په درياب کې لاهو شوم. د پښتو علمي کارونه زما د ژوند لويه برخه وگرځېدله.

د پوهنتون له خوا ټاکل شوو معلمينو څخه پرته چا چې زما سره د پښتو د زده کړې په کار کې مرسته وکړه، په هغو کې ځينې لوړو او سپېڅلي پښتانه ادیبان او

عالمان وو، چې د هغو له جملې څخه بناغلی صدیق الله رښتین، قیام الدین خادم، گل پاچا الفت، عبدالرووف بېنوا، عزیز الرحمان صیفي، میرحسین شاه، محمد ارسلان سلیمي، مجاور احمد زیار، سعدالدین شپون، بهاوالدین مجروح او عبدالحی حبیبی ډېر د قدر وړ او ستاینې وړ شخصیتونه وو. دوی سره زما اړیکې د پښتو او پښتونولۍ پورې محدودې وې. د دوی یادونه ما له دې لپاره کړې ده، چې له دغو څخه هر چا چې وروسته د هند مسافرت وکړ، هغه د آل انډیا راډیو په پښتو خپرونو کې د خپل علم او قابلیت برخه واچوله.

ما به له هغوی سره مرکې کولې او خپرولې به مې او د دوی د افکار د خوندي ساتلو لپاره به مې ثبت کولې.

ډیلی ته په راستون کله چې د پښتو څانگې مشري ماته راو سپارلې شوه، نو ما د اوریدونکو د خطونو او فرمایشونو پروگرام پیل کړو. اورېدونکو ډېر جوش او خوښې ښکاره کړه او هره میاشت په زرگونو لیکونه رارسیدل. د الیونتوب د واپرو خواوو څخه پیل شو.

اورېدونکو به پوښتنې کولې او مونږ به په هفته کې درې ځله د ځوابونو پروگرام جوړ کړي. لیکونو یو داسې سیلاب راغی، چې تر قابولاندې راوستل مشکل شول. وروسته ما د اورېدونکو د استفادې لپاره د اردو ژبې د یو سلو نه زیات درسونه خپاره کړل. دوی لپاره به اورېدونکو ډېرې ښې خاطرې څرگندولې.

د آل انډیا راډیو په پښتو پروگرام کې کیسې، نمایشنامې یعنې فیچرونه، ډرامې، هنري او ادبي مضامین، اشعار، د ماشومانو ادبیات، معلوماتي مقالې او تفسیرونه نشر کېږي. زیات ارزښت د هندي وگړو او د افغانستان د نفوسو ترمنځه د دوستۍ د جذبې له تېنگولو ته ورکول کېږي. څه موده پخوا د علامه رابندر ناتھ ټاگور د لیکنو په اساس به پروگرامونه ترتیب کېدل د سنسکریټ د آثارو تربیتي پروگرامونه به هم وړاندې کېدل د معاصرو هندي ادیبانو آثارو ته به مناسب ځای ورکېدل او اوس هم ورکول کېږي.

په هند باندې کومو افغان پاچاهانو پاچاهي کوله او د چا مقبرې، مسجدونه او نور یادگارونه دلته موجود دي، د هغو په باب څو ځلې پروگرامونه نشر شوي

دي، له هغو سره سره د هندي جامعي عنعنوي اخلاقي ارزښتونه هم په دغو پروگرامونو کې راوړل کېږي.

د پښتو څانگې په ارشيف کې په سوونو د هندي اولسي ادبياتو د کيسو ژباړې موجودې دي. د دغې څانگې الماری د هندي فلمونو له فيصو څخه ډکې دي د افغانستان او پښتونخوا د نوميالو شاعرانو، ليکوالانو او قهرمانانو احوال هم په ډېرو متنونو کې ليدل کېدای شي.

د آل انډيا راډيو پښتو څانگې يو ډېر اوږد ژوند کړی دی او اوس هم په خپل مسافرت روان دی. ډېر برياليتوبونه د دې څانگې په برخه شوي دي. له ډېرو محدوديتونو او مشکلاتو سره پرې دغه څانگه د هند او افغانستان د نږدې دوستۍ او ښو مناسباتو بېرغ پورته ساتلی دی. په تېرو شلو کلونو کې گران دوست هېواد افغانستان له ډېرو ستونزو او رېږونو سره مخامخ شوی دی هلته ډېرې وينې توی شوي دي. د خارجي مداخلت او لاسوهنې له کبله ډېر زيات زيان خلکو ته رسيدلی دی. د آل انډيا راډيو د پښتو څانگه دهغې مبارکې گړۍ انتظار باسي، کله چې په افغانستان کې سوله بيا ځای په ځای شي، خلک به بيا په خندا، هوساينې او خوشحالی ژوند وکړي، په فضا کې به بيا د خوږو سندور انگازې پورته شي او د ملي اتن جوش او ذوق به ليدل کېږي. متيقين يم، چې دهغې خوښۍ او ښادۍ انعکاس به د آل انډيا راډيو په پښتو پروگرامونو کې په ښه شان سره کېږي.

د دغې څانگې مستقبل د ځلمي روشن لال ملهوتره په لاس کې ځلاند او روښانه ښکاري خلک به راځي او ځي، نړۍ به استخدام کېږي او و به ووځي ليکن دغه څانگه به د هند او افغانستان د ښو مناسباتو په توگه به قايمه وي او ډېر پرمختگ به وکړي.

۲-۵-۷- د هند او افغانستان مناسبات د تاريخ په منځنۍ دوره کې:

د هند او افغانستان ترمنځه مناسبات له پېړيو پېړيو راهيسې روان دي. د هند په بېلا بېلو ځايونو کې د افغانانو تاريخي آثار د هغې زمانې ياد تل تازه ساتي، چې هغوی په هند کې دخپلې هستوگنې په دوران کې قايم کړي وو. تر ټولو نه اول مونږ د هغو آثارو ذکر کوو، چې اوس هم د ټولو خلکو پام خپلې خواته را کاري د

هغې دورې څخه مخکې د افغانستان په بېلابېلو برخو کې د هندي پاچاهانو لکه چې د کنشک او د نورو آثارو او س هم لیدل کېږي. په ۱۱۹۲ز کال کې سلطان محمود غوري په هند باندې دویمه حمله وکړه او له دې هېواد څخه دورستیدونه مخکې یې قطب الدین ایبک د ډیلي د سپه سالار په حیث وټاکه.

کله چې محمود غوري ووژل شو نو قطب الدین ایبک خپل ځان د تاریخ په پاڼو کې د پاچا په حیث اعلان کړو، چې د تاریخ په پاڼو کې د غلام پاچا په نامه یادېږي. د قوت الاسلام جومات یې ودان کړو، چې په هند کې لومړی جومات و. قطب مینار په ډیلي کې د پاچا قطب الدین له خوا جوړ شوی و. دا دواړه آثار نن هم شته او د هنديانو او د پښتنو د روابطو نماینده گي کوي. له قطب الدین څخه وروسته د غوري خاندان نهه پښتانه پاچاهان تېر شوي دي، چې په هغوی کې ملکه راضیه بېگم هم ده، هغه د هند په تاریخ کې یو لوړ مقام لري.

د سلطان شمس الدین الشمس په مړینه دی په قوت الاسلام جومات کې ښخ کړی شو. دده په دوره کې د حوض خاص او حوض شمسي او له نورو آثارو څخه گرد چاپېره لوی لوی باغونه او د تفریح ځایونه جوړ کړي شول، چې خلکو به ډیلي د طرب آباد په نامه یاد او.

له سلطان ناصر الدین څخه وروسته دده پوه وزیر غیاث الدین بلبن پر تخت کېښناست هغه د بستي نظام الدین تر څنګ په کلا کې یو سور محل جوړ کړو، چې خلکو به دا ځای د غیاث پور په نامه یاد او.

د غلجي کورنۍ پاچا سلطان علاو الدین غلجي د سیري په نامه یو نوی ښار ودان کړو، چې دغه ښار د وړانو او نړېدلو او کنډوالو آثارو او س هم لیدل کېږي له هغه سره نږدې د کلتوري پروگرامونو لپاره یې یو لوی تالار جوړ، چې سیري یې اوس لافاني گرځولی دی.

دغه پاچا د مسجد قوت الاسلام علایي دروازه هم جوړه کړه. ده د جومات په لمر پر یو اته خوا کې خپل محل هم تیار کړو. حوض خاص ددې پاچا یادگار دی،

چې اوس هند ته د تورستانو د پاره د يوه ډبر په زړه پورې ځای په حيث وده موندلې ده او ډبر پر مختگونه هلته کېږي.

د تخلق افغانانو درېيم ډيلي د تخلق آباد په نامه ودان کړ. سلطان غياث الدين تخلق د دغه ښار ودانونکی و دده مقبره او د کلا ديوالونه اوس هم د يادگار په توگه موجود دي.

څلورم ډيلي چې د جهان پناه په نامه شهرت وموند، د تخلق کورنۍ د دويم پاچا محمد تخلق ودان کړی و. چراغ ډيلي جومات بېگم پور او نورې ودانۍ د هغه ډيلي يادگارونه دي.

د فيروز شاه تخلق له خوا پنځم ډيلي فيروز آباد جوړ کړی شو. دا ډيلي له زاړه ډيلي څخه تر نوي ډيلي پورې غزیدلی دی، ددې ډيلي له دروازې څخه د باندي کابلي دروازه ده د فيروز شاه د کوټلي کنډرونه اوس هم ليدل کېږي. په باړه هندو او کې قدم شريف د فيروز آباد يادگار دی، چې هلته د فيروز شاه تخلق د زوی شهزاده فتح خان قبر هم پروت دی.

شپږم ډيلي د غياث الدين بلبن له خوا د نظام الدين اوليا له درگاه سره نږدې جوړ شو، چې د غياث پور په نامه يادېده اووم ډيلي هم غوري پښتنو ودان کړو. د پښتنو له خوا جوړ شوي ښارونه او يادگارونه زمونږ د وارو هېوادو نږدې اړيکې په ښه شان سره ښايي. قطب مينار ډبر مشهور يادگار دی دا ۳۳۸ فټه جگوالی لري ددې مينار په لومړي منزل د قران کریم ايتونه کښل شوي دي. سلطان بهلول لودي دا ميناره ترميم کړ، ددې په هر منزل کې يې ډول ډول نقشونه جوړ کړي دي.

له مهرولي سره نږدې د سلطان ناصر الدين محمود بن شمس الدين الشمس قبر دی د سلطان غياث الدين شانداره مقبره چې اوس ودانه شوې ده، له مهرولي سره نږدې ده. زمرد پور اوس د نوي ډيلي برخه گرځېدلې ده دا کلی د غوري پښتنو د وخت او عصر کلی دی. په دې کلي کې له ډبرو او چوڼي څخه جوړ پنځه برجونه دي او په دغو برجونو کې ډبر قبرونه هم شته.

د زمرد پور په څنگ کې د لنگر خان پښتون مقبره ده، دا هم د غوري پښتنو یادگار دی.

د تخلق کلا ته نږدې هزارستون نومي ودانۍ پرته ده، چې سلطان محمد تخلق جوړه کړې وه. د شاعر بدر چهاچي په وینا دا یوه ډېره ښکلې ودانۍ وه.

د حضرت نظام الدین اولیا مقبره سلطان محمد تخلق ودانه کړې ده، چې په پښتني طرز جوړه شوې ده. د شیخ نصر الدین محمود روشن چراغ دهلوي په زیارت باندې سلطان فیروز شاه تغلق ډېره عقیده لرله ده ددغه یادگار گنبد هم ودان کړو.

د ډیلي د پیر روشن چراغ زیارت ته نږدې ست پله نومي یو ځای دی، چې په اصل کې د فیروز شاه تخلق د ښکار ځای و. ست پلي ته نږدې د کړکۍ جومات دی په پخوانو زمانو کې دلته د کړکۍ په نامه یو کلی و، چې نن هم په یوه صورت موجود دی.

په دې اساس دغه جومات ددغه کلي په نوم مشهور شوی دی دا جومات مربع او څلور گنبدې لري دربیو اړخونو ته یې درې دروازې دي او د قبلي اړخ ته یې کومه دروازه نشته په دې جومات کې په نهو ځایونو کې نهه برجونه جوړ شوي دي او د هر برج لاندې څلور څلور ستنې لگول شوي دي.

په دې جومات کې ډېرې ستنې هم شته په ۱۸۵۷ز کال کې د انگریزانو په ضد د هند د آزادی د لومړۍ جگړې په سلسله کې ډېر خلک په دې جومات کې راټول شوي وو تر ډېرو وختو پورې دلته خلکو به اوږونه بلول او پخلي به یې کول.

د فیروز آباد په ښار کې فیروز شاه د مسافرو د استوگنې دپاره یو سل و شل سرايونه ودان کړي وو. دې پاچا ۲۹ کاله پاچاهي وکړه.

ددې ښار جومات او مینار ډېر شهرت درلود فیروز شاه تخلق د اشوکا مینار له کوم ځای څخه راوړو او د فیروز آباد په کلا کې یې ښخ کړو او مینار زرین نوم یې ورباندې کېښود.

په باره هندو راو کې فیروز شاه تخلق یو زیارت جوړ کړی و، چې په کې دده د ځوی شهزاده فتح خان قبر دی ددې شهزاده په سینه یوه ډېره پرته ده، چې ورباندې د رسول اکرام (ص) د مبارک قدم نڅښه ده دا ډېره د بغداد د خلیفه له خوا سلطان

فیروز شاه ته د سوغات په توگه لېږل شوی و. په دې زیارت کې د هند د نوي شاعر حضرت شیخ محمد ابراهیم ذوق زیارت هم دی.

دلودي پښتنو یادگارونه په ښه صورت کې اوس هم موجود دي د سلطان سکندر لودي مقبره ډېره شانداره ده. د دې مقبرې تر څنگه د لودي کورنۍ نور نامتو کسان هم ښخ دی. دا ځای په نوي ډیلي کې د لودي باغ په نامه یادېږي او ډېر خلک هلته د گڼځېدو لپاره ځي.

شیر شاه سوري د مغل پاچا همايون له خوا چې کومه کلا پېل شوې وه سرته ورسوله دې کلا ته خلک زړه کلا وايي، په دې کلا کې شیر شاه سوري بې ساري ودانۍ جوړې کړي.

له زړې کلا څخه یو میل لرې د عیسی خان سوري کلی دی، چې هلته د عیسی خان سوري زیارت او جومات دی.

د شیر شاه سوري په حکومت کې دده د پاخه تدبیر او عدالت په برکت داسې کارونه سرته ورسول شول، چې په تاریخ کې یې مثال نه موندل کېږي. دده سیاسي شعور او اداري صلاحیت بې ساری دی. دده افغاني خوښه او د انسانیت لوړ خصلتونه د ډېرې ستاینې وړ دي.

هغه د بزگرانو د حالت ښه کولو ته ډېره توجه لرله شیر شاه له بنگاله تر اباسیند پورې لوی سړک وویست.

د سړک په غاړو کې بې هر ځای مسافر خانې جوړې کړي او داسې نور کارونه یې وکړل، چې دغه انسان دوستي او متانت په ښه شان سره ښيي. شیر شاه سوري تر مړینې وروسته د بهار په ساسرام کې خاورو ته وسپارل شو.

له دغو خبرو څخه په واضح ډول جوتېږي، چې د تاریخ په منځنۍ دوره کې د هند او افغانستان تر منځه د ثقافت او د فنونو په ډگر کې ډېرې ژورې او تېنګې اړیکې وې، چې انگازې یې مونږ په موجوده عصر کې هم اورو.

۲-۵-۸- د هندیانو او پښتنو ترمنځ یووالی :

هندیان او پښتانه په ډېرو ډگرونو کې سره یووالی لري. له ډېرو پېړیو راهیسې د دوی ترمنځه سیاسي، اجتماعي او کلتوري اړیکې روانې پاتې شوي دي.

دواړه ملتونه د ایماندارۍ، ملي غرور، مساواتو، د وطن د مینې، دفاع او سادګۍ په شان صفتونو باندې ویاړي. استقامت او ملي استقلال د دواړو قومونو لوی میراث دی دواړه اجتماعي عنعناتو، دودونو او مقرراتو ته ډېر ارزښت ورکوي.

په ځانګړې ډول د شمالي هند د خلکو او د پښتنو ترمنځ په احساساتي او روحاني سویه ډېر نږدې والی ښکاره کېږي. په دې ګډون کې هغه ټول شیان پراته دي، چې د دوی د فرهنګي عظمت او ملي روایاتو اساس ګڼل کېږي. که د ژبو اړخ واخلو نو ګورو به، چې هندي او پښتو ژبې د یوه او بل سره څومره ورته والی لري او څومره یو شان لغتونه او متلونه لري. پښتو د پښتنو د ملي ژبې نوم دی او د دوی د وطن نوم دی پښتونخوا یا پښتونستان. د هنديانو ملي ژبه هندي ده او د دوی ملک دی هندوستان د دواړو قومونو خلک تور وینسته او غنمي رنګ لري او د هغو له سترګو څخه د شجاعت، زړورتیا، ملي برم او د سخا رڼا ځلېږي. که څه هم د نورو قومیتونو عناصر د پښتنو او هنديانو سره ګډ شوي دي، لکه څنګه چې له ژوندیو او محرکو ټولنو سره پېښېږي، بیا هم د دوی په قامي روح او سیاسي افکارو کې هېڅ تغیر نه دی راغلی دا د دغو دواړو قومونو د استقلال او روحي استحکام مستقلة نښه ده.

هنديان او پښتانه دواړه د عزت، شرف او شخصي حریت اعلي معیار ساتي له ذلت سره هېچا ته سر نه ټپتوي، لیکن دواړه د خپلو مشرانو ډېر عزت او احترام کوي. د هغوی اطاعت قبلوي او په ډېره عاجزۍ یې امر مني. مشرانو ته خپل حق ادا کوي او له خپلې وظیفې څخه هېڅکله ځان نه ژغوري.

دمهربانۍ او خواخوږۍ په مخ کې خپل ځان قربانوي او د هر شي له لاسه ورکولو ته حاضر وي. د هنديانو او د پښتنو په زړونو کې د ملي غرور احساس کلک او ټپنګ دی، په دوی باندې ملت او وطن له هر شي نه ګران دی دوی د خپل ملي حریت د ساتلو په لاره کې د هېڅ ډول فداکارۍ صرفه نه کوي.

د استقلال د ساتنې د هدف د ترلاسه کولو لپاره دوی سختو او پېچمولارو څخه تېرېږي. هنديان او پښتانه په خپل ملیت خورا نازان دي. دواړه د هېچا سلطه

نه مني او د حاجت د مخې نيولو لپاره هر وخت مجادلې ته چمتو وي. د پښتنو ملي شاعر خوشحال خان خټک د خپل ملت په نازېدلو ويلې وو.
د افغان په ننگ مې وتړله توره
ننگيالی د زمانې خوشحال خټک يم
هماغه شان يو هندي شاعر ويلې دي:

سب سې پياري مجهې وطن کې ابرو هې
تلوار ميري هاتهو مې چلتي هر سو هې
جو بهي اس پر بد نظر ډالې گا
وه صديو تک اپني دردو کو پالی گا
شرافت او غيرت د هنديانو او د پښتنو شيوه ده.
يو افغان شاعر ليکلي دي:

مغرور شومه په دې چې افغان يم زه
اگاه نه يم هېڅ چې نادان يم زه
د ځانه نه يم خبر، نه له بده حاله
والله خزان وهلی، گلستان يم زه

د علامه اقبال دا شعر ډېر ښکلی دی:

هندي هې هم وطن هې هندوستان همارا
د يوه هندي شاعر افکار د ملت له مينې څخه ډک له دې شعر څخه څرگندېږي،
چې د يوه پښتون له دې احساساتو سره ورته والی لري.
مجهې خبر هې نه دين اور نه دنيا کی
می تو جيتا هو بس وطن کی لی
ميري جان اور ايمان هې اس په نچهاور
ايثار کی گهونت پيتا هو بس وطن کی لی
هنديان او پښتانه د عاجزانو، فقيرانو، غريبانو او د حاجت مندانو څارنه
کوي له معيوبانو سره مرسته او مهرباني کوي، د مېلمنو هر کلی کوي. دواړه د

ننگ، لوړ همت او تېنگ عزم څښتان دي، ليکن دوی تکبر نه کوي او عجز له لاسه نه ورکوي د لوړ همت انسان له هر چا سره په ورين تندي غږېږي.
شگفته کره لکه لمر تندي هر چاته
چې په تله دې سيا پوښ تمام جهان شي
په هندي ژبه کې دا شعر دی:

خنده پشيانی سی هر ایک سی بات کرو
کھلی دل سی مسکراو اور ملاقات کرو

هندیان او پښتانه د هیچا غلامی نه مني دواړه په شخصي سويه د شرافت، نرمۍ او له انسانیت څخه کار اخلي، لیکن هېڅوک خپل ثقافت او ملي برم ضرر رسولو ته نه پرېږدي. په خپل ځان اعتماد لري لیکن که ځپنې غلطی ورڅخه پېښېږي، نو ددې اعتراف کوي. سمدستي خپله خطا مني، تل د ترقۍ په لياره پر مخ ځي پر هېچا ظلم نه کوي او د ظالمانو مخه نیسي دواړه ملتونه په مساواتو کې یقین لري، هر انسان ته په درنه سترگه گوري له خلکو سره عزیزانه سلوک کوي او له بې تکلفۍ څخه کار اخلي.

ما څو ځلې د پښتونخوا مسافرت کړی دی او له بې شمېره پښتنو سره مې کتلي دي. ما تل دا فکر کاوه، چې هندیان او پښتانه سره یو شان خلک، یو شان افکار، احساسات او عادات لري.

یوازې د ژبې فرق و هندیان هندي او نورې ژبې وايي پښتانه زیاتره پښتو وايي نور د دوی ټول خصلتونه یو شان دي په پښتونخوا کې د ځینو مشکلاتو له کبله یو شمېر زیات پښتانه هند ته مهاجرت کولو ته اړ شول.

ځکه زموږ خوراک یو شان و زموږ کالي یو شان، پښتني او هندي ښځې یو شان شرم او احيالري، زموږ کره وړه یو شان دي، زموږ افکار او نظريې یو شان دي، زموږ ماشومان هېڅکله خپل ځانونه بېگانه يعنې نابلدنه نه گڼي ټول پښتانه په هندي ټولنه کې د خوښۍ او خپلوۍ حس کوي؛ پښتانه وايي، چې سلامت او سی، هندیان او په ځانگړي ډول پنجابیان وايي: «رکھ سائی دی» پښتانه وايي دا ستاسو خپل کوردی هر کله راشی هندیان وايي «آپ کا اپنا گهر هی، پهر

ضرور آیی گڼا» پښتانه وايي «خدای دې مل شه» هندیان وايي «ایشور آب کې رکهشا کری» یعنی خدای دې محفوظ ساتي.

په هند او افغانستان کې د انساني ورورولۍ حس ډېر زیات لیدل کېږي. په پښتنو کې د جرگې روایت دی په هندیانو کې د پنچایت دستور دی جرگه او پنچایت چې کومې فیصلې کوي، د کلي خلکو ته هغه منظورې وي ټول وگړي د هغو تصمیمونو احترام کوي. دا د جمهوریت یو ځلانده مثال دی هندیان او پښتانه دواړه جمهوریت او انصاف خوښونکي خلک دي. دوی د ژوند تر اخري سلگۍ پورې د خپل وطن دفاع کوي.

هندیان د خپل ټاټوبي هند لپاره ځانونه قربانوي پښتانه د خپل مسکن پښتونخوا لپاره د غازیانو په شان د تورې په تړلو پرله پسې مجادله کوي دواړو ته خپل وطن تر ټولو فضیلتونو لوړ دی دوی د خپل مملکت د گټې لپاره د هر څه نه تېرېږي.

د دوی د پاره وطن یوه داسې کلمه ده، چې پرې ځانونه قربانوي د دفاع په لپاره کې په سرو مال لوبې کول د هندیانو او د پښتنو فطرت دی.
زلمي ولاړ تورې تر ملا دي
غزاله ځي پر خپل وطن سرور کوینه
جانان مې سر په وطن کېښود

۲-۵-۹- د فخر افغان خان عبدالغفار خان په یاد او ویاړ کې :

کله چې پادشاه خان خان عبدالغفار خان په ۱۸۹۰م کال کې له پېښور سره نږدې د اتمازوپه اشغیر کلي کې زوکړه وکړه، چاته نه وه معلومه، چې دغه هلک به یوه ورځ په نړۍ کې د انساني آزادۍ او د پښتني برم په آسمان کې دیوه ستوري په حیث وځلېږي. هغه خپل ټول ژوند د خلکو د خدمت او ښېگړې لپاره وقف کړ. هغه د هند د نیمې وچې د سرنوشت په بدلولو کې داسې برخه لرله، چې تر اوسه پورې په میلیونونو خلک د هغوی یادته خپل سرونه ټیټوي او دیوه لوی رهبر او زعيم په حیث د هغوی احترام کوي. زه په یقین سره ویلی شم، چې څومره ایشاراو قرباني پاچا خان په خپل اوږد ژوند کې وکړه. هغه په ټوله نیمه وچه کې د بل کوم قومي

مشرپه برخه ونه شوه. دانگليس استعمارچيانوله منگولوڅخه دنيمې وچې دخلکو دآزادولو لپاره په مبارزه کې فخرافغان نه يوازې ميرانه بنسکاره کړه، بلکه ټول ملت يې له ژورخوب څخه راوښ او متحد کړو. پښتنو ورته د فخرافغان يا د پاچا خان خطاب ورکړو او هنديان چې تراوسه پورې د سرحدي گاندهي په نامه يادوي. هغوی د لوړو اخلاقو خاوند او خپلو وطنوالو ته يې د لوړ همت، ننگ او غيرت او استقلال لارښوونه کوله. هغه نه يوازې په پښتونخوا کې د خدايي خدمتگارانو تحریک شروع کړ، بلکه د هند له ملي کانگرس سره يې يوځای کړو. د کوم په نتيجه چې انگریزي استعمارچيان دهند له نيمې قارې څخه د خپل تغیراتو لولو ته اړ شول.

پاچا خان دهند دنيمې وچې د سياسي او روحاني مشريه توگه ومنل شو. نوموړی د عدم تشدد د علمبردار په حيث مشهور شو. دی د سولې او دهم آهنگی مرستیال او دهند د آزادی، د جنگ ستر سالار، مهاگاندي صميمي ملگری و. دوی دواړو ديوه اوبل لپاره ډېره مينه او احترام درلود. هرکله چې دهند ملي کانگرس له گاندهي جي سره په کومه معامله موافقه نه درلوده، نو پاچا خان تل د گاندهي جي په پره ولاړ پاتې شو او ورسره يې مکمله مرسته وښودله، کله چې په ۱۹۳۱م ع کال کې پاچا خان ته د کانگرس د گوند درياست د قبلو لوي پيشنهاده و شو. نو هغه دده په وينا دهغه له منلو څخه انکار وکړ، چې هغه يوازې دخلکو خدمتگار دی او ورته ددې عهدې ضرورت نشته، لیکن هغه ديوې اوږدې مودې لپاره د کانگرس د کارکوونکي کميټې د غړي په توگه په کار کې بوخت پاتې شو. د گاندهي جي اود پاچا خان ترمنځه اخلاص او د زړه درنښت د دوه زيات و، چې هغوی دواړو د وطن د آزادی، په مجادله کې اوږه په اوږه، دامپراتوريانو له وحشت سره ډک فعاليتونه په ځان زغمل.

خان عبد الغفار خان صاحب دهند دنيمې وچې د ویش په باب د مسلم ليگ د غوښتنې سخت مخالفت کاوه. کله چې د کانگرس گوند د ویش پلان ومنلو نو پاچا خان ورته وويل، چې تاسو مونږ ليو انو ته اچولي يو، هغوی له شروع څخه تر آخره پورې ديوه متحد او سيکولر هند ارزولرله. همدغه مقصد د پوره کولو لپاره يې

دخدای خدمتگارانو تحریک منځ له راوستی و اوورته یې ویلي وو، چې زه ورته یوه داسې وسله ورکوونکی یم، چې پولیسان او عسکران به ددې په ضد دریدلی نشي. دا درسول اکرم وسله ده، چې تاسو ورسره بلد نه یی. هغه وسله د تحمل او صداقت ده. دنړۍ هیڅ قوت ددې په ضد نشي دریدلی.

په دې تحریک کې دیولکونه زیات ځوانان شامل شول او هغوی په سره سینه دانگریزانو تر کنترول لاندې دقواو و ظلمونه وزغمل. دخدایي خدمتگارانوله خواد اعتصابونوپه نیولو اود عدم تشدد په اساس دنارو په فعالیتونولاس ته راوتل. دپاچا خان مشر ورور داکتر خان صاحب ددغه تحریک سیاسي مشري کوله، لیکن دمسلم لیگ دمشر بناغلي محمد علي جناح له خوا دده حکومت پښتو کړی شو.

د ۱۹۳۰م ع کال داپریل په درویشمه نیټه پاچا خان دمالگې دسپته اگریه په علت دا احتجاجونوپه دوران کې دپولیسوله خوا ونیول شو. دخدایي خدمتگارانویوه ډله دپېښور په قصه خوانۍ بازار کې راټولېدل. انگریزانو خپلو عسکرو ته امر وکړ، چې په راټول شویو خلکو باندې دماشین گڼوپه واسطه گولی وچلوي. په هغه ساحه کې دوه نیم سوه بې وسلې مظاهره کوونکي کسان له ډبرې بې رحمۍ څخه په گولیو وویشتل شول. خدایي خدمتگارانو چې دپاچا خان له خوا دعدم تشدد په اصولو روزل شوي وو، بې له تشدد دعکس العمل هغه بې انصافي وزغمله.

پاچا خان په پښتنو باندې غرو وکړ، چې ستاسو کور بربادۍ ته ولیدلی دی. ودریږئ او دا یاد وساتئ، چې تاسوله کوم نسل سره اړیکې لرئ، کله چې دکانگرس دگوند له خوا دهند دنیمې وچې دویش دمنع کولو دپېشنهادونوله منلو څخه یې انکار وکړ، نو پاچا خان اودهغوی پیروان دپاکستان او هند دواړو څخه خوا بدي شول. لیکن کله چې له پاکستان سره شاملیدوپه باب دریفربنډم اعلان وشو، نو پاچا خان دهند ملي کانگرس دواړو دریفربنډم بیکات وکړ. په دې علت په ۱۹۴۷ع کال کې دخیبر پښتونخوا له پاکستان سره شاملیدنه

دې پرلپاړتيا په اساس ممکنه شوه. په دې ريفرېنډم کې يوازې ۵۰۱ فيصد خلکو د رايو په ورکولو کې برخه واخيسته.

خان عبدالغفار خان صاحب د ۱۹۴۸ع کال د فبرورۍ په درويشمه نيټه د پاکستان د نوي مملکت د وفادارۍ لورپه وگره، ځکه چې هغه وخت د پاکستان د اساسي قانون د جوړلو د اسمبلې اجلاس کېده. د هماغه کال دمې په اتمه نيټه پاچا خان لومړی قامي مخالفت گوند جوړ کړ، چې نوم يې د پاکستان آزاد گوند کېښودل شو. هغه د غيرفرقه دارانه فلسفې د خپلولو تصميم ونيولو.

ليکن د پاکستان د حکومت له خوا په فخرافغان باندې هماغه شان شک اوبدگمانۍ دوام درلوده او دغه عظيم مشر د ۱۹۴۶م څخه تر ۱۹۵۴م پورې په کور کې بند و ساتلی شو. له بند څخه په خلاصيدو هغه په اساسي قانون سازه اسمبلۍ کې بيا وينا وکړه، په دې وينا کې په باپره کې دهغه د مرستيالانو د وژلو غندنه شوه.

پاچا خان دلويديخ پاکستان د يوه يونټ د جوړلو د مخالفت له کبله څو ځلي و نيول شو. دهغه د ورور د اکټر خان صاحب له قتل څخه وروسته د حکومت له خوا سرحدي گاندهي ته د يوه وزير په حيث په حکومت کې د شامليدو پيشکش وکړی شو، ليکن هغه ونه منلو. نوموړی تر ۱۹۵۷م پورې په بندي خانه کې و او په بل کال کې بيا ونيول شو. ليکن په ۱۹۶۴م کې دی دومره ناروغه شو، چې حکومت يې خوشې کولو ته اړ شو.

د خپل ناروغيو په باب پاچا خان په خپل پيغام کې وويل: «زه چې کله د علاج لپاره له ملک نه بهر تلم نوهغه وخت د پاکستان د جوړيدو اتلس کاله تير شوي وو او په دې اتلسو کالو کې ما پنځلس کاله په جيل کې تير کړي وو او پاتې درې کاله په نظر بندي کې. زه له کوره د علاج لپاره نشوم وتلی. د قام او ولس خدمت خولويه خبره وه، زه يو خدايي خدمتگار يم اوله خپل خدای سره مې دا وعده کړې ده، چې دهغه د مخلوق خدمت به کوم او تر مرگه به يې کوم. نو چې کله زما علاج مکمل شونوما ځان سره فکرو کړو، چې په پاکستان کې خوماله څوک د خدمت موقع نه راکوي نو دامې بهتره وگڼله، چې زه افغانستان ته لاړ شم ولې، چې هغه هم

زموږ وروڼه دي اودا باقي عمر مې له هغو وروڼو سره تير کړم نو ځکه تاسو ته معلومه ده، چې ما دغه ۸ کاله هلته د افغانستان د اولس سره په خدمت کې تير کړل اوداسې علاقه او کلي مې پرې نښود، چې ما هلته د ورورولۍ او قامولۍ پيغام دهغوی غوږ و نوته نه وي رسولي.

کله چې پاچا خان په سپتمبر ۱۹۶۴م کې د پاکستان له بندي څخه خلاص شو نو هغه دخپل علاج لپاره بریتانیا ته لاړ، لیکن دوه میاشتې وروسته بیرته کابل ته راوړسېدو. هلته د پېرو افغانانو له خوا یې تود هرکلی وشو. د پښتو دغه ستر زعيم تر ۸ کالو پورې په افغانستان کې هستوگنه لرله چېرته چې د دغه درانه هېواد له خلکو سره یې مناسبات نور هم نږدې او پراخ شول.

پاچا خان صاحب په دسمبر ۱۹۷۲م کې بیا پاکستان ته لاړ، چېرته چې خيبر پښتونخوا او بلوچستان کې دنیشنل عوامي گوند ایالتي حکومتونه جوړ شوي وو. هغه ۱۹۷۳م ع کال په نوامبر میاشت کې د صدر اعظم ذوالفقار علي بهتود حکومت له خوا ونيول شو او فخر افغان ورته تر ټولونه ناوړې حکومت په توگه بیان شو. بادشاه خان په ۱۹۸۵م کې دهند ملي کانگرس د سلمې کالیزې په نمانځلو کې د گډون لپاره هند ته تشریف یووړل او بیا یې په ۱۹۸۷م کې دهند تر ټولونه لوی اعزاز بهارت رتن په ورکېدو سره وویارل شول. خلکو د سرحدې گاندهي د مسافرت د یوه جشن په توگه و نماځلو.

په ۱۹۸۸م کال کې کله چې دهند او پاکستان دنیمې قارې او د افغانستان د عوامو تر ټولونه زیات درانه او پیاوړې مشر له دې فاني دنیا څخه رخصت شو، نو هغه وخت په پېښور کې په کور کې بندي و. د دوی په رضا دی دختیځ افغانستان په جلال آباد کې بنځ کړی شو او دده هدیره زموږ ټولو لپاره د زیارت ځای گرځېدلې و. د فقید ستر مشر دا عقیده وه، چې د افغانستان په خاوره کې دهغوی د تدفین له کبله دخیبر د دواړو خواوو پښتانه به کم تر کم په احساساتي او روحی ډول یوشي او دهغوی لرغونی تهذيب به په راتلونکي کې د لمر په شان په ټوله نړۍ باندي وځلېږي.

په هند کې د پاچا خان په باب يو څو کتابونه چاپ شوي دي ، چې په کې دنيمې وچې له استعمار څخه د آزادۍ دستر مشرد برځي وياړنه هم شوې ده. په دغو کتابونو کې د بناغلي ايک ناتھه اليمورن ، راجموهن گاندهي ، چې دمها تما گاندهي لمسی دی ، بياري لال ډي جي تندو گراو د نهرو يادگاري موزيم او کتابتون له خوا چاپ شوې نسخې ډېرې مقبولې دي . لکه څنگه چې هر چاته معلومه ده دمها تما گاندهي او د سرحدي گاندهي خان عبد الغفار خان صاحب ترمنځه ډېر نږدې والی او د يوه اوبل لپاره ډېر احترام و .

په ۱۹۳۸ م ع کال کې پاچا خان مها تما گاندهي له خان سره د اتمانزو په خپل کلي او د ايالت نورو ځايونو ته هم بوتلو . څلور ورځې په کلي کې له تېرېدو څخه وروسته دوی پېښور او نونو شهره ته لاړل . هلته د اتمانزو او د پېښور په شان گاندهي جي دخداي خدمتگارانو له سالارانو سره يوه غونډه وکړه . سالارانو ورته په يوه تحريري استقباليه بيان کې وويل : چې مونږ ستاسو څخه متشکريو ، چې تاسو مونږ ته د عدم تشدد يوه داسې وسله را کړې ده ، چې له پولادو څخه د جوړ شوو وسلو په نسبت زياته اغيزه ناکه ده . هغوی مها تما ته يقين ورکړو ، چې په عدم تشدد کې زموږ اعتقاد مستقل او بې له شرطه دی او مونږ به تل په دې ټينگ ولاړ پاتي کيږو . گاندهي جي ورته مبارکي وويله او ورته يې توصيه وکړه ، چې که هغوی په دې عمل عقیده وکړي نو هغوی به يونوی تاريخ جوړ کړي .

گاندهي جي دخداي خدمتگارانو د نظم او نسق ډېره ستاينه وکړه ويې ويل : چې «ما په خپل ژوند کې داسې خاموشه او منظمې جلسې ډېرې کمې ليدلې دي .» د فخر افغان په خپلو تورو کې د گاندهي جي دا اميد پيدا شو ، چې د دې درنو او تورنو پښتنو په ذريعه د خپل ژوندون مقصد حاصل کړي اولکه وايي : «زما دعا ده ، چې پښتانه دې نه يوازې دا چې هندوستان ته آزادي وگټي بلکه د دغه آزادۍ په برکت ټولې دنيا ته د عدم تشدد د ازرين اصول ور معرفي کړي .» يو څو خدايي خدمتگارانو گاندهي جي ته وويل : مونږ منو ، چې مونږ خپگان په يوه پوره ډول له خپلو زړونو څخه لرې کولای نه شو . په پوره توان لگولو هڅه به کوو ، چې داسې ناتواني لرې کړو . گاندهي جي په دې وينا خوشحاله شول .

گاندھي جي اوفخرا فغان خان عبدالغفار خان ديوه اوبل په ملگرتيا د صوبه سرحد د ډبرو نورو ځايونو مسافرت هم وکړ او د بېلو بېلو رايو لرونکو شخصيتونو او له نورو خلکو سره د افکارو تبادله وکړه. هر ځای ته چې دوی لاړو. دهغوی هرکلی وشو او په خصوصي ډول گاندھي جي د بنسټونو په خيالاتو پوه شو او ورته يې وويل: چې هغوی ته په کار دي، چې دخپل ملک خدمت ته ملا وتړي.

فقيد نساغلی صادق علي د کانگرس يولوی مشر او دهند له آزادی څخه وروسته د مهارا اشتراود تامل ناډو د ايالتونو والي و، د پاچا خان د بې ساري خصوصيتونو په باب د ليکلو په ضمن کې ويلې دي، چې سرحدي گاندھي دهند د نيمې قاري دانگليسانو له جنگ څخه د آزادولو د خپلو هڅو په وخت دخلکو په عمومي وينستيا کې اغېزه ناکه برخه درلوده. دهغوی تر مشرتابه لاندې خدايي خدمتگارانو ډېر زړه ورکارونه وکړل. محترم پاچا خان يو سپيڅلی مسلمان و او گاندھي جي يونيک هندو و. ليکن د دغو دواړو مشرانو افکار او نظريې يوشان وې، چې مقصد يې د ټولې نيمې وچې دخلکو دا اخلاقو اوله وطن سره د مينې دا احساساتو ټينگول وو. د پاچا خان خپل ساده ژوند شجاعت، نه ويرېدنه، له شان وشوکت څخه پرهيز، له کړاوونو څخه د تيريدو چمتو والی داسې صفتونه وو، چې هغوی په اسانۍ سره خپلو وگړو ته د جدو جهد الهام ورکولی شو. پاچا خان چې خپل ځان لپاره کومه سمه او ټينگه لار غوره کړه هغوی کولی شول، چې په هغه دخپلو خلکو د انساني ورورولۍ، مساواتو، زغم، رنستيا او د عددم تشدد خويونه لاهم ټينگ کړي.

نساغلي خورشيد عالم خان چې دهند د خارجه وزارت مملکتي وزير او بيا دکرناټک د ايالت والي و. د پياوړي مشر خان عبدالغفار خان په وياړ کې ليکلي دي، چې هغه دخلافت د غورځنگ په دوران کې د لومړي ځل لپاره له مهاتما گاندھي سره په تماس کې شوی و. هغوی تر ډېره حده پورې د مولانا ابوالکلام آزاد، علي ورونو او د حکيم اجمل خان گوندي مشرانو سره ورنږدې شول، چې دهغوی ټولو معزز قامي مشران وو. د پاچا خان دناراحتنه اجتماعي او سياسي جدت له کبله مقامات ودرېدل. ورباندې محاکمه وشوه او هغوی د ۱۹۲۱م کال د سپتمبر په

اوولسمه نيټه د دريو کالو ترپامشقت جزا لاندې بندي کړې شو. کله چې په ۱۹۹۲م ع کال کې دخدايي خدمتگارانو په غورځنگ پيل وکړنو هغه خپل ځان دالله پاک دخدمتگارانو په حيث وگاڼه. هغه به ترېگنې ختمې کړي، خپلو ماشومانو ته به تعليم ورکړي، خپلو بسځوته دمهربانۍ په سترگه گوري، دواده مصرف به کم کړي. دظالمانو په ضد به مجادله وکړي او په مکمل ډول دعدم تشدد لاره اختيار کړي. پاچا خان دپښتنو په زړونو کې دداسې تعميري پروگرامونو دتعميبولو جذبه راپيدکړه، چې په واسطه يې خپل اقتصادي، ټولنيز او علمي حالات ښه کړي شي. ښاغلي خورشيد عالم خان ليکلي دي، چې پاچا خان يو پاک ديني انسان واوله دې سره سره هغه يو پوه معقول او باسيرته مشرهم و. هغه ډېر رحم دله، زړه ور، تخيلي او نجيب شخصيت درلوده اوله دې کبله هغه نه يوازې دفخرافغان بلکه دفخرهند دبللو مستحق هم دی. مونږ ته لازمه ده، چې دپاچا خان دافکارو، عملونو او اجتماعي، اقتصادي فلسفي مطالعه وکړو اوله هرډول جگړو او مخالفتونو څخه غاړه وغړوو.

ميرمن سعيده سيدبن حميد ليکلي دي، چې کله خان عبدالغفار خان صاحب زوکړه کړې وه، نو پښتنو له هغې څخه مخکې له انگریزانو سره په مجادله کې پنځوس کاله تېرکړي وو. پاچا خان ديوې نامتو کورنۍ فرزند و، چې دوه هدفونه يې درلودل. يو دخپلو خلکو ترمنځه ديووالي او بل له انگریزانو څخه دخلاصون. سربيره پردې دخپلو هڅوله امله برتانيانو ونشول کولی، چې پښتانه ترخپل لاس لاندې راولي او يا هغوی دډيورنډ دکرښې په ختيځو او سويلي برخو کې مستقيما ترخپل کنترول لاندې راولي.

دخان عبدالغفار خان صاحب له انگریزانو سره مجادله وه اودکومې په واسطه چې هغه خپله سلطه قايمه کړې وه. قبایل وو. هغه وخت په ډېرې نا آوازی کې ژوند کاوه. دهغه کرهڼيز توليدات ډېر کم وو او تجارت يې دصفربرابرو. پښتنو نشول کولی، چې دهند ملي کانگرس په شان خپل کوم سياسي گوند وچلوي. ښاغلي عبدالغفار خان صاحب په يوه ملوک الطوايفي کلتور کې له خدايي خدمتگارانو څخه له انگریزانو څخه دآزادۍ دترلاسه کولو اودخپلو

خلکو د اوچتو لولپاره د عدم تشدد عقیده خپله کړه. پاچا خان وویل: دیوه مسلمان یا د پښتون لپاره په عدم تشدد باندې اعتقاد کول بیخي د حیرانۍ خبره نه ده. د فخرافغان په خپل ځان کنترول اوله ځانه د تېرویدو لاره غوره کړه، چې د خپلو خلکو د ښه والي او ښېگړې موقعې را پیدا کړي.

د فخرافغان فرزند خان عبدالولي خان صاحب د خپل گران پلار په باب د لیکلو په ترڅ کې دهغه د لومړي ځل د گرفتاری، کیسه داسې بیان کړی ده: د لومړي لوی جنگ په ختمیدو د انگریزانو حکومت د هند په مرکزي قانون سازه اسمبلی کې درولت د قوانینو مسوده وړاندې کړه. هندې قام پرستانو د غې مسودې د ملک د جارا بستلو په حیث هڅې وگڼلې، ځکه چې انگریزانو ژمنه کړې وه، چې د جنگ پای ته رسیدو څخه وروسته به هېواد ته یو رقم خود مختاري ورکړی شي. په ټول هند کې احتجاجي جلسې وشوې. یوه جلسه د پاچا خان په کورنۍ کلي اتما نزو کې وشوه، کوم صدارت چې پاچا خان په خپله وکړو. نوموړی و نیول شو او هتکړې پرې ولگولې شوې.

تر پېښوره پورې ۱۲ میله پلي تلو ته اړ کړی شو، کله چې دهغه له لاسونو څخه وینې څخېدلې. کله چې د خلافت غورځنگ شروع شو، نو دهغه په اجلاس کې افغانستان ته د هجرت غړو شو. پاچا خان افغانستان ته په راتلو د غازي امان الله خان سره وکتل چې له برتانیې سره په جنگیدو هغه استعماري قدرت ته له افغانستان سره دیوې لوزنامې کولو ته اړ کړی شوی و. افغانستان دیوه آزاد او خپلواک هېواد په څېر د منل شوو او دې نورو هېوادو سره د بیلوماتیکي مناسباتو د قایمولو حق درلود.

پاچا خان لیواله و، چې پښتانه دې تربگنۍ او د ښمنۍ پریردې او خپل اختلاف د ټوپک په ځای د خبرو اترو او د ورورولۍ او د مینې له ليارې حل کړي. له دې څخه پرته دوی د آزادۍ اسلامیه سکول (ښوونځۍ) د بنسټ تیره هم کېښودله او د وخت په تېرېدو سره نور مکتبونه هم له دې سکول سره شامل شول. متعلمین به تشویقیدل، چې هغوی دې د حضرت رسول الله د ژوند او تعلیماتو ښوونه هم ترلاسه کړي.

انگریزانو به زیر زیر پکتل، چې ځلمی پاچا خان څنگه د پښتنو په ژوند کې اصلاح گانې کوي، د زړو دردونو رسمونو یاد کوي، دوطنوالو په ژوند کې سادگي را پیدا کوي او ورې وړې د بښمنۍ له منځه وړي.

د پښتنو ځلمي مشر د اسلامي مکتبونو په واسطه د یوې روغې، خوشحاله او سرې غونډې ټولني د تاسیس ارزو هم لرله. انگریزان په دغه مهمه او حساسه سیمه کې په دغو بدلونونو ډېر شکمن او خپه شول. هغوی د اسیمه له افغانستان څخه جلا کړې وه او دلته دغه سړي تر افغانستان له بادشاه سره د ملگرتیا اړیکې ټینګې کړې، هغه بادشاه چې د بریتانوي معیارونو د هغې لوی د بښمن شوروي اتحاد سره ډیپلوماتیکي مناسبات قایم کړي وو. یوې خوا انگریزانو هڅې کولې، چې د کتابونو په لیکلو د افغانانو او پښتنو په منځ کې نسلي بې اتفاقي را پیدا کړي او له بلې خوا دغه ځلمی لگیاو، چې د ټولو پښتنو د یووالي تلقین کوي او اوایي، چې د املت هیڅکله سره جلا کیدای نشي. انگلیسان د بېلو بېلو قبایلو لپاره د بیلو بیلو ایجنسو په قایمولو د هغو په منځ کې د بې اتفاقي په را پیدا کولو کې بوخت وو او له دې برعکس دوی د یوې ونې د تنې په شان دي او بېلې بېلې قبیلې دوه بښانونه دي. له دې کبله انگریزان افغانستان په سیاسي ډول د ویشلو په خپله ناوړه لوبه کې په اداري سوبه هم پاتې شول.

بښایي چې د فخر افغان مخې ته تر ټولو نه لویه مسأله د پښتنې ټولني دغه قند مزاجي وه، چې هغوی په ډېرې وړو کې پارونې هم ټوپک په لاس کې ونيو، پاچا خان خلک د یوه اوبل لپاره احترام، انساني خواخوږي او په ځانگړې ډول د عدم تشدد په مقدس اسلامي اصولو پوه کړل او د دې په نتیجه کې په پښتنې ټولنه کې ډېر تغیر راغی او په خلکو کې له پیریورا هسې د روانو د بښمنیو د پرېښودلو تمایل وغوړېدل، ځکه چې انگریزانو دغه وضعیت نشوز غملی، هغوی پاچا خان بندي کړو او د دریو کالو لپاره یې د تورو تنبو په شا وچاوه، چېرته چې دهغه ځان په عذاب کې و.

پاچا خان په بندي خانه کې حس کړل، چې پښتنو ته د یوې ورځپانې اویا د جریدې ضرورت دی. له همدې کبله دوی د پښتون نومي جریدې آغاز وکړ، ویل

کبیرې چې غازي امان الله خان هم په دې گام ډېر خوشحاله شو. کله چې پاچا خان بنگال ته لاړ نو انگریزانو هغه ونيولو او د عیسویانو یوې غونډې ته دوینا کولو په الزام د دوو کالو لپاره په جیل کې واچول شو.

د ۱۹۳۵م کال کې په سرحدي صوبه کې انتخابات وشول په کومه کې چې خدایي خدمتگارانو لوی بریالیتوب خپل لاس ته راوړ. هغه نوابانو، خانانو، خطاب لرونکو جاگیردارانو او نورو ته ماتې ورکړه. انګلیسانو صاحبزاده عبدالقیوم د وزیر اعظم په چوکۍ کېبښناوه، لیکن کله چې کانګرس د حکومت واګۍ په خپل لاس کې د نیولو تصمیم ونيولو. د صاحبزاده د وزارت په ضد عدم تشدد قرارداد تصویب وشو او ډاکټر خان صاحب د وزیر اعظم عهدده سنبال کړه. له انتخاباتو څخه وروسته فخرافغان خان عبدالغفار خان صاحب ته صوبه سرحد ته دراتلو اجازه ورکړې شوه. بریتانوي مقاماتو الزام ولگاوه، چې یوازې د پاچا خان صاحب د موجودیت له کبله د صاحبزاده وزارت ماتې وخوړله، کله چې پاکستان منع ته راغی نو گورنر جنرال ښاغلی محمد علي جناح د ډاکټر خان صاحب وزارت ړنگ کړ او دهغه په ځای د مسلم لیګ حکومت وټاکل شو. دغه خبره بیخي له نظره وغورځولې شوه، چې ډاکټر خان صاحب ته په ایالتي اسمبلۍ کې د ۳۳ غړو مرسته وه او د مسلم لیګ یوازې ۱۷ غړي وو. بادشاه خان او د دوی ډېر همکاران و نیول شول او بیا په چارسده کې د بابر په پېښه وشوه په کومه کې چې ۲۰۰ تنه په بې رحمۍ سره په گوليوو ویشتل شول. بادشاه خان صیب بې له کوم عدالت له محاکمې څخه د شپږو کالو تر اوږدې مودې پورې په بندي خانه کې وساتل شو او هغه ډېر ورسختو او کړ او نو ښکار شو.

د تاریخ له پلوه به دا خبره هیڅکله نشي هېره، چې د پاچا خان غونډې یو سپېڅلی مسلمان، د پاک زړه انسان، رښتونی وطن پالونکی او د الله پاک نیک بنده دخپل ملک د سیاستمدارانو له لاسه دومره ظلمونه او ستمونه په ځان باندي زغملو ته اړشي. دا د خواشینی خبره ده، چې دهند او پاکستان په نیمه وچه، په قبایلي سیمو او دگران هېواد افغانستان په ځینو سیمو کې اوس هم د تشدد او ترهګرۍ پېښې د وینو د ټولو فعالیتونه دې بند شي او په دې ټوله سیمه کې

امن او سوله په ځای کړی شي او په دې ساحه کې میشته ټول وگړي په امنیت او خوشحالی کې ژوند وکړی شي. داسې دعا گانې به د پاجا خان پاک روح ته تسکین ورکړي او زما بله دعا دا وه ، چې د الله پاک دې رحم وکړي ، چې دهند او افغانستان اولسونه دې د تل لپاره په نړۍ کې دوو نويو په شان و اوسیري. دیوه اوبل لپاره په خوا خوږی ژوند وکړي او په هر ډگر کې په سیاسي ، اقتصادي ، کلتوري ، معاشرتي ، تعلیمي او احساساتي ډول سره نور زیات نږدې شي ، چې په اوسني او په راتلونکي زمان کې هم د دوو ملگرو هېوادونو په شان وگڼل شي.

۲-۵-۱۰- دهند دفن او کلتور په ارتقا کې د پښتورځه :

د هندیانو او پښتنو ترمنځ د فن او کلتور په ډگر کې نږدې مناسبات د تواریخ یوه روښانه پاڼه ده پښتنو دهندې ژوند په هره برخه کې لوی رول لوبولی دی ، چې نښې نښانې یې تر اوسه پورې موجودې دي او د هغو وختونو یاد تازه کوي ، کله چې د دغو دوو لویو قومونو ترمنځه مثبتې همکاري په محرک ډول روانه وه. اریانا د افغانستان بل نوم دی او په هغه خاوره زموږ گډ کلتور بنسټ کېښودل شو. ریگ وېدا د انسان تر ټولو نه پخوانۍ اثر دی او د لوی کتاب یوازې د هند او افغانستان میراث نه دی ، بلکې ټوله نړۍ پرې ویاړي د هغو ورځو گندهارا - عصري افغانستان د هغو اریاو وطن و چا چې له هندیانو سره گډ اعتماد کړی ، ادارې او گډ عنعنات یې درلودل.

کله چې لوی (بودا) خپل پیغام نړۍ ته ورکړو هغه د هندیانو او د هغه وخت پښتنو لپاره د مساوي تسکین باعث وگرځېد اوس هم د افغانستان په بېلا بېلو برخو کې دهغې زمانې بې شمېره زاړه آثار موندل کېږي په دنیا کې د بودا تر ټولو نه جگه مجسمه په بامیانو کې ده په بگرامو کې د ډبرو او د فیل په غاښونو ښکاري اوس هم د هند او پښتونخوا د گډ میراث یو په زړه پورې مثال دی. د تواریخ په اوږدو کې د پښتنو او د هندیانو گډ سرنوشت د یادونې وړ خبره ده. د سکندر اعظم د راتگ له کبله یوناني کلتور د افغانستان له لپارې هند ته رسېدلی

و د باخترې پاچاهانو د وخت د بلخ ښار ذکر په سنسکريت کې د باهلیک په توگه راځي.

د افغانستان او د هند په ژوند کې ډېر داسې شيان چې اوس عادي گڼل کېږي، له قديم يونان څخه د مسافرو، فيلسوفانو، ليکوالانو او د مفکرينو په واسطه په دغه سيمه کې رسيدلي وو. دکالي او دکلم په لغتونو مونږ ټول پوهېږو، ځکه چې دا د افغاني او د هندي ژبو برخه گرځېدلې ده. هر څوک چې د بېلابېلو آريايي ژبو د جوړښت مطالعه کول غواړي، هغه ته لازمه ده، چې په افغانستان او په شمالي هند کې د هغو د موجودو بڼو له يو او بل سره مقايسه وکړي په دې ډگر کې هم مونږ د پېړيو پېړيو راهيسې د گډ کلتور او ميراث ثبوت گورو.

يوه عظيم شخصيت جمال الدين افغاني د اسيا او د افريقا قارو ته يو نوی فکر او فلسفه وښهله د هغې په برکت د لويديځ د غلبې نښې نښانې له ختيځې نړۍ څخه لگيا دي. په نولسمه پېړۍ کې د آزادۍ لپاره د پښتنوالي گولۍ د اسيا د خلکو لپاره د يوه روښانه مثال په توگه ثابتې شوې. هغوی به په داسې حال کې د ژوند ديموکراتيکي بڼې ساتلې، له کومو سره چې داروپا د سياست زده کونکي بلد نه وو. په جرگو کې او د سرو د آزادۍ په مفکوره کې او د قبایلو په ژوند کې همدا ديموکراسۍ تخم په ښه توگه ساتل شوي دي. په ټوله نولسمه پېړۍ کې د پښتنو د آزادۍ مبارزې د اسيايي هېوادونو د ولسونو لپاره د تشويق او د الهام باعث گرځېدلې.

له لومړي لوی جنگ څخه وروسته افغانستان بيا د يوې آزادې هستۍ په توگه په خپلو حقوقو ټينگار وکړ په هغه وخت کې هندي خلک هم د غلامۍ له خوب څخه د آزادۍ رڼا ته راوښول شول هند په يو څو کالو کې د آزادۍ ناوې وگټله اوس موږ د يوې نوې ټولنې په حيث په يوه نوي اجتماعي نظام کې له پاتې نړۍ سره يو ځای پر مخ ولاړ يو. اوس هر څوک د مساواتو په اساس د خپل سرنوشت د ټاکلو په کار کې بوخت دي.

هندي کلتور له پښتونخواه څخه د صوفي بزرگانو او زلميانو په راتگ ډېر بډای شو د چشتیه صوفي سلسلې باني غريب نواز حضرت خواجه معين الدين د افغانستان يو سوغات دی، چې په هند کې يې د يوه نوي روحاني ژوند اغاز وکړي. ددې هېواد په زرگونو او لکونو خلک د هغوی د نېک ژوند او تعليم تر اغېزې لاندې راغلل لا تر اوسه پورې يې شمېره وگړي بېله د مذهب او دين امتياز په اجمېر شريف کې د هغوی مزار ته زيارت کوي او دخپلو آرزوگانو د پوره کولو لپاره دعاگانې ورته کوي هماغه شان بابا شيخ فريد الدين گنج شکر هند ته د پښتونخوا تحفه ده هغوی هم د صوفيانو له چشتیه سلسلې سره اړه لري. هغوی د خواجه قطب الدين بختيار کاکي مرید او د حضرت نظام الدين اوليا مرشد و، چې په ټوله نړۍ کې يې ډېر شهرت ترلاسه کړو د بابا شيخ فريد دومره لوی او پاک شخصيت و، چې کلام يې د سکھانو په مقدس کتاب سری گورو گرنټه صاحب کې هم ثبت دی او د ټولې نړۍ سکھان په ډېر احترام د هغه عبادت کوي. له دغو صوفي زعيمانو څخه پرته ډېر نور لوی او پاک شخصيتونه له پښتونخوا څخه هند ته راغلل او د پوه گڼ کلتور په ارتقا کې يې وده ورکوله. پښتونخوا په هند کې د ودانيو په جوړلو ډېرې مظاهري کولې سلطان محمد غوري په ډيلي کې قوت الاسلام نومي جومات جوړ کړ. دده جرنيل قطب الدين د قطب مينار په ودانی پېل وکړو دا دواړه آثار تر اوسه پورې موجود دي او د نړۍ له بېلا بېلو هېوادونو څخه د تورستانو د دلچسپۍ مرکزونه دي. د قطب مينار د جوړولو کار شمس الدين الشمس پای ته رسولی و د الشمس په دوره کې د حوض خاص او حوض شمسي څخه گرد چاپېره لوی لوی باغونه او د سيل دپاره داسې ښه د تفريح ځايونه جوړ شول، چې خلکو به ډيلي د طرب آباد په نامه ياداوه. سلطان ناصر الدين د جمناد سيند په غاړه يوه سپينه ماڼۍ ودانه کړه، چې نوم يې هزارستون کېښود. غياث الدين بلبن د ډيلي د بستې نظام الدين تر څنگ په کلا کې يو سور محل جوړ کړ، چې خلکو دا ځای د غياث پور په نامه هم ياداوه.

په هند کې د اردو ژبې باني امير خسرو و، چې هغه په دې هېواد کې زيږيدلی وليکن دده نيکه د افغانستان د بلخ له مربوطاتو څخه د يوه کلي و. اردو ژبې د هند د بېلا بېلو قامونو ترمنځه د لساني او کلتوري يووالي په تېنگولو کې بې ساری رول لوبولی دی. امير خسرو د غياث الدين بلبن د دربار شاعر چې اصلاً افغان و او نيکه يې له بلخ څخه و، هند ته راغلی و.

د غلجايي کورنۍ سلطان علاو الدين غلجي په ډيلي کې د سيري په نوم يو نوی ښار ودان کړو، چې کنډرونه يې اوس هم ليدل کېږي.

دې پاچا د زړې کلا هزارستون ترميم کړ او د مسجد قوت الاسلام علایي دروازه يې هم جوړه کړه. هغه د علایي مینار په ودانولو هم پېل وکړ، چې جگوالی يې تکميل ته ونه رسيدو. دا مینار لا تر اوسه د قطب مینار په احاطه کې دننه موجود دی. د نظام الدين اوليا د درگاه اکثر ځايونه د همدې پاچا په وختو کې ودان شوي دي.

د فيروز شاه تخلق په دوره کې څو برجې مسجد، د ترکمان گيت لوی مسجد، د کوتلي مسجد، د کالو سرای مسجد، د بېگم پوري مسجد او د مالويه نگر په څنگ کې کړکۍ مسجد، دا ټول جوړ او ودان شول. د فيروز شاه کوتله د همدې پاچا کلا وه، چې اوس د هغې کلا ځېنې وړانې کنډوالي پاتې دي.

پاچا سکندر لودي داگرې په خوا کې سکندر نومي ځای ودان کړو د اگری قلا هم همدې پادشاه جوړه کړې ده، چې دغه کلا مغلو ترميم کړه او د پښتنو د دورې نه وروسته يې دغه کلا په خپل نوم کړه د ډيلي په لودي باغونو کې د لودي خاندان د ډېرو پاچاهانو مقبرې دي، چې ډېر خلک هلته ځي او د لودي سلاطينو ياد تازه ساتي.

پاچا شېرشاه سوري د شېر گړه په نامه يوه کلا او يو ښار ودان کړو، چې آثار يې د يوه جنگ فصیل او شاندارې دروازې په شکل کې موندل کېږي. شېر شاه سوري له بنگاله تر پېښوره پورې لوی د پاچاهۍ سرک تېر کړو، چې په هر پړاو کې يې د مسافرو لپاره ښه سرايونه ودان کړای شول.

یوازي دا سرک د پښتنو او هنديانو ترمنځ د تگ راتگ او راکړې ورکړې لويه وسيله وگرځېده او دا شان پښتنو له هند سره فرهنگي او اجتماعي اړيکو د لا ټېنگولو لپاره لوی سامان مهيا کړو.

شېر شاه سوري به هولي او اختر يو ځای نمانځل هغه دواړه يې يو شان گڼل او هر چاته يې ترغيب ورکړ، چې هغه دې په دواړو کې له خوښۍ سره گډون وکړي. ددې تفصيل د شېر شاه سوانح نگار ناظم خان په ښه شان بيان کړې دي. شېر شاه دا هڅه کوله چې د هند له ټولو قامونو څخه د هېواد يو متحد قوميت جوړ کړي. همدغه راز يې پښتنو ته تل ددې خبرې تلقين کاوه، چې ټول سره يو شی او قبائليت په افغانيت کې مدغم کړي.

په هند کې د پښتنو له خوا جوړ کړی شوي ډېر زيات جوماتونه، کلاگانې، زيارتونه، مقبرې، باغونه، سرکونه او سرايونه موجود دي. دا د هغو فرهنگ او کلتور ته د پښتنو پايidar سوغاتونه او يادگارونه دي، چې په هره يوه ماني د پښتنو د فن او هنر چاپ پروت دی. هغوی د هند گډ ميراث په بډای کولو کې شتمنه برخه اچولې ده. په تاريخي ډول دا دوه قومونه د يو او بل سره ډېر نږدې شوي دي.

په ادبي ډگر کې هم پښتنو په هند کې د ستاينې وړ کار کړی دی، چې ثبوت يې د پښتنو خطي نسخو کې موندل کېږي، چې د هند په بېلابېلو کتابخانو کې پرتې دي ددغو قلمي نسخو موجوديت زموږ دواړو هېوادو د فرهنگي همکارۍ علامه ده.

ددغو خطي نسخو مراکز د ډيلي ملي موزيم، رامپور رضا لايبيري او د بنگال ايشيا ټک سوسائتي دي. دا نسخې په عليگره، لکنهو، پټنه، کلکته، حيدرآباد، تونگ او نورو ځايونو کې هم پيدا کېږي.

د پښتنو لوی شخصيت خوشحال خان خټک له هند سره نږدې اړيکې درلودې. د هند په اړه يې ډېر څه ليکل او داسې له هند سره يې فرهنگي او ادبي روابط ډېر زيات ټېنگ کړل.

پښتنو په هر ډگر کې له دې هېواد سره مينه او علاقه ښکاره کړه او په دې کې به هېڅ مبالغه نه وي، چې د پښتنو او هنديانو کلتوري او فني علايق دومره نږدې دي، چې په دې ډول نور هېوادونه په دې سويه خپلې اړيکې نشي ساتلي، په وروستيو ورځو کې د ښاغلي سرآهنگ غوندي د موسيقۍ فنکار د دې هېواد په فرهنگ کې د يادونې وړ کار کړی دی.

په تېرو څو کلونو کې چې گران افغانستان له ډېرو مشکلاتو سره مخامخ شوی دی په دغه وخت يو شمېر زيات پښتانه له خپلو کډو سره هند ته راغلي دي او ډېر دلته مېشت شوي دي. هغوی خپل کلتور او هنرونه له ځانه سره راوستلي دي او د يو او بل اغېزې په هر چا باندې کړي دي د فرهنگي کړه وړه او اجتماعي زغم عمل پرله پسې روان دی.

۲-۵-۱۱- د هند او افغانستان ترمنځ لرغوني مناسبات :

د نړۍ په دغه سيمه کې چې هند او افغانستان نومېږي، د تېرې پېړۍ په اوایلو کې له تاريخ پر مخ آثار لټونې د لويديځو علمي هستونو له خوا شروع شوي وې. له دغو علمي لټونو څخه دا نتيجه لاس ته راځي، چې د هند او افغانستان په خاورو کې د شپږو زرو کلونو په شاوخوا کې هنديانو مدنيت درلود. دهر په دې سيمه کې تر تاريخ دمخه ددې سيمې مدنيت د کچه تر جزيره نما پورې هم غځېدلې و او د هغه ځای له زياتو غونډيو څخه داسې آثار موندل شوي دي، چې دد هر د مدنيت آثارو ته بيخې ورته دي او د کشفیاتو دا ساحه د راجکوټ د ښار سويلي خواته پرته ده.

د دوه نیم زره کاله قبل مسيح په شاوخوا کې د آریایي سپین پوستو انسانانو یولوی جمعیت په آریانا نومي هېواد او دامو په شمالي غاړو کې د کوچنیتوب او مالدارۍ ژوند تېراوه او شمېر یې چې زیات شو، نو دامو سويلي سيمو او د باختر ورشو ته راغلل او د هندو کش په شمالي او سويلي لمنو کې مېشته شول. دغو خلکو د نفوسو او قبيلو د زياتوالي په سبب لمر ختيځې خواته هجرت وکړ او د هند شمالي ارتو سيمو ته تېر شول او دلته یې يو مدنيت جوړ کړو.

ددغه مدنیت د ویدا په پخوانیو څلورو کتابو کې انعکاس لیدل کېږي. په همدې دلیل ورته ویدي مدنیت وایي، چې د څوارلس سوه قبل مسیح په شاوخوا کې موجود و څلور ویده دي: دیگ وید، سام وید، اتهرو وید، میجر وید، تر ټولو پخوانی وید زیگ ویدا دی، چې په کې د افغاني قبیلو، پاچاهانو، نومیالیو خلکو، غرو او جغرافیایي ځایونو ډېر نومونه راغلي دي.

د آریین خلکو تاریخي دوره د ویدي سرودو سره شروع کېږي او له همدې تاریخي منبع څخه د آریین خلک افکار، عقاید، د ژوند طرز او د افغانستان له خاورې څخه د دوی مهاجرت څرگندېږي د ژبپوهنې له مقایسو څخه دا بنسټکارېږي، چې د افغاني ژبو او د ویدي او د سنسکریت د ژبو ترمنځ ډېر ژبني مشترکات موجود دي دا هم ویل کېږي، چې د ویدي د لرغونو ورک شوی سرودونو راتلل همدا د افغانستان او د باختر ورشود، چې ددې اوسنیو موجوده سرودو نویوه برخه به هغو ورکو شوی سرودو نوې بڼه وي له لرغونې افغانستان سره د ویدي مدنیت ډېره تېنګه رابطه له دې څخه څرگندېږي، چې د ویدي او سنسکریت پخوانۍ ډېرې کلمې په پښتو او دري ژبو کې ریښې لري.

د ریگ ویدا په سرودونو کې د افغاني خاورې د ډېرو سیندو یادونه شوې ده په اتهرو ویدي کې د بلخ نوم د بېلګې په شکل یاد شوی دی. وروسته یې د مهابهارت په کتاب کې بېلګه راغلي ده.

په ویدي سرودو کې د لسو آریایي قبیلو جګړه یاده شوې ده، چې د روای د سیند پر غاړه شوې وه او په دغو قبیلو کې د افغانستان د خلکو هم ډېر نومونه شته. لکه الینا (د الیشنگ او الینګار خلک) او بهالانه (د بولان ددې خلک او پکتیه (پښتون) له دې جملې څخه د ریگ ویدا په دویم ټوک کې د پکتیه د قبیلو او د هغو نومیالیو کسانو او پاچاهانو څو واري یادونه شوې ده له هغو څخه پکتیه نامتو پاچا تورو هوني یعنی شمشرباز نومېده.

هند او افغانستان یو ډېر لرغونی او ګډ تاریخ لري، چې په کې دیونان د پاچا سکندر اعظم ذکر هم راځي.

دغه پاچا په ۳۲۲ قبل مسیح کال کې له خپل لښکر سره په هغه پله د هند خواته تېر شو، چې اوسني اټک ته نږدې یې د اباسین پر سیند تړلی و. هغه د تېک سلا پلو لار او بیا جهلم خواته وخوځېد. ده د پنجاب له پاچا پروس سره جگړه شروع کړه د جگړې په پای کې سکندر خپل رقیب ته ټولې فتح کړي سیمې بېرته ورکړې او دی یې له خپلو دوستانو څخه وگانه سکندر او دده د لښکرو یوه لویه برخه د افغانستان له سویلي خوا څخه د فارس لوري ته ولاړ.

د سکندر تر مړینې وروسته دده جنرال سیوکوس د بابل حکمران شو او له هغه ځایه یې اسیا ته مخه وکړه هغه د افغانستان لمر ختیځو سیمو ته وخوځېد خو چې هند ته د سکندر د تگ لاره تعقیب کړي په ۳۰۵ ق م کې سیوکوس د کابل له لارې د سند او هند خواته ولاړ تر اباسین تېر شو خو د اباسین په لمر ختېځه غاړه کې د چندر گپت له لښکرو سره مخامخ شو، څنگه چې د چندر گپت لښکر ډېر غښتلی و نو سیوکوس روغه ورسره وکړه او ډېر ولایتونه یې چندر گپت ته پرېښودل په دې ډول د آریانا نېمه خاوره د هندو کش تر سویلي برخو پورې د چندر گپت لاس ته ورغله او دا لومړی ځل و، چې د هندي آریایانو فرهنگي او سیاسي اغېزه د اندوس له لمر ختېځې خوا څخه د اندوس لمر لویډیخ پلو ته را تېر شو.

د چندر گپت له مړینې وروسته دده زوی بندو سار پر تخت کېښاست د سیوکوس تر مړگ وروسته دده زوی انیاکوس پاچا شو او د موریاد پاچا بندو سار سره یې ډېر بڼه دوستانه مناسبات درلودل بندو سار په ۲۷۳ قبل مسیح کې وفات شو او دده پر ځای دده نامتو زوی اشوک پر تخت کېښاست. اشوک د هند له لوري سترو او نامتو پاچاهانو څخه و، چې څلویښت کاله یې د هند له بنگاله د افغانستان تر اړوند او په ډېر برم پاچهي وکړه.

په ۲۲۰ ق م کې د کالنگا په جگړه کې اشوک یو لک تنه خلک ووژل او یو سل وپنځوس زره تنه یې بنديان ونيول تر سلو زرو پورې انسانان هم له لوړې مړه شول دغه خونړیو پېښو د اشوک پر شخصیت ژوره اغېزه وکړه او دده په روحي وضع کې څرگند بدلون راغی. ده د مهاتما بدھو وفات او امان دین ومانه او د یوه راهب او مذهبي سړي بڼه یې اختیاره کړه.

اشوک درې تنه بودايي مبارزان د کندهار، کشمير او د لمر ختيځې آريانا (افغانستان) نو رو سيمو ته ولېږل. هغوی د بدهد تعليم په خپرولو گوتې پورې کړې، چې همدې پلوه اوس د گندهارا په ناوه او د افغانستان په لمر ختېځه سيمه کې ډېرې بودايي نښې ليدلې کېږي او هم دا وايي چې اشوک د خپل هېواد په شمال کې څلور لويې ستوې يې جوړې کړې وې، چې يوه يې د پېښور د بالا حصار پر غونډۍ وه د فرانسوي موريس فوشه په خوله بنايي دا به هم هغه ستوپه وي، چې د «سترگې د سوغات» په نامه يادېدلې او هغه ځای و، چې د بودايانو په گروهه بدهد خپله سترگه قرباني کړې وه.

د ۱۲۰م کال په شاوخوا کې د کوشانيانو خورا نامتو او ډېر واکمن امپراتور د افغانستان د کوشاني پاچاهانو د دويمې کورنۍ موسس کنيشک پاچا شو، چې لقب يې د گندهارا پاچا و او په سکو کې يې ځان د پاچاهانو پاچا باله دده د امپراتورۍ لحن تر لرغونې آريانا او اوسني افغانستان د باندې په هند کې هم خبره شوه. دده هېواد وېش لمر لويديځ پلوته د خراسان سره نښتې و او په شمال کې يې کاشغر او يارکند هم فتح کړ او د چين له امپراتور څخه يې يرغمل اخېستې و د امپراتورۍ مرکز يې په گندهارا کې و او دا هغه سيمه ده، چې د کابل سيند په کې بهېږي او چې له دې سيمې تېر شي، نو بيا د سند په سيند گډېږي.

کنشک دوه پايتختونه درلودل د دوبي پايتخت يې په کاپيسا کې او د ژمي پايتخت يې په پېښور کې و. کنشک د ۱۵۱م کال په شاوخوا کې مړ شو او ترده وروسته دده د امپراتورۍ ارت هېواد دده د زامنو تر منځ ووېشل شو.

د ۱۲۹م کال په شاوخوا کې هووېشکا، د کنشک زوی په هند کې پاچا او خداوند زاده شهنشاه په نامه و باله شو. يوولس کاله وروسته يې د امپراتورۍ لمن د افغانستان تر لمر ختيځو سيمو پورې را ورسيدله دده سيکې د پروان په بگرام کې ډېرې موندل شوي دي، چې وړ باندې په يوناني رسم الخط ليکل شوي وو. «شانن شا اووسپتکې کوشان، رهوويشکا زوی و اوشکا نږدې پنځه ويشت کاله پاچهي وکړه او دده د واکمنۍ په وخت کې د افغانستان ځينې برخې له کوشاني

امپراتوری، خخه ورو ورو بېلې شوې او د اسوشکا واکمني زیاتره د هند په سیمو کې پاتې شوه.

د ۲۲۰م کال په شاوخوا کې یو بل سړی کېداد چې د کوشانیانو له کهول خخه و، په باختر کې پاچا شو، هغه د کوچنیو کوشانیانو د کهول موسس بلل شوی دی. دده امپراتوري دملکو الطوایفی، بڼه غوره کړه له واکمن سلطنت خخه بېل بېل کوچني کوچني حکومتونه منع ته راغلل دآمو سیند له شال خخه کوچي قبیلو د باختر پر «کېداریانو» په یرغل لاس پورې کړ او د آمو له هغې غاړې خخه یې پردې غاړه شو واري و دانگل.

د پنځه سوم میلادي کال په شاوخوا کې د زابلستان له نومیالیو پاچایانو خخه یو پاچا چې توره من یعنی شمشیري نومېدو، د هند خواته په بریالیتوب تللی او د هند د گوپتا دولت یې لږ خولی او د هند په ساکالا یعنی سیالکوټ کې یې خپل هندي پایتخت وټاکله. د توره من نوم د هند په دوو کتیبو کې یاد شوی دی. دده ذکر د «زاوې شاه مهاراجا توره من» په حیث مشهور شو.

ده په هند کې له بهانوکپتا او د ولا بهي پاچا او دهند د ډېرو نورو محلي امیرانو او له شهزاده گانو خخه جاج واخېست.

دده د مړینې وروسته کله چې دده زوی میرا کولا په تخت کېنناست نو دده پاچاهي د گواليار په کتیبه کې یاد شو.

پوهاند عبدالحی حبیبی دده نوم هم پښتو بللی، چې هیر «د لمر معنا او کول» د پښتو «کهول»، «خاندان» دی، یعنی «د لمر کهول» او ځینو څېړونکو خولا «مهرگلی» گڼلی دی.

میرا کولا په هند کې هندي منابعو په وحشتناکه خونړیو پېښو تعبیر کړی دی. دهند شهزادگان یو ځای شول او ټول په گډه له میرا کولا سره وجنگېدل، خو چې تر یوې سختې جگړې وروسته د لومړي ځل لپاره مېرا کولا ماته وکړه او کشمیر ته رهي شو.

بياد هند ټولو راجگانو په يوه اتفاقي «ميراکولا» ته پاڅېدل، چې په نتيجه کې د افغانستان د يفتلي دولت اغېزه ورو ورو له زړه هند څخه راټوله او يوازې د کشمير په سيمه کې محدوده پاتې شوه.

ديفتليانو د هغو سکو له مخې چې په هډه، کابل، غوربند او نورو ځايونو کې پيدا شوي دي، د يفتلي پاچهانو بڼې د پښتنو د غلجيو کوچيانو بڼو ته ډېر ورته دي.

دهغه وخت له سکو او بوتانو څخه څرگندېږي، چې يفتليانو د بודה مذهب منلی نه و بلکې د لمر رڼا او آتشکدې يې لمانځلي، ځکه چې د دوی پېر يوه سکه باندي د آتشکدې شکل د دوو نړو لرونکو ساتونکو سره کېدل شوي دي.

د تاريخ له دغو پېښو څخه څرگندېږي، چې هند او افغانستان د لرغونو وختونو راهيسې ډېر تاريخ او کلتور لري په نورو ويناگانو کې به د دغو دواړو هېوادو د سياسي او فرهنگي اړيکو په اړه نور په زړه پورې معلومات وړاندې کړي شي.

۲-۵-۱۲- دشلمې پېړۍ د پښتو عظيم شاعر بناغلی گل پاچا الفت :

بناغلی گل پاچا الفت د افغانستان د ادب د اسمان يو ځلانده ستوری دی، چې ساری نه لري. هغه يو داسې لوړ شخصيت دی، چې پرې ټول افغانان وياړي هغه اوس زموږ په منځ کې نشته او درې لسيزې مخکې له دې فاني نړۍ څخه رخصت شو، ليکن ده د خپل لياقت او شعور دومره رڼا په دې نړۍ کې خورولې ده، چې هغه په خپله اوس هم ژوندی ښکاري او دده آثار زموږ لپاره يو لوی وراثت غوندې دی. بناغلي گل پاچا الفت د يوه گل په شان و، چې په خپل ژوند کې يې ښه خوشبويي کوله هغه په فطرت فياض او پاچا و او دده په زړه کې د نورو لپاره د ژور محبت او الفت دودونه بهېدل.

په لغمان کې زيږيدلی گل پاچا د پښتو د ادب يو بهترين شاعر او ليکوال وگرځېد. هغه په نظم او نثر دواړو باندي ډېر نفوذ درلود هغه په خپلو ليکنو کې د فطرت ډېر نازک دقايق څرگند کړي دي. دده هر يو شعر د يوې مرغلرې په شان دی هغه به هر نظم ته ډېر ښکلې او زړه ښکونکې رنگ ورکاوه.

د ښاغلي گل پاچا الفت له خوا ليکل شوی نثر او نظم دواړه، له غریبانو سره دده د خواخوږۍ او مینې عکاسي کوي. داسې معلومېږي، چې دده ټول آثار د مظلومانو او بې کسو خلکو په بدبختۍ او نیکو تجاوزاتو ته گوته نيسي او خلک د بې انصافی په ضد اخلاقي مجادلې ته آماده کوي.

په شخصي ډول د ازما نیک مرغي ده، چې د نن نه پنځه څلویښت کاله مخکې د کابل د لومړي مسافرت په دوران کې زما پېژندگلوي ددغه عظیم شخصیت سره وشوه. زما هغه مسافرت د کابل د پوهنتون د ادبیاتو په پوهنځۍ کې د پښتو ژبې د زده کولو لپاره و. د زده کړې د هلو ځلو په وخت کې مې د ښاغلي الفت او له نورو پوهانو سره مې ولیدل. له الفت صاحب څخه مې د یو څو معیاري پښتو کتابونو لپاره پوښتنه وکړه، هغه وخت هغه د قبایلو دمستقل ریاست رییس و او له پښتو سره زما په علاقه ډېر قایل شول په پراخ تندي او سره سینه هغوی ماته یو شمېر زیات کتابونه راکړل، چې ما د یوې قیمتې سوغات په توگه له ځانه سره هند ته راوړل.

څه موده وروسته مې د پښتو اشعارو او ډول انگلیسي ژبې ته چې زما یوازینی هیله وه، پېل کړل او په هغه وخت کې مې د هغوی ځېنې غوره اشعار ترجمه کړل. زما ټولې ترجمې په انگلیسي ورځپاڼه کابل ټایمز کې خپرې شوې او د تاریخ د انجمن په درې میاشتني مجله افغانستان کې هم ورته ځای ورکړی شو، هغه کال زما لپاره ډېر گټور او سودمند ثابت شو، ځکه چې د ښاغلي گل پاچا الفت غوندې له لوړو شخصیتونو سره مې په پښتو کې د گډېدو تمرین کاوه او گټه مې ترې اخیسته.

ښاغلي الفت یو لوی محب الوطن و دده په هره ساه کې د خپل ټاټوبي مینه وه. له وطن سره مینه او وفا دده لپاره یو عبادت و، کله چې د رنځ په حال کې نوموړی د تداوی لپاره ډیلي ته راغلو نو یو څو ورځې له هغوی سره د ملگرتیا شرف زما په برخه شو ماته معلومه شوه، چې د هغوی په هره وینا کې له خپلې خاورې سره د محبت موسیقي غږېدلې ده هغوی له خوا ویل شوې هره جمله د افغانانو د هوساینې لپاره دعا وه په اصل کې د هغوی په رگونو کې د وینو رنګ د پښتونوالۍ رنګ و.

دالفت صاحب د آثارو جدول لوی دی، لیکن دهغه له آثارو څخه «د زړه وینا» زما ډېر خوښ شو ادبي بحثونه، غوره اشعار، غوره نثرونه، لوې خيالونه او ژور فکرونه د پسرلي نغمه او عالي افکار نور داسې آثار دي، چې ډېر اغېز لرونکي دي. په «د زړه وینا» کې د ښاغلي الفت ځینې اشعار لکه چې مینه او دوستي، صلح کل، دهقاني، وطن خاوره، گرانه وطنه، ملت او مملکت، د وطن ترانه، زخمي زړه او همدردی او نور هم ډېر اغېزناک او په زړه پورې دي. یو ځای هغه وايي:

وطن دې کور زموږ د سترگو تور زموږ
او به یې دي لکه شوي د خپلې مور زموږ

او بیا:

د وطن په محبت باندې قسم خورم
چې د ځان له غمه زیات د وطن غم خورم
د وطن د شرف سپریم نه و پرېرم
که د تورو گزارونه دم په دم خورم

شاعر «د امید رڼا» نومي نظم کې دا وايي:

نوی دود دی راغلی یوه نوې رڼا وینم
دا زوړ خیال نه پاتې کېږي چې د وخت تقاضا وینم
توره شپه په ختمېدو ده رڼا یې د سبا وینم
نوی ژوند راځي هر گوره نوې نوې هوا وینم
تحول دی چې دا درومي د افغان او پښتون کور ته
ښه موسم د تکامل دی، ځي چې څو د کمال لور ته
زمانه راوړي هر وخت کې نوي نوي پیغامونه
معلم د زمانې تل را کوي نوي درسونه
دا دنیا یو پوهنتون دی شاگردان یې ولسونه
تا څه زده کړه له دې عصره ای افغانه ای پښتونه
امتحان دې ډېر نږدې دی، چې به څه درنه جوړېږي

هغه ورځ ده اوس راغلي چې احوال دي معلومېږي

گراڼه وطنه

گراڼه وطنه څومره زيبا يې
جنت د ځمکې زړه د دنيا يې
ښاغلي تاج ته د ايشيا يې
وړد ستايلو ته په رښتيا يې
لعل او گوهر شته ستا بدخشان کې
تمدن خور شو ستا په جهان کې
نيگيالي تا دي هر وخت روزلي
ښه ښه ځوانان دي تا زيږولي
کارنامې ستا دي تاريخ ساتلي
ستا فرزندان دي څومره غښتلي
زمریان پراته دي ستا په لمن کې
تل پسرلی وي ستا په چمن کې

په غوره نثرونه، تاليف کې ښاغلي الفت د خپلې پاکيزه روح قيمتي عکس
وړاندې کړی دی د عقل په باب هغه وايي چې:
عقل هر کله زموږ خیر او گټه رانښيي
عقل د اخلاقو تابع دی، که اخلاق ښه وي، عقل هم ښه کېږي، که اخلاق بد و،
عقل هم په بدو لارو روانېږي او بده لاره ښيي.
مؤلف په جبر او اختيار کې وايي چې:

د دنيا ډېر پوهان په دې عقیده دي، چې د انسان ډېر کارونه په ظاهره ارادي
او اختياري معلومېږي. مگر په حقيقت کې د مجبوريت اثر وي او خبره له اختياره
وتلې وي.

په خپل اثر «ادبي بحثونه» کې ښاغلي الفت د ادب تعريف، د ادب تقسيم، شعر
د خوشحال په نظر کې، د حميد، شيدا، د عليخان په نظر کې، او په ژوند کې د
شعر او ادب اغېزه غوندې ډېر ښه ښه مضمونونه زموږ لپاره پريښودلي دي.

بناغلي الفت د خوږې وينا څښتن و، يو لوړ شخصيت يې درلود په وطن مين و، د لاچارو خلکو دوست او همدرد و، يو سوچه پښتون و، د يوه اعلي اخلاقو انسان و، په رښتيني مانا کې يو سپېڅلی مسلمان و، يو عظيم شاعر و، د مثبتو افکارو ليکوال و. له فطرت سره اشنا و، د قادر کريم د کائناتو سندرغاړی و، يو لوی مفکر او فيلسوف و، هغه د ستاينې وړ شخصيت خاوند و، هغه د صفاتو مجسمه وه او د سادگۍ او عاجزۍ سرچينه وه.

مونږ د دغه لوړ شخصيت ياد ته خپل سر تپتو او دده پاک روح لپاره له لوی خدای څخه رحم او برکت غواړو.

۲-۵-۱۳- دهند د آزادی په جداو جهد کې د پښتنو او د بلوڅانو برخه :

له انگليسي استعمارچيانو څخه د هند د نيمې وچې د آزادی په جدو جهد کې د پښتنو او د بلوڅانو هلې ځلې او قربانۍ د تاريخ په پاڼو کې په سرو زرو ليکلې شوي دي. په هغو قهرمانانو کې پوهان، عالمان، ليکوالان، شاعران او عام خلک ټول شامل وو، که څه هم د هغو مشرتابه د دوو لويو مشرانو په لاس کې و، چې د فخر افغان خان عبدالغفار خان صاحب او د بناغلي عبدالصمد خان صاحب په نامه ياد بدل.

دغه دواړه زعيمان د هند کانگرس د گوند د مشرانو، په خصوصي ډول د مهاتما گاندهي او له بناغلي جواهر لال نهرو سره ډېر نږدې وو او دواړو د کانگرس د عدم تشدد عقیده خپله کړې وه او دا ځکه چې د آزادی د تحريک مشران په دې خبره پوهېدل، چې رښتيا او عدم تشدد د درواغو او د تشدد په نسبت زيات پياوړي او اغېزه ناک دي.

پاچا خان د يوې اوږدې مودې لپاره د کانگرس د کار کوونکو کمېټې د غړي په توگه په کار کې بوخت پاتې شول د گاندهي جي او د پاچا خان ترمنځه اخلاص او د زړه درنښت دومره زيات و، چې هغوی دواړو د وطن د آزادی په مجادله کې اوږه په اوږه د اميراطوريانو له وحشت سره ډک فعاليتونه په ځان زغمل.

پاچا خان له شروع څخه تر آخره پورې د يوه متحد او سيکولر هند آرزو لرله همدغه مقصد د پوره کولو دپاره يې د خدايي خدمتگارانو تحريک منع ته

راوست او ورته يې وويل، چې دا د تحمل او د صداقت وسله ده او د نړۍ هېڅ قوت د دې په ضد درېدلې نه شي.

په دې تحريك كې د يو لک نه زيات ځوانان شامل شول او هغوی په سره سينه د انگريزانو تر کنترول لاندې د قواو ظلمونه په ځان زغمل د پاچا خان مشر ورور ډاکټر خان صاحب د دغه تحريك سياسي مشري کوله.

د ۱۹۳۰ز کال د اپريل په دروېشتمه نېټه پاچا خان د مالگې د سينه اکره په علت د احتجاجونو په دوران کې د پوليسو له خوا ونيول شول د خدايي خدمتگارانو پوه ډله د پېښور په قصه خوانۍ بازار کې راټولېده.

انگريزانو خپلو عسکرو ته امر وکړ، چې په ټول شويو خلکو باندې د ماشين گنو په واسطه گولۍ وچلوي په هغه ساحه کې دوه نيم سوه بې وسله مظاهره کوونکي کسان له ډېرې بې رحمۍ څخه په گوليو وويشتل شول. خدايي خدمتگارانو چې د پاچا خان له خوا د عدم تشدد د عکس العمل پرته هغه بې انصافي په ځان وزغمله، پاچا خان په پښتنو باندې غږ وکړ، چې تاسو کور پرېداۍ ته لويديلی دی ودرېږئ او دا بيا ودان کړئ او دا ياد ساتي، چې تاسو له کوم نسل سره اړيکې لرئ.

کله چې په ۱۹۳۸ز کال کې پاچا خان، مهاتما گاندهي له ځان سره اتمانزو خپل کلي او د ايالت نورو ځايونو ته بوتلو، نو گاندهي جي د خدايي خدمتگارانو له سالارونو سره يوه غونډه وکړه په هغه غونډه کې سالارونو گاندهي جي ته په يوه تحريري استقباليه بيان کې وويل، چې مونږ ستاسو څخه مننه کوو، چې تاسو مونږ ته د عدم تشدد يوه داسې وسله راکړې ده، چې له پولادو څخه د جوړ شوو وسلو په نسبت زياته اغېزناکه ده. هغوی مهاتما ته يقين ورکړو، چې په عدم تشدد کې زموږ اعتقاد مستقل او بې له شرطه دی او مونږ به تل په دې ټينگ ولاړ پاتې کېږو.

گاندهي جي ورته مبارکي وويله او توصيه يې ورته وکړه، چې که هغوی به په دې عقیده عمل وکړي او يو نوی تاريخ به جوړ کړي.

گاندهي جي د خدايي خدمتگارانو د نظم او نسق ډيره ستاينه وکړه ، ويې ويل « ما په خپل ژوند کې داسې خاموشه او منظمې جلسې ډېرې کمې ليدلې دي » د فخر افغان په خپلو تورو کې ، د گاندهي جي دا اميد پيدا شو ، چې ددې درنو او تورونو پښتنو په ذريعه د خپل ژوندون مقصد حاصل کړي او لکه وايي زما دعا ده ، چې پښتانه دې نه يوازې دا چې هندوستان له آزادي وگتې ، بلکې ددغه آزادي په برکت ټولې نړۍ ته د عدم تشدد د ازرين اصول ور معرفي کړي .

گاندهي جي او پاچا خان د يوه او بل په ملگرتيا د صوبه سرحد د ډېرو نورو ځايونو مسافرت هم وکړ او د بېلا بېلو رايو لرونکو شخصيتونو او له نورو خلکو سره د افکارو تبادله وکړه گاندهي جي ورته وويل ، چې هغوی دې تل د خپل ملک خدمت ته ملا وتړي .

سرحدي گاندهي يعني پاچا خان خان عبدالغفار خان د هند د نيمې قارې د انگليسانو له منگولو څخه د آزادولو د خپلو هڅو په وخت د خلکو په عمومي وينستيا کې اغېزه ناکه برخه درلوده .

دهغوی تر مشرتابه لاندې خدايي خدمتگارانو ډېر زړه ور کارونه وکړل . د پاچا خان خپل ساده ژوند ، شجاعت ، نه وېرېدنه ، له شان څخه پرهيز ، له کړاونو څخه د تېرېدو چمتوالی داسې صفتونه وو ، چې هغوی په اسانۍ سره خپلو وگړو ته د جدو جهد الهام ورکولی شي .

کله چې په ۱۹۲۱ز کال په فخر افغان باندې محاکمه شوې وه نو هغه د دريو کالو بامشقت جزا لاندې په بندي خانه کې اچول شوی و انگليسانو نشو کولای ، چې پښتانه تر خپل لاس لاندې راولي .

پاچا خان لېواله و ، چې پښتانه دې تربگنۍ او دښمنۍ پرېږدي او خپل اختلافات د ټوپک په ځای د خبرو اترو او د ورورولۍ له ليارې حل کړي ؛ چېرته چې انگليسان د بېلا بېلو قبيلو ترمنځه د نااتفاقی په را پيدا کېدو کې بوخت وو ، پاچا خان په جگ آواز اعلان کاوه ، چې پښتانه د يوې ونې د تنې په شان دي او بېلا بېلې قبيلې ددې بناخونه دي .

له دې کبله انگریزان افغانستان په سیاسي ډول د وېشلو په خپله ناوړه لوبه کې په اداري سويه هم پاتې شول. کله چې پاچا خان بنگال ته لاړ نو انگریزانو هغوی ونیولو او د عیسویانو یوې غونډې ته د وینا کولو په تور د دوو کالو لپاره په جېل کې واچول شول.

د ۱۹۳۵ز کال تر قانون لاندې په سرحدي صوبه کې انتخابات وشول په کومو کې چې خدایي خدمتگارانو لوی بریالیتوب خپل لاس ته راوړو هغوی نو اباڼو، خانانو، خطاب لرونکو، جاگیردارانو او نورو ته ماتې ورکړه.

په تاریخ کې به دا خبره هېڅکله نه شي هېره، چې د پاچا خان غونډې یو سپیڅلی مسلمان د پاک زړه انسان، ریښتونی وطن پالونکی او د الله پاک نیک بنده د خپل ملک پاکستان د سیاستمدارانو له لاسه د دومره ظلمونو په ځان باندې زغملو ته اړ شو، لیکن د هغوی تر لارښوونې لاندې پښتنو بشرتوب ته یوه نوې معنې ورکړه.

د فخر افغان پاچا خان په شان د بلوچستان لوی مشر خان عبدالصمد خان صاحب هم د هند د نیمې وچې د آزادولو په جدو جهد کې یوه صمیمي او زړه ورزړه پیدا کړی و. بلو خانو هم د قامي تحریک مخ ته بوتلو په لپاره کې ډېر زحمتونه په غاړه اخیستل او د تاریخ په پاڼو کې یې یو ژور چاپ پرېښود.

لکه څنګه چې خان عبدالغفار خان صاحب د سرحدي گاندهي په نامه مشهور شو، هماغه شان خان عبدالصمد خان صاحب د خپلو قربانیو په برکت د بلوڅ گاندهي په حیث وپېژندلی شو هغوی د پنځویشتمو کالو په عمر کې د څو بلوڅو ځلمیانو په ملګرتیا د انجمن وطن په نامه د یوه گوند ډېره کېښودله، چې په هغه کې پښتانه او بلوڅ غړي شامل شول. د یوه نه سترې کېدونکي مجاهد په حیث دوی په بلوڅو وگړو کې سیاسي وینستیا راوستله.

خان عبدالصمد خان صاحب د یوه قام سرپرست مشر په حیث خپل اجتماعي نهضت له هند قامي تحریک سره یو ځای کړو. هغوی په اندین نیشنل کانګرس کې شامل شول. خپل انجمن یې د وطن گوند په کانګرس پورې مربوط کړ د هند له قام پرستو مشرانو سره یې رابطه ټینګه شوه. کله چې د شمالي هند د یوه انقلابي

تنظیم دنو جوان بھارت سبھا سره یې له ډ پر نږدې نه په تماس کې شو. نو په ۱۹۲۸ او ۲۹ ز کلونو کې ډ پر امتیازات یې په برخه شول.

په ۱۹۲۹ ز کال کې د کانگرس د لاهور په غونډه کې خان شهید په بلوچستان کې دامپراتوری حکومت د ظالمانو فعالیتونو په اړه وینا وکړه، هغوی په ۱۹۳۰ ز کال کې د انگلیسي رژیم له خوا د دوو کالونو په جزا محکوم کړي شول، لیکن له خوشې کېدو څخه وروسته یې بیا خپل پخواني سیاسي فعالیتونه او قامي تحریکات پیل کړل.

په ۱۹۳۴ ز کال کې خان عبدالصمد خان صاحب بیا د درېیو کلونو لپاره په بند کې واچول شو. د دویم لوی جنګ له پیل کېدو څخه وروسته د بلوڅانو سیاسي فعالیتونه زیات شول د ۱۹۴۲ ز کال د اګست په میاشت کې خان شهید د درېیو کلونو لپاره په بندي خانه کې واچول شو، لیکن د جزا پوره کولو وروسته یې بیا په خپل سیاسي کارونو لاس پورې کړ.

د ۱۹۴۲ ز کال په پای کې کله چې دا خبره څرګنده شوه، چې بریتانوي حکومت د نیمې وچې د ویستلو لپاره د مسلم لیګ د غوښتنې منلو ته چمتو دی، نو پاچا خان او خان شهید د پټانو او د بلوڅانو د خپلواکۍ لپاره غږ پورته کړو.

د پاکستان د منځ ته راتلو څخه وروسته خان شهید په مېرانه ډول د یوه خپلواک بلوچستان لپاره مبارزې ته دوام ورکړو. هغه د پاکستانی مقاماتو تر امر لاندې ونیول شو، لیکن ۱۹۵۴ ز کال کې خوشې شو. په ۱۹۵۸ ز کې بیا ونیول شو او لس کاله وروسته آزاد شو.

خان عبدالصمد خان صاحب یو سپېڅلی انسان او سوچه قام پرست مسلمان و، چې له فرقه دارانه اختلافاتو څخه باندې و هغوی د هند د آزادۍ په هڅو کې یو لوی رول لوبولی و او د دې نیمې وچې ټول خلک د فخر افغان او د خان شهید په قربانیو ویاړي او د زړه له کومې یې احترام کوي. دا د دوی د لارښوونې نتیجه وه، چې پښتنو او بلوڅانو د هېواد د آزادۍ په لپاره کې دومره قربانۍ ورکړي او په اخره کې امپراتوریان له نیمې وچې څخه د خپل ټغر راټولو ته اړ شول.

۲-۵-۱۴- دډېرې مودې راهيسې افغانستان دمنځنۍ اسيا يوه مهمه برخه ګڼل کېده:

دادلو يديځ له خوا په هند باندې د يرغلونو او بريدلويه لاره وه او همدغې سيمې په واسطه به مذهب منځنۍ اسيا او چين ته خپرېدو. په جغرافيايي او تاريخي توګه افغانستان د اسيا د څرخ په حيث پېژندل کېده. ددغې لرغونې خاورې ډراماتيکه کيسه ډېره لويه ده خو ددغه ډرام بېلابېلې منظري د شلمې پېړۍ په ستيېج باندې نه يوازې دلچسپې بلکې سپېڅلې او حېرانوونکې ښکارېدې. له نولسمې پېړۍ څخه د شلمې پېړۍ تر لومړيو لسيزو پورې افغانستان د لويې لويې، يوه بې کسه او بشپړه برخه پاتې شوې وه په کومې کې چې بریتانیا او سوويت يونين په حقيقي توګه رقيبان او حريفان وو.

افغانستان د فرنگيانو په ضد په درېيم جنگ کې د بري په موندلو د خپلې آزادۍ ناوې وګټله له هغې راهيسې د افغان مشرانو سياست د هېواد د يوې طرفي په ماتولو او په اقتصادي او اجتماعي ودې مرکز پاتې شو.

افغانستان تل له ملګرو ملتونو سره مرسته، د غير منسلک تحريک طرفداري او د استعمار او د نږدې توپير مخالفت کړی دی افغانستان د بې وسلې کولو د اصولو له حمايت کوونکو هېوادونو څخه دی او دا په بين المللي، اقتصادي، همکارۍ او له سولې سره په ګډ ژوند اعتقاد لرونکی دی. ددې خبرې په پېژندلو چې د بېلابېلو هېوادونو ترمنځه زياتره جګړې په اقتصادي علتونو کېږي، افغانستان له ټولو ممکنو منابعو څخه د دوستانه اقتصادي مرستې د ترلاسه کولو هڅې کړي دي. ليکن دغه هېواد هېڅکله له مرستې سره تړلي کوم داسې شرطونه نه دي منلي، چې د هغه په عزت النفسۍ تجاوز وکړي او يا ددې دنيا کوم سياسي اصولو سره تضاد ولري.

له سوويت يونين سره د نږدېوالي له کبله افغانستان په طبيعي ډول د ازبکستان او د تاجکستان غونډې د منځنۍ اسيا له هېوادونو سره نږدې مناسبات درلودل. ليکن هېچا د يوه او د بل هېواد په کورنيو چارو او يا په قامي کلتور کې هېڅ مداخلت نه کاوه. له دې سره سره سترو افغان مشرانو د هند، جاپان

او نیپال په شان د ختیځې او سویلي اسیا له هېوادونو سره ډېر نږدې مناسبات را پیدا کړل.

د غیر منسلکو هېوادونو سره د دوو اړخیزې او درې اړخیزې همکارۍ په اساس په سلا مشورو او په ورکړه را کړه پېل او پالل شو.

زما په یاد دي، چې فقید پاچا محمد ظاهر شاه د ۱۹۶۹ز کال په اپریل کې د جاپان په رسمي مسافرت او درې میاشتې وروسته د جاپاني انجینرانو یوه ډله د هر پروژې د مطالعې په غرض افغانستان ته راغله او په دې پروژو کې یې له افغانستان سره مرستې پېل کړې.

د یوه اسلامي هېواد په حیث افغانستان له نورو اسلامي مملکتونو سره له نږدې همکارۍ کړې ده او یو وخت یې په فرانسه باندې زور اچولی و، چې هغه دی الجیریا، مراکو او تیونسیا ته خپلواکي ورکړي، لیکن تر اوسه پورې د پښتونستان د مسالې حال نه دی موندل شوی او د ډیورنډ د کرښې لاندې هماغسې په ځای پاتې ده.

د یو څو لسیزو د نا کرارۍ سر بېره افغانستان اوس د منځنۍ اسیا، سویلي اسیا او د لویدیځې اسیایي سیمې تر منځه د یوه ځمکنی پل په حیث له خپل قدرت څخه د استفادې کولو توان ځانته پیدا کړي. په ستراتیژیکه توګه په دې مهم هېواد کې سوله او سوکالي به ورتنه نوي اقتصادي مواقع برابرې کړي. دا کار د افغانستان په اړه د ډېر مسولیتونه هم اچوي، چې هغه دې داسې پالیسی او اداري میکانیزم منځ ته راوړل دي، چې د هغه له مخې خپلو صلاحیتونو په واسطه مشخصې سیمه ییزې پروژې سرته ورسوي. افغانستان دې ته چمتو دی، چې د خپل مرکزیت ګټې له خپلو ګاونډیانو سره شریکې کړي. د افغانستان د قامي ودې ستراتیژۍ دا خبره په ښه شان سره جوتوي، چې سیمه ییز اقتصادي تعاون د افغانستان د حکومت لومړی هدف دی.

د سیمه ییزې همکارۍ په اړه د سویلي اسیا د اتحادیې د څو کې د مشرانو په څوارلسمه غونډه کې د افغانستان ولسمشر ښاغلي حامد کرزي په ډاګه وویل، چې «نور د افغانستان سیاسي او اقتصادي جلاتوب نه دی په کار ددې په ځای د

سیمه ییز اقتصادي او سیاسي استحکام په خاطر د زیاتي اقتصادي همکاري اړتیا ده».

په همدې ډول د بهرنیو چارو وزیر د اکتبر سپنټیا د سارک د وزیرانو د کونسل په غونډه کې وویل، چې «افغانستان د خپلو ګاونډیو هېوادونو سره د ترانسپورت په شبکو، د انرژۍ په وسایلو او د خلکو او د افکارو په ازادانه تګ او راتګ کې ژوره دلچسپي لري».

داسې ډېر بین المللي اعلانونه شوي دي، چې په واسطه یې د منځنۍ، سویلي او لویدیځې اسیایي سیمو ترمنځه، د اقتصادي همکاري او د یووالي لپاره د افغانستان ارزښت منل شوی. په دغو کې د ۲۰۰۲ز کال د ښه ګاونډیتوب د مناسباتو اعلان، د ۲۰۰۳ز کال د دویمې اعلان، د همدغه کال د برلن لوظنامې، د ۲۰۰۴ز کال د بشکیک کنفرانس، د ۲۰۰۵ز کال د کابل کنفرانس او د ۲۰۰۶ز کال د ډیلي کنفرانس هم شامل دي.

د ۲۰۰۵ز کال په دسمبر کې په کابل کې د سیمه ییزې اقتصادي همکاري په باب یوه کامیابه غونډه شوې وه او د ۲۰۰۶ز کال د نوامبر په میاشت کې همدا شان په نوي ډیلي کې یو کنفرانس جوړ شوی و. د پاکستان د حکومت له خوا د یوه بل سیمه ییز کنفرانس په اسلام اباد کې د کولو پېشنهاد د افغانستان د حکومت له خوا ومنل شو. د نوي ډیلي په کنفرانس کې د درېیمې غونډې لپاره په منل شوو مودو کې د کانونو، صحت، د کارګرانو او د انساني وسایلو او په وچو سیمو کې د تجارت او ترانزیت مودې هم شاملې وې.

د افغانستان د بهرنیو چارو د وزارت له خوا له ګاونډیو هېوادونو سره سیمه ییزې همکاري ته زیاتي اداري ګټې د ورکولو په غرض یوه کمېټه تاسیس کړې شوه، د کومې په غونډه کې چې د سیمه ییزو هېوادو سفیرانو او نورو نماینده ګانو د جې ۸ هېوادونو او د اسیا د ودې د بانک، عالمي بانک، د ملګرو ملتو انکشافی بانک او د اګا خان د ودې د انجمن د نماینده ګانو له خوا ګډون شوی و. افغانستان لګیادي د دوه اړخیزو او ډېر اړخیزو تجارتي او اقتصادي تړونونو تر مخې له خپلو ډېرو ګاونډیو هېوادونو سره اړیکې ساتي.

افغانستان د اقتصادي همکارۍ د انجمن يو فعال غړی دی او د دغه انجمن د هدفونو د ترلاسه کولو لپاره په شدت سره په کار کولو بوخت دی. څو اقتصادي وده جاري وساتلی شي او د خلکو د ژوند معیارونه او وخت کړی شي.

د ۲۰۰۷ز کال د اپریل په میاشت کې د سارک په څوارلسمه غونډه کې، افغانستان د اتم غړي په حیث ومنل شو. له دې گران هېواد څخه هیله کېږي، چې دا به د دغې ادارې په تخنیکي کمېټو او د کار په ډلو کې خپله ونډه اخلي. ځکه چې هر چاته معلومه ده سارک په کرهڼې، کلیوالي ودې، صحت، نفوسو، د بنسټو او د ماشومانو بنسټګرې، چاپیریال، ساینس او تکنالوجي، ترانسپورت او دانساني انکشاف په معاملو کې ډېره فعاله برخه لري. د افغانستان د سارک د غړیتوب په برکت د سویلي اسیا او د منځنۍ اسیا د سیمو ترمنځه د یوه نوي حرکت قوت را پیدا شوی دی.

افغانستان د شنګه‌ای د همکارۍ د انجمن په تماس ډلې کې هم شرکت لري دا په دې انجمن کې هم د یوې مهمې برخې هیله لري. دا هېواد د منځنۍ اسیا د سیمه ییز اقتصادي تعاون غړیتوب لري. دا د منځني او د سویلي اسیا د ترانسپورت او د تجارت د فورم غړی هم دی. د دغو په واسطه افغانستان د زیاتې سیمه ییزې همکارۍ سره اړه لرونکو پروژو او فعالیتونو باندې خپل پام مرکوزوي.

افغانستان لېواله دی، چې د تجارت په اړه بنه موقع منځ ته راوړي، د سیمه ییزو د اورگاډو او د سړکونو په شبکو کې شرکت ومومي د سیمه ییزو دانرژۍ په بازارونو کې د یوه مهم انډیوال حیثیت ولري، د مخدره شیانو تجارت له منځه وباسي او د طلايي عصر د ودې مقصدونه ترلاسه کړي.

سارک په ۱۹۸۵ز کال کې تاسیس شوی و، چې ورکې بنگله دیش، بوتان، هند، مالدیوز، نېپال، پاکستان او سریلانکا شامل وو.

د ۲۰۰۵ز کال په نوامبر کې د سارک د سترو مشرانو په ډهاکه کې شوې غونډه کې افغانستان هم په دې کې شامل کړی شو. دا ټول کار د هند د لومړي وزیر ډاکټر منموهن سنگه په هڅو وشو او د پاکستان په شمول نورو ټولو او غړيو ددې

پیشنهاد تایید وکړو. ځېنې هېوادونه دا فکر لري، چې افغانستان یوازې د منځنۍ اسیا برخه ده.

لیکن یو شمېر هېوادونه افغانستان د سویلي اسیا برخه گڼي ځکه چې دا هېواد په تاریخي، کلتوري او جغرافیایي ډگرونو کې له سویلي اسیا سره تېنګې اړیکې لري چین، جاپان، سویلي کوریا، ایران، امریکا او یورپین یونین ته ددې انجمن د مشاهدینو حیثیت ورکړ شوی دی.

ځینې سیاسي مفکرین دا حس کوي، چې په تاریخي تجزیه دا ور معلومېږي، چې هند او پاکستان دواړه له افغانستان سره د ملګرتیا مناسبات غواړي ددې علت دادی، چې افغانستان په منځنۍ اسیا پورې تړلی هېواد دی، چې هغه سیمه په طبیعي منابعو غني ده حقیقت دادی، چې د سارک د یوه غړي په توګه افغانستان ته د ودې د پانګې یوه برخه ترلاسه کوي. په ځینو ساحو کې دا فکر چې د امریکا حکومت ددې لپاره د افغانستان د سارک د غړیتوب لپوالتیا درلوده، چې دغه جنګ ځپلي هېواد ته په یوه اداري چوکاټ کې ځای ورکړ شي، لږ څه خوشي ښکاري.

یوه خبره داده، چې هند او پاکستان دواړه دا هیله لري، چې افغانستان به ورته له منځنۍ اسیا څخه د انرژۍ د ترلاسه کولو لپاره د ترانزیت اسانتیاوې ورکړي. بله دا چې د شلو کلونو د جنګ له کبله د تباهی په نتیجه کې افغانستان چې له ترهګرۍ سره په مجادله کې کوم رول لوبولی دی، په سویلي اسیا کې د مصالحت او د امن د ورپه ځای کولو لپاره ددغه هېواد له ګډون څخه غیر هېڅ امکان نشته که د سویلي اسیا مملکتونه دهمکاری په خپلو هڅو کې بریالي شي، نو ښایي چې سارک به د یورپین یونین (اروپایي) او د اسیا غونډې انجمنونو په نسبت هم د نفوسو په توګه تر ټولو نه لوی وي او که داسې وي نو په دې سیمه کې به د همکاری نوي ورونه پرانزي، کوم چې دا هېوادونه زیات اقتصادي، سیاسي، او پوځي ځواک ته هم ورسوي دا به په دغو هېوادو پورې اړه لري، چې دوی تر کومه حده پورې پرمختګ خوښ کړي.

د سارک یو خصوصیت دادی، چې په دې کې په دوه اړخیزه معاملو غور نشي کېدای؛ لیکن په څنگ لاره ددغو په لړ کې خبرې اترې کېدای شي. په دې انجمن کې جمهوریتونه، ولسي حکومتونه او پاچاهي شامل دي. ددغو هېوادونو نفوس دنړۍ پنځمه برخه کېږي د دنیا نیم نادار خلک په دې سیمه کې اوسېږي ایران او چین دواړه د سارک د غړیتوب لپاره لېوالتیا ښکاره کړې ده. چین او جاپان اوس د شاهدینو په حیث شامل کړي شوي دي.

هند او پاکستان چې د سارک د انجمن لوی غړي دي او د دوی ترمنځه د اوږدې مودې راهیسې اختلافات دوام لري، نوله همدې کبله سیمه ییزه سوداګري همکاري د اروپایي یونین او د اسپان په مقابل کې کمه ده دا خبره د لومړي وزیر ډاکټر منموهن سنگه له خوا وکړې شوه. ښایي چې په سارک د افغانستان په ګډون په وچه کې دغه ګران هېواد ته لاس رسېدنه اسانه شي او د تجارت ستونزې به یې لري شي.

د سارک دسترو مشرانو کالنی غونډه د ۲۰۰۷ز کال د اپریل په درېیمه نېټه په لوی ډیلي کې پېل شوه. په کومه کې چې د افغانستان ولسمشر ښاغلي حامد کرزي هم ګډون کړی و. د بهرنیو چارو وزیر ښاغلي سپینتیا د اپریل په دویمه دوزیرانو غونډې ته خطاب وکړ او وویل: چې افغانستان به په هېواد کې دننه له خارج څخه پانګې غواړي، دغه هېواد به د سویلي او د منځنۍ اسیا د هېوادونو ترمنځه د تجارت لپاره لاره برابروي او تر ټولو نه مهمه خبره داده، چې افغانستان د سارک له غړیو هېوادونو څخه د ترهګرۍ په ضد په ساحو کې د شمولیت هیله لري.

ډېر خلک اعتراف کوي، چې سارک به افغانستان ته ګټور ثابت شي او دا به سیمه ییز استحکام کې خپله ونډه ترسره کړي. افغانستان کولای شي، چې د ترهګرو د پاکستان له سیمې څخه د ورننوتلو په اړه د سارک د غړیو هېوادونو څخه مرسته وغواړي.

افغانستان مخکې د اقتصادي همکاري، د انجمن او د اسلامي هېوادونو د انجمن غړی و. لیکن سارک یوه داسې موسسه ده، چې د افغانستان له سرحداتو سره نږدې پراته هېوادونه ددې غړیتوب لري. دا هېواد له پاکستان سره

۲۴۳۰ کیلو متره گډه سرحدی پوله لري او د چین او ایران غونډې هېوادونه هم د افغانستان په سرحد کې پراته دي، چې د سارک مشاهدین دي.

د نړیوال بانک له خوا سپارښتنه شوې ده، چې په پېل کې د انرژۍ د تجارت لپاره دوه ځایونه وټاکل شي: «لومړی د هغې سیمې لویډیخه خوا چې په کې افغانستان، پاکستان او شمال لویډیخه خواته هند شامل دي دا سیمه به د منځنۍ او له لویډیخې اسیا څخه انرژي اخلي د انرژۍ د تجارت بل ځای ددې سیمې ښي خواته وي، چې په هند، نېپال، بوتان، بنگله دیش او سریلانکا شامله ده. په دغو کې به دهند انرژي د وارداتو لوی اړخ وي».

په افغانستان کې د طبیعي گازو سل بیلیون مکعب مترو ته نږدې ذخیرې لري اوس مهال دا هېواد اټکلأ شل میلیونه مکعب متره گاز په کال کې پیدا کوي او دا ټول به د هېواد دننه استهلاك کېږي.

د سارک په اوسنۍ ستره غونډه کې د ترانسپورت ښه سیستم تضمین کړی شوی دی. د اسیاسي ودې د بانک له خوا د ترانسپورت له بېلا بېلو سیستمونو څخه جوړ د یوه بشپړ سیستم په اړه مطالعه مکمله شوې ده. په دې کې به افغانستان هم شامل کړی شي.

د سارک د بېلا بېلو حکومتونو څخه جمله د ترانسپورت په اړه ډله موظفه ده، چې سیمه ییزې پروژې وپېژني او داسې لوظنامې تیارې کړي د کومو هدف چې بالاخره سویلي اسیا له منځنۍ سره ونښلوي له لویډیخې اسیا سره د ترانسپورت په واسطه نښول وي.

هند له مخکې څخه د ډېلارام او د زرنج ترمنځه له دوو سوو کیلو متره څخه زیات اوږد سړک جوړ کړی دی.

د یوه او د بل هېواد د سړکونو د جوړېدو په واسطه به سیمه ییز تجارت پرمخ روان شي.

د سارک د غړیو هېوادو له خوا یوه داسې لوظنامه لاسلیک شوې ده، د کومې تر مخې چې به د تجارت یوه آزاده ساحه منځ ته راوستلی شي او هلته په ټولو شیانو باندې هېڅ کمرك نه وي.

تردي لو ظنامې لاندې به تر ۲۰۱۲ز کال پورې گمرک کم کړې شي، ليکن د افغانستان، نېپال، بوتان او مالديف غونډې هېوادونو ته به د گمرک د کم کولو لپاره درې کاله نور وخت ورکړې شي.

ددې معاهدې تر لاندې افغانستان به د منطقي يوه پراخ بازار ته ځان ورسولي شي، چې په کې به د تجارت ترجيحي موقعې برابرې وي. دا وخت د افغانستان زياته تجارتي انډيوالي له امريکا، هند او پاکستان سره ده د تجارت لپاره مهم شيان تازه او وچې مېوې، غالی، وړې، مالوچ، پوست، وړين پوست او قيمتي او نيمه قيمتي غمي دي.

داسې ويل کېږي، چې په نړۍ کې تر ټولو نه زيات اپين (افيون) په افغانستان کې تيارېږي، له کومو موادو څخه چې هيروين (Heroin) جوړېږي. اروپا په سلو کې له اتياوو څخه تر نوي برخو پورې له افغانستان څخه وړل کېږي.

په دې اړه د ملگرو ملتو د مخدره شيانو او د جرايمو په اړه دا هم ويل کېږي، چې ادارې له خوا ويل شوي دي، چې د طالبانو په وخت کې څومره اپين تيارېدل، دهغه څخه ۳۳ زيات اپين اوس تيارېږي.

په سارک کې د افغانستان له شاملېدو سره به ددغه هېواد حکومت ته د بغاوت په ضد د نورو غړيو هېوادو مرسته ترلاسه شي ځکه چې د مخدره شيانو له تجارت څخه پانگې د ترهگرو عناصرو لاس ته ورځي.

د سارک غړو هېوادو يو لړ لوښنامې لاسليک کړي دي، چې د ترهگرۍ، د مخدره شيانو د تجارت، د بنځو او د ماشومانو د راوړلو وړلو له فعاليتونو سره مجادله وکړې شي دوی د ترهگرۍ لپاره د پانگو د مخنيولو او د هغو د چلولو په اړه يو اضافي پروتوکول هم امضا کړی دی.

داسې دستاويزونه له غړيو هېوادو سره مرسته کوي، چې هغوی يو شان اصولونه خپل کړي، مثبت قوانين جوړ کړي او يو او بل ته معلومات وړاندې کوي. د سارک د يوې قوې د جوړولو پيشنهاد هم تر غور لاندې دی.

ليکن دا د يادوړ خبره ده، چې سارک تراوسه پورې دومره پرمختگ نه دی کړی څومره چې ورڅخه هيله کېده له بده مرغه د هند او پاکستان ترمنځه

اختلافات د مخکې په شان موجود دي، بلکې دا د دهشت گردۍ له کبله لاهم زیات شوي دي.

بله خبره داده، چې د پاکستان حکومت هند ته لاره نه ورکوي، چې افغانستان د انساني خواخوږۍ په اساس د مرستې شیان راو لېږي. د ډېرو کلونو راهیسې پاکستان، د هند او افغانستان ترمنځه په وچه د تجارت لاره بنده کړې ده او هند اړ دی، چې د مرستې شیان یا خو په هوایي لاره او یا د ایران په لاره افغانستان ته ورسوي.

لیکن دا چې بېلا بېلو هېوادونه یو ځای په کېښناستو د یوه او بل سره خبرې کولو ته چمتو دي، د ډاډ وړ خبره ده، چې د سارک په واسطه خپل منځنی اعتماد زیاتېدای شي سیمه ییز ادارې منع ته راوستل کېدای شي، اساسي چوکاټونه تیار کېدای شي او له انکشافی موسسو سره په ګډه کار کېدای شي د اشیان او د اروپایي یونین غونډې ادارې له سارک سره د تعاون لپاره ده که په سویلي اسیا کې دخلکو ترمنځ تماسونه او په تجارت کې اسانتیاوې زیاتې شي نو یو نیم بلیون نفوس ګټې ترې اخیستلی شي او ټوله نړۍ ددې نه استفاده کولای شي.

دلرغونو تاریخي زمانو راهیسې افغانستان د سویلي اسیا د سلامتیا لپاره ډېر اهمیت لري په نولسمه پېړۍ کې تر بریتانیوي پالیسی لاندې د افغانستان حیثیت د هندي نیمې قارې کې د بفرسټپټ یعنی د یوه بې طرفه هېواد په توګه ومنل شو. لیکن کله چې په ۱۹۷۸ز کال د شور انقلاب راغی او پاچاهي ختمه شوه، نو یو نوی بحران پېل شو. ددې اغېزه په پاکستان باندې ډېره زیاته شوه، ځکه چې په لوی شمېر کې د بې کوره شوي کسانو بهیر په پاکستان پلو روان شو د روسي عسکرو د راننوتلو له کبله او د مهاجرینو د حرکت په علت په پاکستان کې د برفشار را پیدا شو.

په هماغه وخت کې د امریکا په سترګو کې د پاکستان ستراتیژیک اهمیت ډېر زیات شو، ځکه چې پاکستان د شوروي مداخلې په ضد د آزادۍ لپاره جنگېدونکو افغانانو ته وسلې او نوره مرسته ورکړه. په دې کار کې پاکستان ته د

امريکا سياسي، مالي، او عسکري ملاتړ ترلاسه شو. کله چې په دسمبر ۱۹۷۹ز کال کې شوروي سلطه بشپړه شوه نو پاکستان د جنگ د لومړي صف هېواد شو. د دې په نتيجه کې امريکا له خوا هغه بنديزونه چې د سايبی منگتين د ترميم د خلاف ورزي له کبله لگول شوي وو ژر لږې کړې شول. د افغانانو له خوا په مجادله کې د اسلام مهم رول و، په مجاهدينو کې زيات شمېر د پښتنو و يوې خوا پاکستان له امريکا سره عسکري او ستراتيژيک تړون درلود او له بلې خوا هغه هېواد له جنگېدونکو کسانو سره مذهبي او نږدې اړيکې لرلې. په دغه علتونو پاکستان د مقاومت په تحريک کې اخته شو د پاکستان د پټ اژانس آی ايس آی له خوا مجاهدينو ته د رقمونو او د وسلو په برابرولو کې مهم رول ولوباوه.

د پاکستان ستر مشر په پنځو کلونو کې د امريکا له حکومت څخه تقريباً د څلور بليونو ډالرو اقتصادي او عسکري مرسته ترلاسه کړه، بيا چې کله طالبان منع ته راغلل، هغوی زياتره په پاکستان کې د افغانانو پناه گيرانو اولادونه وو، چې په مدرسو کې يې روزنه او ښوونه وشوه.

اوس په پاکستان کې د هغه هېواد د حکومت او ترهگرو ترمنځه شخړې روانې دي د پاکستان له سيمې څخه ترهگر سويلي او خيټخ افغانستان ته په ورننوتلو امنيت ته خطر رسوي. د امريکا او د ناټو د غړيو هېوادونو عسکر په افغانستان کې موجود دي او د هغوی او د مبارزينو ترمنځه د تېرو شپږو کلونو راهيسې يوه ختمېدونکې جنگ روان دی.

دا وضعيت يو شان د ټولې سويلي اسيا سيمې دامن او سولې لپاره خطر دی امريکا تر اوسه پورې د افغانستان او پاکستان په سيمو کې د خپلو هدفونو په پوره کولو کې پاتې ده هغه پاکستان ته د راتلونکو پنځو کلونو لپاره هر کال د يو نيم بليون ډالرو د ورکولو لوظ کړی دی. د پاکستان له خوا له امريکا څخه وسلې هم پېرودلې شي.

د دې کال د مارچ په مياشت کې په ماسکو کې د افغانستان په اړه د شننگهای دهمکاری د انجمن يوه ځانگړې غونډه وشوه، چې په کې د دغه انجمن شپږ واړه

غږي حاضر وو. د څلورو مشاهدو هېوادونو نماينده گان چې له هند، ايران، پاکستان او منگوليا څخه جمله وو، هم په دې غونډه کې گډون وکړ. په دې کې د هند استازي غوښتنه وکړه، چې بايد افغانستان ته د شننگهای د همکارۍ د انجمن غړيتوب ورکړي شي، هغه وويل چې د سارک او د شننگهای د همکارۍ د انجمن د غړيتوب په وسيله به افغانستان د دې منطقي له هېوادونو سره خپلې اړيکې بيان کړي او د قدرت خاوند به شي.

هندي استازي وويل، چې افغانستان به ۲۰۰۷ز کال کې په سارک کې شامل شوی و، ليکن تر اوسه پورې دغه هېواد د شننگهای د همکارۍ د انجمن نه غړی دی او نه مشاهد.

څلور ورځې وروسته د مارچ په يود پر شمه نېټه د افغانستان په اړه د ملگرو ملتونو له خوا هند کې هم يوه غونډه شوې وه.

اوس به هند په راتلونکې مياشت يعنې په اگست کې د افغانستان په انتخاباتو کې ورسره مرسته وکړي. د افغانستان د مامورينو يوې ډلې په نوي ډيلي کې د هند له انتخاباتي کميسيون سره ليدنې کتنې کړي دي.

د سويلي اسيا د هېوادو د يوه او بل سره د اړيکو د لاهم ټينگولو په غرض هند د ملگرو ملتو د تعليمي، ساينسي او کلتوري موسسې يونسکو ته پيشنهاده کړی دی، چې په ډيلي کې دې د سولې، ودې او د جگړو د حل کولو د مطالعاتو لپاره د علي درجي يو پوهنتون جوړ کړي شي. دا به د امن او د سولې پوهنتون وي، چې د ټولې سويلي اسيا عالمانو او پلټونکو ته د استفادې وړ وي.

په دې زمان کې په سويلي اسيا کې د کرارۍ او امن ضرورت دی. د پاکستان او افغانستان ترمنځه او د دغو هېوادو دننه د ترهگرۍ د فعاليتونو د مخې نيولو حاجت دی. په هند کې په يو څو ځايونو کې اخ و ډب په ليدو کې راځي.

په نيپال، سريلانکا او بنگله ديش کې تشدد او ځاني تلفات شوي دي تر ټولو نه اول امن او سوله په کار ده، د ميليونو خلکو د ژوند د معيار د اوچتولو مساله د هر چا پام غواړي بايد د ودې او انکشاف په لاره کې د ستونزو د لرې کولو لپاره د ټولو هېوادونو سياستمداران او مفکرين په گډه بلې ووهي او د خپل منځي

تفاهم لپاره کاروکړي. باید په افغانستان کې بله میاشت کېدونکي انتخابات د زړه ورافغان ملت د پوهې او یوالي مثال وگرځي.

۲-۵-۱۵- د هند او افغانستان ترمنځ اوسني مناسبات :

د هند او افغانستان ترمنځه دوستانه اړیکې د پخوانیو زمانو راهیسې را روانې دي. ددې عنعنې د دوام په لړ کې ددغه کال یعنی د ۲۰۱۱ز کال په اکتوبر میاشت کې د هند لومړی وزیر ډاکټر منموهن سنگه او د افغانستان د ولس مشر ښاغلي حامد کرزي ترمنځه په نوي ډیلي کې یوه لوظنامه لاسلیک شوې ده. دا لوظنامه د دواړو هېوادونو په منځ کې د ستراتیژیک انډیوالی په اړه لومړی هڅه ده.

له نورو مهمو خبرو څخه پرته به هند د جنگ ځپلي افغانستان د حفاظتي قواو د تربیې، دمجهز کولو او د هغوی د ظرفیت او صلاحیت په زیاتونو کې مرسته وکړي. دواړو هېوادونو ترمنځه دا لوظنامه هم وشوه، چې هند به په افغانستان کې د نفتو او د معدني موادو په انکشاف کې هم ورسره همکاري وکړي.

ډاکټر منموهن سنگه وویل: چې هند او افغانستان دواړه دې ته موقف دي، چې په هر صورت او بڼه کې له ترهگری سره مجادله وکړي شي. د افغانستان ولس ډېر کړاونه او مصیبتونه زغملې دي او باید هغوی بې له بهرني مداخلت، جبر او تهدید څخه خپل سرنوشت ټاکلو ته پریښودی شي. په تېرو وختونو کې هند د افغانستان د ملي قواو یو څو منصبداران روزلي دي. لیکن هند هېڅکله د افغانستان په حفاظتي عملیاتو کې برخه نه ده اخیستې.

هند به د افغانستان له خوا د تجارت لپاره د موادو لپاره په لټولو کې مرسته وکړي دغه هېواد به په افغانستان کې د هایډرو کاربن او د معدنیاتو په لټولو کې هم کومک کوي، ددغې لوظنامې متن په څلورو ژبو اجرا شوی دی او دا ژبې هندي، پښتو، دري او انګلیسي دي.

دواړو خواوو دا لوظ کړی دی، چې د تجارت او د پانگې لگولو لپاره به یو داسې چاپیریال منځ ته راوړي، چې د محصولونو د تهیه کولو په اړه د کار طریقې اسانه شي.

د تجارت د شیانو د الوتکو په واسطه د وړلو راوړلو عمل به پېل شي او په پور د مال د برابرولو او د بیمې اسانتیاوې هم په ځای کړې شي.

ډاکټر منموهن سنگه او بناغلي حامد کرزي دا خبره سپینه کړه، چې دغه تړون به د هېڅ یوه هېواد او د هېواد کومې ډلې په ضد نه وي.

د ستراتیژیک انډیوالی تړون به یو داسې بنیادي چوکاټ منځ ته راوړي، چې په سیاسي او حفاظتي ډگرونو کې همکاري تضمین شي، اقتصادي همکاري به لاهم تقویه شي د پوهنې، اقتصاد، ټولني، کلتور او د ظرفیت په زیاتولو کې به د خلکو په سويه هم تعاون زیات شي.

د هند له خوا دوه زره او څلور سوه افغانانو متعلمینو ته سکالرشپونه ورکړل شوي دي. یو شمېر زیات افغانان زده کوونکي به اوس د انجینرانو، ډاکټرانو او بنسټونکو په حیث سندونه ترلاسه کوي. د بناغلي کرزي په وینا دا حقیقي ستراتیژیک انډیوالی ده، نه چې د حفاظتي قواو د تربیې او د مجهز کولو په اړه لوظنامه تر ټولو نه مهمه خبره داده، چې هند له افغانستان سره دوو بلیونو ډالرو مرسته کړې ده، چې د بېلا بېلو بنیادي کارونو لپاره به مصرف شي.

دا د حیرانۍ خبره ده، چې د هند او د افغانستان ترمنځه انډیوالی پاکستان انډیبنمن کړی دی. یوه پاکستانی منصبدار خپرلي دي، چې هند خپلو افغان دوستانو ته رقمونه ویشي او همداسې کار د روسیې او د ایران له خوا هم کېږي.

د خبرونو تر مخې هند د یوه پلان په جوړولو کې بوخت دی، چې په ایران کې د چابهار د بندرگاه او اوږد د اورگاهو یولاین جوړ کړي. د چابهار بندر د هندي مرستې تر تعمیر لاندې دی دا ځای د پاکستان له گوادرن بندرگاه څخه یوازې ۷۲ کیلومتره لرې دی، چې د چین په کومک لگیا دی جوړېږي. کله چې دا پروژه پای ته ورسېږي نو هند او افغانستان به په ستراتیژیکي ډول یو او بل سره ترلاسه کړي او د هغه انحصار به پر پاکستان کم شي.

هندي شرکتونه به په افغانستان کې معدنيات وسپړلی شي، چې ارزښت يې د يوه زراو د درې زرو بليون ډالرو په منځ کې ددې اندازه ده له دې نه هند او افغانستان دواړو ته به گټه ورسېږي، کله چې د سرک او د اورگاډو او د بندر پروژې مكمله شي نو د هند او افغانستان ترمنځه همکاري منځنۍ اسيات ته د غزیدو امکان هم دی. حاجي گک چې د باميانو په ايالت کې له کابل څخه ۱۳۰ کيلومتره لرې پروت دی، په افغانستان کې تر ټولو نه زيات د اوسپنې د لرونکو موادو ذخيرې لري ددغو د سپړلو لپاره څوارلس هندي شرکتونه صلاحيت لري، په کومو کې چې د هند ستيل اتھارتي لمبېد هم شامل دی.

دوه سوه او پنځلس کيلومتره اوږد د ډېلارام او زرنج سرک له مخکې څخه افغانستان ته سپارل شوی دی، چې په جنگ ځپلي هېواد کې د هند د انکشافی کارولو يو با ارزښته سمبول دی. په دې موقع هندي وزير بناغلي پرنب مکرجي وييلي وو، چې هېڅوک نه شي کولای چې زمونږ دواړو هېوادو په همکاري کې کوم خنډ واچوي په همدغه موقع بناغلي حامد کرزي وييلي وو، چې د ۲۰۰ کروړو روپو په مصرف مكمله شوې پروژې دهغو خلکو دپاره پيغام دی، چې د هند او افغانستان ترمنځه د همکاري بندول غواړي. بناغلي کرزي وييل: چې زمونږ تعاون به بيخې قطع نه شي.

طالبان ددې پروژې پر ضد وو او هغوی په تعميري کارگرانو ډېر بريدونه کړي دي. شپږ هنديان او ۱۲۹ افغانان په هغو بريدو کې په حق رسيدلي وو.

د بناغلي مکرجي په وينا د هند له خوا په افغانستان دننه په ښارونو کې ۵۸ کيلومتره نور سرکونه هم جوړ کړي شوي دي. اوس هند کولای شي، چې افغانستان ته د ايران په لاره مال او سامان ورسوي. ددې اهميت دا دی، چې پاکستان افغانستان ته له هند څخه مال رسولو لپاره اجازه نه ورکوله بناغلي مکرجي وييل چې د ډېلارام زرنج سرک په جوړولو کې کومو کسانو د شهادت جام وڅښلو، د هغوی د ځانونو قرباني بېخايه نه دي تللي د هغو قربانيو په واسطه د هند او افغانستان ترمنځه د دوستۍ بنسټ لاهم ټينگ شوی دی او دا به په راتلونکي کې زمونږ د پارلمان ترمنځ د تعاون لپاره يو الهام وي.

د هند له خوا په کابل کې د افغانستان د ماني د جوړولو کار روان دی او ډېر ژر به تکميل ته ورسېږي. په هرات کې د سلمه د بند د بریښنا پروژه هم د هند له خوا جوړېږي. هند د افغانستان د پوليسو مامورينو، د پيلو ماتو او غير نظامي کسانو ته هم ښوونه او روزنه ورکړې ده. د هند له خوا د صحت، پوهنې، رسني، وسايل، بریښنا او د تيلي مخابراتو په ډگرونو کې يې هم له افغانانو سره مرسته کړې ده. د هند او افغانستان ترمنځه تجارت ورځ تر بلې زياتېږي. په دې کې شک نشته، چې پاکستان د افغانستان په استهلاکي بازارونو کې له هند سره د سيالي لپاره لېواله دی هغه هېواد د هند له خوا د ايران د بندرگاه چابهار استعمال ته هم د ناخوښۍ په احساس گوري. هغه د چابهار او دخپل بندرگاه گوادر ترمنځه د رقابت نظريه هم لري، چې د چين په مرسته جوړ شوی دی.

د هند او افغانستان ترمنځه تجارت ورځ تر بلې زياتېږي. په دې کې شک نشته چې پاکستان د افغانستان په استهلاکي بازارونو کې له هند سره د سيالي لپاره لېواله دی. هغه هېواد د هند له خوا د ايران د بندرگاه چابهار استعمال ته د ناخوښۍ په احساس گوري. هغه د چابهار او دخپل بندرگاه گواد چين په مرسته جوړ شوی دی. ليکن هند له دې نظريې سره اتفاق نه لري ځکه چې د هند مقصد يوازې د افغانستان ښېگڼه او خوشحالي ده او دا هم چې اوس له دې هېواد څخه دوست هېواد افغانستان ته د مال د لېږلو کار مقابلتاً اسان شوی دی.

په کابل کې د هند په سفارت خاني باندي دوه زېږدستي حملې شوي دي، د کومو لپاره طالباني دهشت گران او آی ايس ای مسؤل گړځېدلې دي او هند چې له ډېرې ليوالتيا سره له افغانستان سره اقتصادي او کلتوري مرسته کوي د هغې له مخې نيولو لپاره يې دغه ناوړه کار کړی و. ليکن له يوې خوا هندي کارگران د ترهگرانو فعاليتونه په ځان زغملې او له بلې خوا د هند حکومت او خلک له افغانستان سره له زيات څخه زيات خپلو مناسباتو د تېنگولو لېواله دي او غواړي، چې افغانستان زر تر زره په اقتصادي ډول په ځان ويسا شي او په نړۍ کې يې د مخکې په شان د يوه آزاد، خپلواک او خوشحال هېواد په توگه ژوند وکړي.

ښاغلي حامد کرزي د هند او افغانستان په اقتصادي او فرهنگي اړيکو په اړه د پاکستان اعتراضونه رد کړي دي او ويلي يې دي، چې افغانستان به له هند سره خپل دوستانه روابط ټينگ ساتي او څوک حق نه لري، چې د افغانستان په کارونو کې لاس ووهي. ځکه چې افغانستان يو ټولواک هېواد دی او خپل مفاد يې په ښه شان سره پېژني. د ښاغلي کرزي په وينا افغانستان به له هند سره ددې لپاره خپل مناسبات ټينگ ساتي، چې دا خبره د افغانستان په گټه ده هند په هر کال کې د يوه زرو نه زياتو متعلمينو ته سکالرشپونه ورکوي، چې پنځه سوه د ليسانس لرونکو لپاره او پنځه سوه د مسلکي روزنې لپاره دي. په تېرو کلونو کې په زرگونه متعلمين عالمان گرځېدلې دي او بېرته افغانستان ته په راتلو د ژوند په بېلابېلو ساحو کې يې گټور خدمتونه کړي دي.

د اقتصادياتو متخصصين وايي، چې ددې خبرې په برکت چې هند او افغانستان طبيعي ملگري دي، د افغانستان د مصنوعاتو لپاره هند يو ډېر لوی او پراخ بازار دی او دا د افغانستان اقتصادي وده تضمينوي او هند به تل د افغانانو وروڼو لپاره به د تخنيکي پوهې او د ټکنالوژي کې يوه لويه وسيله ثابتېږي. تل دې وي د هند او افغانستان ملگرتيا او ورورولې.

۲-۵-۱۲- د هند او افغانستان مناسبات په يووېشمه پېړۍ کې:

هند او افغانستان له پېړيو پېړيو راهيسې سره ډېر نږدې او خواږه مناسبات لري. دوی په تاريخي ډگر کې د يوه او بل سره ډېر نږدې والی درلود، په کلتوري او اقتصادي برخو کې يې هم سره ډېره همکاري کړې ده.

ليکن په موجوده عصر کې دغه دواړه هېوادونه له هغو ستونزو سره مخامخ شول، چې په طبيعي او عملي ډول هم دوی گډه لاره اخيتار کړې ده، چې له ترهگرۍ سره مجادله وکړي له بده مرغه په ۱۹۹۹ز کال کې کله چې د انډين ايرلاينز يوه غير پوځي الوتکه د پاکستان ترهگرانو له خوا د تېستولو په نيت، په قندهار کې کوزه کړې شوې وه، نو هغه وخت د طالبانو د حکومت له امله ډېر

مشکلات منځ ته راغلي وو، لیکن په ۲۰۰۱ز کال کې کله چې د طالبانو رژیم له منځه لاړ نو د هند او افغانستان ترمنځه د مناسباتو یو تازه او مستریح باد وچلېده او دا وضعیت لا تر اوسه پورې دوام لري د طالبانو د حکومت له منځه تللو څخه پس هند د افغانستان له جمهوري حکومت سره د بیلوماتیکي مناسبات په ځای کړل.

هند د افغانستان د بیا ودانۍ په هڅو کې په فعاله توګه شریک شو د هند له خوا د زرنج او ډېلارام ترمنځه یو اوږد سپرک جوړ کړی شو، چې د ۲۰۰۹ز کال په جنوري کې د هند د معاصر خارجه وزیر بناغلي پرنب مکر جی له لاسه پرانېستل شو.

دا سپرک د ایران له سرحد سره افغانستان ته ډېر نږدې دی، ځکه چې پاکستان د هند له خوا د دوست هېواد ته د انساني مرستې د سامان د لېږدلو اجازه نه ورکوي نو دا سپرک به زموږ دواړو هېوادونو ترمنځه د تجارت په ډګر کې تر ډېره حده پورې ګټه ورنثابتېږي.

د هند له خوا په کابل کې د افغانستان د پارلمان د نوي ودانۍ د جوړولو کار په ګړندی توګه روان دی، چې په روان کال کې ددې تکمیل ته د رسېدو لوی امکان دی. دا به د دواړو هېوادونو ترمنځه د دیموکراسۍ په مقدسي لارې د چلېدو یوه نښه وي، چې دواړه هېوادونه پرې اعتقاد لري. هند لګیا دی، چې په هرات کې د سلمه د بند یوه پرژوه جوړه کړي.

د هند له خوا د افغاني وروڼو او خویندو د اسانتیاو او د مرستې لپاره په جلال آباد، قندهار، هرات او مزار شریف کې فونسلګری پرانېستل شوې، چې پاکستان پرې بېځایه ډول اعتراض کوي.

دا عجیبه ښکاري، چې زموږ دواړو هېوادونو ګډه ګاونډي هېواد پاکستان زموږ ملګرتوب او نږدوالۍ په صمیمي توګه نه زغمي لیکن زموږ دواړو هېوادونو رهبران د خپلې دوستۍ او د همکارۍ د اړیکو د لاپټنګولو کار کوي. له بده مرغه پاکستان لګیا دی، چې افغان طالبانو او پاکستانی طالبانو ته د تروریزم د فعالیتونو لپاره تقویه ورکوي، له دې سره سره د پاکستان عسکرو او د

استخباراتو د موسسې آی ایس آی له خوا د القاعده، لشکر طیبه او جیش محمد غونډې ترهگرو موسسو ته هر ډول مرسته او ډاډگېرنه ورکول کېږي. خو ورځې مخکې د پاکستان ایبټ آباد یوه مهم ښار کې د امریکایي جانبازو له خوا د القاعده د ستر مشر اسامه بن لادن وژنه ددې خبرې ثبوت دی، چې پاکستانی مقامات د تروریستي او له تخریب موسسو سره مرسته او پرې ننگه‌باني کوي.

د ۲۰۰۸ز کال جولای کې په کابل کې د هند په سفارت باندې فدايانو یوه قاتلانه برید وکړو، چې په کې د دوو هندي لویو مامورینو په شمول دوه څلوېښت تنه مړه شول او یو نیم سل نور ټپیان شول د افغانستان ستر مشر اعتراف وکړو، چې ددې برید تر شاه د پاکستان د ای ایس آی لاس دی که څه هم پاکستانی مقاماتو د خپل هېواد د استخباراتي ادارې له شمولیت څخه انکار وکړ، لیکن حقیقت هر غیر جانبدار سړي ته څرگند دی. همدا شان په هندیانو باندې دوه نورې حملې وشوې، چې په هغو کې ډېر زیان وشو او افغاني مشرانو له هند سره خواخوږي څرگنده کړه. پاکستان د هند او افغانستان ترمنځه دخپلوی له زیاتېدو څخه ډېر خپه ښکاري پاکستانی مامورینو په شدت سره امریکا او د افغانستان د ملي مشر ښاغلي کرزي ته ویلي دي، چې اسلام آباد دا حس کوي، چې په افغانستان کې د هند شتون به د پاکستان لپاره تهدید وي.

افغانستان او امریکا دواړو د پاکستان دغه دریځ مسترد کړی دی. د طالبانو د رژیم په پای کې د افغانستان په انکشاف کې د هند له خوا کوم رول لوبول شوی دی، ښاغلي کرزي د هغه ستاینه کړې ده او ویلي یې دي، چې هند د افغانستان د ودې لپاره ۱۰۳ بلین امریکایي ډالر کوم رقم چې څرخ کړي دي هغه د بېلا بېلو مهمو پروژو لپاره دي. له دغو پروژو څخه پرته هند هر کال افغان متعلمینو ته یو زر سیکالرشپیونه ورکوي. ۵- سکالرشپیونه له لیسانسه څخه باندې د لوړو مطالعاتو لپاره دي او ۵۰۰ مسلکي تربیتي لپاره دي. په دې لحاظ په تېرو یو څو کالو کې د زرگونو په شمېره کې افغان ځلمیان وطن ته په راستنیدو په بېلا بېلو ډگرونو کې په خدمتونو لگیا دي.

افغانستان اوس د سارک اتم غړی دی، دا غړیتوب د هند په پېل او کونښنونو په نتیجه کې ورکړل شوي دي. د سارک د آيين له مخې ددې موسسې په غونډو کې دوه اړخيزې مسالې پورته نشي کېدای. که دا نه وای نو افغانستان په خامخا د پاکستان د لاسوهنې معامله به يې د سارک په غونډو کې وړاندې کړې وای. د تروريزم مساله تر ټولو نه مهمه ده او دا بين المللي پام غواړي.

د پاکستان له سيمو څخه تخريب کاران او شررانگيز عناصر په افغانستان او هند کې د تشدد کارونه کوي. ددې برعکس هند د افغان ملکي مامورينو، د پيلوماتانو او د پوليسو غړيو ته تربيه ورکوي، چې افغانستان په خپل ځان وپسا شي.

هند په افغانستان کې د بريښنا، د نفتو او طبيعي ګازو په انکشاف کې هم مرسته کوي.

د هند او افغانستان ترمنځه د کليوالي پرمختګ معارف او د دواړو هېوادونو د معيارو د ټاکلو د ادارو قراردادونه لاسليک کړای شوي دي.

د دواړو هېوادونو د دوه اړخيز کاروبار ته د ودې د ورکولو په اړه هم يوه لوظنامه لاسليک کړې شوې ده.

په دغه زمان کې د څلور زرو نه زيات هندي کارگران او د سلامتيا غړي په افغانستان کې د راحت او د بيا ودانۍ په بېلا بېلو پروژو کې په کارونو کې بوخت دي. هند د ايران د چابهار د بندرګاه په پروژه کې د پانګې لګولو په اړه دا فکر لري، چې دا هېواد به د خپل ملګري هېواد افغانستان ته د شيانو د صادراتو په معامله کې اسانتيا حاصله کړي دا ځکه، چې پاکستان هند نه پرېږدي، چې خپل حاصلات او د مرستې شيان افغانستان ته صادر کړي.

په نړۍ کې ډېرو منورينو او مفکرينو دا فکر څرګند کړی دی، چې پاکستان، په افغانستان کې د ستراتيژيکي ژوروالي د حاصلولو لپاره دی، چې هغه هېواد د هند په ضد عسکري ګټه ترلاسه کړي.

ځينو امريكايي منورينو د پاکستان ددې لېوالتيا په صريحو ويناگانو کې تاييد کړی دی، ځکه چې پاکستان د افغانستان خاوره د خپلو تنگو آرزوگانو د پوره کولو لپاره استعمال کول غواړي او نښه يې يوازې هند دی.

امريكايي قواو د پاکستان د مشهور ښار اېبټ آباد کې د ترهگرانو لوی مشر اسامه بن لادن وژلی دی، کېدای شي، چې پاکستانی استخباراتي اداره ای، ایس، ای، وسله دارې قواوې او نورې مشتددې ادارې د افغانستان له مقاماتو سره د ښمنۍ دريځ اختيار کړي، ځکه چې امريكايي هيلیکوپټرې په جلال آباد کې کوزې او له کوم ځای څخه چې هغو اېبټ آباد ته پرواز کړی و.

اوس ددې تخمین لگول ډېر مشکل دي، چې ایا د امريکا حکومت او ناتو به د جولای په میاشت کې خپلې قواوې د افغانستان خاورې ته بیا ور وغواړي که دغو قواو د افغانستان له خاورې څخه په وتلو پېل وکړي، نو په هند باندې به له افغانستان سره د مرستې مسولیت یا وظیفه پریوځي. لیکن هند به دا بیخي غوره ونه گڼي، چې په دغه مهمه سیمه کې به په نظامي توگه خپل ځان اخته کړي.

هند غواړي، چې له افغانستان سره سره پاکستان هم پرمختگ وکړي او د خپلو خلکو د ناداری او د اقتصادي مشکلاتو د کلونو یاد لري کولو لپاره بډې ووهي. لیکن ددې لپاره ضروري ده، چې پاکستانی عسکري قواوې په دې سیمه کې امن او سولې ته ضرور نه رسوي، چې تشدد مخه ونیسي او د خپلو گاونډیانو ته د سولې په اساس خپل کار کولو ته پرېږدي او د بې گناه خلکو د وینو له تویولو څخه لاس واخلي حقیقي امن به په هغه صورت کې ممکن وي.

۲-۵-۱۷- په هند کې د افغانانو تاریخي آثار:

په هند کې د افغانانو تاریخي آثار د هند د کلتوري میراث یوه با ارزښته او شتمنه برخه ده. په ډیلي کې مشهور قطب مینار د پاچا قطب الدین له خوا جوړ کړی شوی و. له ده څخه مخکې محمد غوري د ډیلي په مهرولي کې قوه الاسلام نومي جومات ودان کړی و. دا دواړه قېمتي آثار نن هم د نړیوالو خلکو لپاره زړه

راښکونکي دي. د سلطان شمس الدين الشمش په وفات هغه په قوه الاسلام جومات کې ښخ کړې شو. دده په حکومتي دوره کې دحوض خاص، حوض شمسي او د نورو ځايونو گرد چاپېره لوی لوی باغونه او تفريح ځايونه جوړ کړي شول. کله چې له سلطان ناصر الدين څخه وروسته غياث الدين بلبن پر تخت کېښناست، هغه د بستي نظام الدين تر څنگه په کلا کې يو سور محل جوړ کړ، چې خلکو به دا ځای د غياث پور په نامه ياداوه.

د غلجايي کورنۍ پاچا سلطان علاو الدين غلجي د سيري په نامه يو لوی ښار ودان کړ، چې ددغه ښار د وړانو او نړېدلو کنډرونو آثار اوس هم ليدل کېږي. له هغه سره نږدې اوس د کلتوري پروگرامونو لپاره يو لوی تالار جوړ کړ، چې سيري يې د پام وړ اولافاني گرځولی دي.

دغه پاچا د مسجد قوه الاسلام علايي دروازه هم جوړه کړه. دده د جومات په لمر پرېواته خوا کې خپل محل هم ودان کړ. حوض خاص ددغه پاچا تاريخي يادگار دی، چې اوس يې د تورستانو لپاره د يوه ډبر په زړه پورې ځای په حيث وده موندلې ده او هلته ډبر پرمختگونه کېږي.

د جهان پناه په نامه ښار پاچا محمد تخلق ودان کړی و او چراغ ډيلي، مسجد بېگم پور او نورې ودانۍ هم د هغه ډيلي تاريخي يادگارونه دي.

د فيروز شاه تخلق له خوا د فيروز آباد په نامه يو ښار ودان کړی شو، چې په تاريخ کې پنځم ډيلي گڼل کېږي. دا ښار د زاړه ډيلي له باره هندو راو څخه تر نوي ډيلي پورې غزیدلي دي. د باره هندو راو په قدم شريف کې د فيروز شاه تخلق د زوی شهزاده فتح خان مقبره هم پرته ده.

د افغانانو له خوا ودان شوي ښارونه او دهغو آثار زموږ د واپاره و هېوادونو د نږدې مناسباتو عکاسي کوي. د قطب مينار په لومړي منزل د قران کریم آيتونه کښل شوي دي. سلطان بهلول لودي دا مينار ترميم کړه ددې په هر منزل ډول ډول نقشونه جوړ کړي شوي دي.

له مهرولي سره نږدې د سلطان ناصر الدين محمود بن شمس الدين الشمش قبر دی. د سلطان غياث الدين شانداره مقبره چې اوس ويرانه شوې ده، له مهرولي

سره نږدې ده. د زمرد پور په کلي کې چې اوس د نوي ډيلي برخه گرځېدلې ده. له ډبرو او چوڼي څخه جوړې پنځه برجونه دي. دا د غوري پښتنو د عصر دي او په دغو برجونو کې ډبر قبرونه هم شته.

د زمرد پور په څنگ کې د لنگر خان پښتون مقبره ده او دا هم د غوري پښتنو يادگار دی. له تخلق کلا څخه نږدې هزارستون نومي ودانۍ پرته ده، چې سلطان محمد تخلق جوړه کړې وه. د شاعر بدر چهاچهي په وينا دا يو ډبر بنکلي او نفيس عمارت و.

د حضرت نظام الدين اوليا مقبره سلطان محمد تخلق ودانه کړې وه، چې په افغاني طرز جوړه شوې ده.

د شيخ نصير الدين محمود روشن چراغ دهلوي په زيارت باندې د سلطان فيروز شاه تخلق ډبره عقیده وه. ده د دغه يادگار گڼېد هم ودان کړې. ډيلي د پير روشن له زيارت سره نږدې ست پلي نومي يو ځای دی، چې په اصل کې د فيروز شاه تخلق د بنسکار ځای و.

ست پلي ته نږدې له کړکۍ جومات دی. په پخوانيو وختونو کې دلته د کړکۍ په نامه يو کلی و، چې نن هم موجود دی. په دې اساس دغه جومات د دغه کلي په نوم مشهور شوی دی دريو اړخونو ته يې درې دروازې دي، په دې جومات کې په نهو ځايونو نهه برجونه جوړ شوي دي او د هر برج لاندې څلور څلور ستنې لگول شوي دي. په دې جومات کې نورې ډبرې ستنې هم شته. په ۱۸۵۷ز کال کې د انگليسي امپراتوريانو په ضد د هند د آزادۍ په لومړي جنگ کې ډبر خلک په دې جومات کې راټول شوي وو. تر ډبرو وختونو پورې دلته خلکو به اوږونه بلول او پخلي به يې په کې کول.

د فيروز آباد په ښار کې فيروز شاه د مسافرو د هستوگنې لپاره يو سل وشل سرايونه ودان کړي وو، دغه پاچا ۲۹ کاله پاچاهي وکړه دادي ښار جامي جومات او دهغه مینار ډبر شهرت درلود.

فيروز شاه تخلق د اشوکا مینار له کوم ځای څخه راوړو او د فيروز آباد په کلا کې يې ښخ کړو او د مینار زرين نوم يې ورباندې کېښود.

په باره هندو راو کې د شهزاده فتح خان په قبر باندي يوه ډبره پرته ده، چې ورباندي د رسول اکرم (صلى الله عليه وسلم) د مبارک قدم نڅښه ده. دا ډبره د بغداد د خليفې له خوا سلطان فيروز شاه ته د سوغات په توگه لېږل شوې وه په دې زيارت کې د هند د قومي شاعر حضرت شيخ محمد ابراهيم ذوق زيارت هم دی.

د فيروز شاه وزير فيروز خان جهان د ترکمان دروازي او د سیتارام بازار په منځ کې يو عظيم الشان جومات جوړ کړی دی. د دې ښکلي جومات په اړه نظر دی، چې د زلزلي او برق او تالندي غوندي افات هم دي ودانۍ ته زیان نه شي رسولی د وزير خان جهان له خوا ډېر نور جوماتونه لکه: څنگه چې د کالو سرای مسجد بېگم پور مسجد، د چوبرجي مسجد او نور هم ودان کړی شوي دي. دلودي پښتنو آثار او هم په ښه صورت کې موجود دي، د سلطان سکندر لودي مقبره ډبره شانداره ده. د دې مقبرې تر څنگه د لودي کهول نور نامتو اشخاص هم ښخ دي.

دا ځای د نوي ډيلي د لودي باغ په حيث یادېږي او ډېر خلک هلته د ورځني سيل لپاره ځي. د شېر شاه سوري د مغل پاچا همايون له خوا شروع کړی شوه کلا سرته ورسېده دې کلا ته خلک زړه کلا وايي د دې کلا فصیلونه سلیم شاه سوري په چونه پاخه جوړ کړل په دې کلا کې شېر شاه سوري بې ساري ودانۍ جوړې کړي. وروسته له دې د کلا په صحن کې يوه څاه وکېندلی شوه له زړې کلا څخه يو ميل لرې، د عیسی خان سوري کلی دی، چې هلته د عیسی خان سوري زيارت او جوماتونه دی.

د شېر شاه سوري د پنځو کلونو په حکومت کې دده د پاخه او باشعوره تدبیر او عدالت په برکت داسې کارونه سرته ورسول شول، چې په تاریخ کې يې مثال نه موندل کېږي. دده سياسي شعور او اداري صلاحیت بې ساری دی. شېر شاه سوري د اسیا له ډېرو پوهو پاچاهانو څخه گڼل کېږي. دده د پښتونوالۍ خويونه او د انسانیت لوړ خصلتونه د ډېرې ستاینې وړ دي.

د شېر شاه د عدالت او انتظام نښې نښانې لا تر اوسه په دې خاوره کې موندل کېږي. هغه یو ډېر عادل، مدبر او منتظم پاچا و. هغه د بزگرانو د حالت ښه کولو ته ډېره توجه لرله هغه نهایت متین او منصف پاچا و، شېر شاه له بنگاله تر اباسیند پورې لوی سړک وویست د سړک په غاړو یې هر ځای مسافرځانې جوړې کړې د پوستې او ډاک انتظام یې برابر کړو باغونه، شفاخانې او مکتوبونه یې جوړ کړل. د شېر شاه سوري تروفات وروسته هغه د بهار د ایالت په ساسرام کې دده د پلار قبر ته نږدې خاورو ته وسپارل شو او هلته یوه ښکلې مقبره جوړه کړای شوه. دده د قبر گنبدې یو ډول مخصوص عظمت لري دده د مرگ وروسته دده کشر زوی جلال خان پر تخت کېښناست او د سلیم شاه لقب یې غوره کړ. هغه اته کاله حکومت وکړو د ډیلی سلیم گڼه کلا دده له یادگارونو څخه ده. له مړینې وروسته هغه هم په ساسرام کې ښخ کړای شو.

په هند کې د افغانانو له خوا جوړ کړې شوي ډېر زیات جوماتونه، کلاگانې، زیارتونه، مقبرې، باغونه، سړکونه، څاه گانې او سرايونه موجود دي. دا د هند فرهنگ او کلتور ته د افغانانو پایدار سوغاتونه او یادگارونه دي په هره یوه مانۍ د افغانانو د فن او هنر چاپ پروت دی. هغو د گډ میراث په بڼه کې کولو کې شتمنه برخه اچولې ده. په تاریخي ډول دا دوه قومونه له یوه او بل سره ډېر نږدې شوي دي.

له دې څخه په واضح ډول معلومېږي، چې د دومره نږدو اړیکو او روابطو په برکت د هندیانو او افغانانو ترمنځه ډېره راکړه ورکړه وشوه او د یوه او بل په ثقافت او ژوندانه باندې ژورې اغېزې وشوې.

هنديان او افغانان ډېر انسان دوست او سوله خوښوونکي خلک دي. دوی د چا په کارونو کې لاس نه وهي او په خپلو چارو کې د چا مداخلت نه مني له دې کبله دا دواړه ملتونه له یوه او بل سره دومره نږدې دي، چې د هند حکومت او خلک په دې هېواد کې د افغانانو د آثارو په دقت سره ساتنه کوي د دواړو ملتونو ترمنځه به د ملگرتیا احساسات تل ژوندي وي. (۷)

دادبناغلي بتره هغه ليکنې وې ، چې چاپ شوي نه وې او ما په دې څپرکي کې ذکر کړې لکه څرنگه چې داليکنې سياسي، کلتوري، تاريخي او ادبي وي ، نوله دې ليکنو څخه داسې ښکاري ، چې دا شخص په هره برخه کې پوره معلومات لري او يوازینی خبره چې په کې جوته شوه داده ، چې داليکوال له افغانستان پښتو او پښتو ژبې سره ډېره مينه لري او هره ليکنه يې د افغانستان پښتو په اړه ده او په افغانستان باندې يومين سرې دی او ددې همدا مينه اوليوالتياده ، چې پښتو ژبه يې زده کړې ده او کاريې ورباندې کړې دی او نور هم غواړي چې په دې برخه کې ليکنې او څېړنې وکړي .

۳- دلیکوال کلتوري څېره

ښاغلی منوهر سنگهه بتره یو کلتوري، سیاسي، فرهنګي، اجتماعي او ادبي شخصیت دی. نوموړی شخصیت هغه څوک دی، چې په هره برخه کې یې کار کړی دی او له دې سره سره ژورنالیستي کارونه یې هم کړي دي. ددې ټولو کارونو ترڅنګ یې د زده کړې په خاطر نورو هېوادونو ته یې سفرونه هم کړي دي. د نوموړي د سفرونو یوازینی علت دا دی، چې دی خپل معلومات ډېر کړي او په تاریخي او فرهنګي برخو کې څېړنه وکړي ترڅو کولی شي په دې برخه کې گټور او د علم او پوهې نه ډک آثار ولیکي او ټولنې ته یې وړاندې کړي. نو ددې خبرو پر اساس او تاکید د ښاغلي بتره ځینو کارونو او سفرونو ته سر ورڅرګندوو، چې په دې برخه کې یې کړي دي.

۳-۱- بتره په افغانستان کې :

ښاغلي منوهر سنگهه بتره څو ځلې افغانستان ته راغلی دی او علمي سفرونه یې کړي دي. بتره نه یوازې دا چې د پښتو زده کړې لپاره افغانستان ته راغلی دی او پښتو ژبه یې دلته زده کړې ده، بلکې په کنفرانسونو، سیمینارونو او نورو علمي بحثونو کې یې هم گډون کړی دی.

ښاغلی بتره په ۱۹۶۳ز کال کې کابل ته راغی او د ادبیاتو په پوهنځۍ کې یې د پښتو ژبې په زده کړه پېل هم وکړ. د یوه کال زده کړې او هستوګنې وروسته بېرته د یلي ته وگرځېد او د آل انډیا راديو د پښتو څانګې د مشر په حیث یې وظيفه اشغال کړه.

ښاغلی بتره د خپلې هستوګنې په وخت کې د افغانستان بېلابېلو تاریخي ځایونو ته تللی او نږدې نه یې هغه کتلې دي. (۱۲: ۴۴-۴۵) په همدې ډول تل افغانستان ته رابلل شوی دی او یا په خپله راغلی دی ځکه چې دی له افغانستان سره ډېره مینه لري او تل غواړي، چې په علمي او کلتوري مجلسونو کې گډون وکړي.

بتره په ۱۹۹۰ز کال په مارچ کې کابل ته راغلی او د خان شهید عبدالصمد خان
اخکزي په سیمینار کې گډون وکړو. (۲۰۷:۱۹)

نوموړي په همدې ډول زیاترو کنفرانسونو او غونډو کې گډون کړی دی او
مقالې یې هم په کې لوستلې دي. دغه تکره لیکوال او ژباړن په دې لیاالتیا سره
په هر سیمینار کې ونډه اخیستې ده او په دې لیاالتیا سره یې خپلې لیکنې په
کې لوستې دي. د قدر وړ شخصیت د پښتو ملي مبارز او د سویلي پښتونخوا د
پښتنو د ستر مشر ارواښاد خان عبدالصمد خان اخکزي د زوکړې اتیایمه کلیزه د
۱۳۲۸ل کال د حوت (کب) د میاشتې په وروستیو شپو ورځو کې د یوه بین المللي
سیمینار په ترڅ کې ونمانځل شوه.

په دې سیمینار کې د هېواد د بېلا بېلو فرهنګي موسسو پوهانو، لیکوالو او
فرهنګي شخصیتونو گډون کړی و. له دې سربېره د هندوستان، پاکستان او پښتو
او پښتونخوا ځینې پوهان او سیاسي ملي شخصیتونه هم دې سیمینار ته راغلي
وو.

په دې علمي سیمینار کې ښاغلي بترا هم ونډه اخیستې وه او یوه علمي مقاله
یې په کې ولوستله.

په همدې ډول د ارواښاد خان عبدالصمد خان اخکزي په دوو نورو
سیمینارونو کې یې هم برخه اخیستې ده، چې یو په ۱۳۸۲ل یا ۲۰۰۷ز کال کې او
بل په ۱۳۹۰ز کال کې جوړ شوي وو. په دې سیمینارونو کې ښاغلي منوهر سنگه
بتره هم گډون کړی و او دغه درې واړه سیمینارونه د افغانستان د علومو اکاډمی
د سیمه ییزو مطالعاتو مرکز له خوا جوړ شوي وو او بتره صیب په ځانگړي ډول
راغونښتل شوی و.

نو په دې ډول بتره دوروستي ځل لپاره په ۱۳۹۰ز کال کې راغلی و او په دې
علمي سیمینار کې یې په دېره مینه برخه اخیستې ده.

۲-۳- بتره په آل انډيا راډيو کې :

لکه څرنگه چې په تېرو موضوعاتو او سرليکونو کې وويل شول، چې بناغلی منوهر سنگه بتره د هند په آل انډيا راډيو کې کار کړی او هلته د مشر په حيث تېر شوی دی.

نوموړي شخصیت په دې راډيو کې د پښتو ژبې او پښتنو لپاره د پرکار په کې کړی دی او تل يې هڅه کړې ده، چې نوي نوي علمي، ښوونيز او تفريحي پروگرامونه په پښتو ژبه جوړ کړي ترڅو د دې لارې پښتو ژبه پياوړې شي او په نړيواله کچه خپل شهرت ترلاسه کړي.

نوپه دې اساس اوس دې ته راځو، چې دغه لور شخصیت په دې راډيو کې کومې کومې چارې کړي دي او په دې راډيو کې څومره پرمختګ په پښتو ژبه او ادبياتو کې راغلی دی. پرته له دې، چې بناغلی بتره په آل انډيا راډيو کې نطق و بلکې ژباړه يې هم کړي دي.

بتره له ۱۹۵۰ز کال وروسته د آل انډيا راډيو ديلي په څانګو کې د مامور په حيث وگومارل شو. په ۱۹۶۳ز کال کابل ته د پښتو د زده کړې لپاره راغی، په يوه کال کې يې دلته پښتو ژبه زده کړه او تردې حده يې زده کړه، چې په کابل کې يې د خپل لومړني يو کلن اقامت په دوران کې له انګريزي او هندي ژبوله آثارو څخه په پښتو ژبه ترجمې کولې او پښتو آثار يې په انګريزي ژباړل.

کله چې بتره ديلي ته ورغی، خپلو هڅو ته يې د پښتو ژبې او ادب په برخه کې دوام ورکړ. په دې ترڅ کې دې آل انډيا راډيو ديلي کې د پښتو څانګې مشر شو.

پښتو څانګې دده د مشرۍ په دوران کې ډېره ترقي وکړه او ډېر اوږدونکي يې پيدا کړل او ښه مطالب په کې ايجاد شول.

بتره د دې څانګې لپاره هم د ځينو پښتنو شاعرانو او د افغان او هند د روابطو په خصوص د قدر وړ مقالې وکښلې، چې اوس هم د راډيو په ارشيف کې دده به خط موجودې دي.

بتره د پښتو څانګې له سوپر وایزري، د راډيو سټيشن دايرکټري او د راډيو مرستيالی. ته هم ورسېد او بيا متقاعد شو (۲۰۲:۱۹)

نوپه دې ډول د راډيو له خوا يې هم پښتو ژبې ته خدمت کړی دی او خپله مينه يې ښودلې ده او د همدې راډيو له خوا يې د هندوستان خلکو ته پښتو اورولې ده او دخلکو پام يې پښتو ژبې ته اړولی دی.

که چيرته فکر وکړو نو دده په شان به ډېر نور څېر ونکي اوليکوني هم پيدا شي ، چې دې قيمتي ژبې ته يې کار کړی وي او په بېلابېلو لارو يې پراختيا وربښلي وي .

۳-۳- ټټره، پښتو او پښتانه :

منوهر سنگه ټټره چې په پښتو مين سرې دی ، له ځوانۍ نه نيولې تر نن ورځې پورې يې پښتو ته خدمت کړی دی او کويې او تل غواړي ، چې پښتو ژبې ته نوي څېرې وکړي او نوي اختراعات په کې راولي او ملا يې ټينگه ورته تړلې ده .

نوموړې پښتو ژبې ته ډېر کار کړی دی او خپلې اړيکې يې ورسره ساتلې دي . کله چې ټټره په ۱۹۹۰ زکال کې کابل ته د خان شهيد عبدالصمد خان اخکزي سيمينار ته راغلی و نو ده په يوه مصاحبه کې د پښتو ژبې په اړه يې داسې څه ويلی وو ، چې په لاندې ډول دي :

پښتو ډېره غني ژبه ده ، مونږ ځکه ورته شتمنه وايو ، چې پاڅه متلونه ، قوي متنونه او د يوه پاڅه کلتوري ټولنې نښگنې او زيات مميزات په دې ژبه کې ځای لري .

د خپلې همدې عقيدې له مخې ده خپل ژوند د پښتو او پښتنو معرفي ته وقف کړی دی ؛ په پښتو ژبه خواره اشعار وايي ، چې په اشعارو کې يې يو خاص توحيد او د سکې په مذهب روحاني پلوشې خپلې وزرې غوړوي .

دی آزاد او مقيد پښتو اشعار وايي خپل پښتو خواره اشعار يې اورولي دي او نثري هم خوږ او کله ناکله د شعر درشل ته هم قدمونه ږدي . دده د يو شعر دوه بيتونه دا دي :

زه هم رباب يم زه هم شهباز يم
شرنگی مې واوړه قصه پرداز يم
څوک په نړۍ کې زما منتظر دي
زه په خلا کې د درد آواز يم (۱۸: ۵-۶)

په دې برخه کې زه د ښاغلي زړور د هغې ليکنې څو کرښې را اخلم، چې له منوهر سنگه بتره سره يې مخامخ کتلي او خبرې يې کړي دي. بتره صيب پښتو ډېره ستايلي او له خبرو څخه يې څرگند بږي، چې له پښتو ژبې سره ډېره مينه لري، نو له هغه ځايه يې پيلوم چې زړور خونې ته ورځي او ورسره مخامخ کېږي او خبرې پېلوي.

ورمې خلاص کړ او ورننوتلم گورم، چې دی ناست دی او د خوشحال خان خټک درباغياتو کتاب يې په لاس کې دی. ځان مې ورته وروپېژانده ډېر خوشحاله شوم. ما د واره ترې پوښتنه وکړه، چې بتره صيب لکه چې د خوشحال خان خټک بابا له اشعارو سره ډېره مينه لري که څنگه؟

دی په فکر کې شو، چې څنگه ترې ما دومره ژرداسې په زړه پورې پوښتنه وکړه نو ويې ويل، چې هو! زه د خوشحال خان خټک بابا له اشعارو سره ډېره مينه لرم او تل يې لولم او لوستلو نه يې خوند اخلم ده وويل: چې ما د خوشحال خان خټک ځينې اشعار په انگليسي ژبه اړولي دي.

له ښاغلي بتره نه ما وغوښتل، چې د خوشحال خان درباغياتو نه کومه خوښه کړې رباعي ولولي، ده د کتاب پانې واړولې را رواړولې او دا ښکلې رباعي يې خوښه کړه او ويې لوسته.

فکر مې وکړ، چې دا انسانان دي
ځينې فرښتې دي ځينې شيطانان دي
ځينې سړي دي په خوی خصلت کې
ځينې بې شکه لکه دران دي
يوه بله رباعي يې هم خوښه کړه او ويې لوسته:

که عقل ورک شي له دې جهانه
هېڅ پاتې نشي زما جانه
هېڅ څوک به نه وايي چې نادان يم
هر يو به ښه گڼي ځان له لقمانه

له ښاغلي بتره سره زماله خبرو اترو څخه دا څرگنده شوه، چې دی په رښتیا سره د پښتو ژبې او ادب سره خورا مینه او علاقه لري، ده پښتو ژبه د ځان لپاره د یوه خارجي ژبې په حیث زده کړې ده.

ښاغلي بتره په پښتو ژبه ځینې اشعار لیکلي دي او د ژوند شگوار او رنگین اړخونه پر خوښوي او په خصوصي ډول د پښتنو دوستي، مینه او مېلمه پالنه ستایي.

ښاغلي بتره پخواني شاعران خوشحال بابا، رحمان بابا او حمید بابا پر خوښوي او له نورو شاعرانو سره هم ډېره مینه لري، که څوک ورته د پښتو کوم شاعریا لیکونکی وروپېژني نو دی پرې ډېر خوشحاله کېږي. (۱۳: ۲۹-۷۰)

د منوهر سنگه بتره له دې خبرو او مرکو څخه داسې څرگندېږي، چې نوموړی هغه هندوستانی دی، چې بې له شک او تردید څخه له پښتو ژبې او پښتنو سره خورا ډېره مینه لري او تل غواړي چې له پښتنو او پښتو ژبې سره اړیکه ولري او له دې کبله افغانستان ته هروخت علمي او تحقیقي سفرونه لري. دا په خپله یو غټ ثبوت دی د بتره د مینې له پښتو او پښتنو سره. نوله دې څخه ښکاري چې د هندوستان ټول خلک له افغانستان سره ډېره مینه لري او غواړي چې ښه مناسبات ورسره ولري.

پایله

دغه اثر چې (د منوهر سنگه بتره فرهنگي خپره) تر نامه لاندې ليکل شوی دی د ماستري تيزس دی او په دريو (۳) خپرکو کې بشپړ شوی دی.

ددې تيزس په لومړي خپرکي کې په هندوستان کې د پښتو ادبياتو په معاصره دوره باندې بحث شوی دی، يعنې په دې دوره کې پښتو ته خومره کار شوی او خومره پرمختگ يې کړی دی.

بل دا چې په مطبوعاتو، رسنيو، آثارو، ديپارتمنتونو کې خومره پښتو شتون لري او کوم آثار په پښتو ژبه ليکل شوي او ژباړل شوي دي. دا ټول موضوعات په دې خپرکي کې راغلي دي.

له دې څخه چې تېر شو بله موضوع د بتره ژوند دی په دې کې راغلي دي، چې بتره په ۱۹۲۷ز کال کې په راولپنډۍ کې زيږيدلی دی او په ۱۹۴۷ز کال کې د هند د نيټې وچې قاري د وېش پرمهال هندوستان ته تللی دی او نوموړي په ۱۹۶۳ز کال کې په کابل پوهنتون کې د پښتو ژبې زده کړه پيل کړه او وروسته له هغې يې په پښتو ژبه آثار، ليکنې او ژباړې وليکلې او چاپ ته يې هم وړاندې کړې او په همدې خپرکي کې مې دده چاپ شوي او ناچاپ ليکنې راوړي دي.

دده ځينې چاپ شوي مقالې چې ما راوړي دادي: (خان عبدالصمد خان اخکزی، د خان عبدالصمد خان اخکزي د وفات د څلويښتم تلين په مناسبت، دامير کروړ وياړنه د اباسين سپيدې او داسې نور) آثار شته چې چاپ شوي دي.

په همدې ډول ناچاپ آثار هم لري لکه: (د هند آزادی په جدو جهد کې د پښتنو او بلوڅانو برخه، د شلمې پېړۍ د پښتو عظيم شاعر گل پاچا الفت، د هند او افغانستان ترمنځه لرغونې مناسبت) او داسې نور ناچاپ آثار او ليکنې لري.

په بل خپرکي کې دده د هغو کارونو ياد آوري شوې ده، چې افغانستان کې يې کړي دي، په آل انډيا راډيو کې يې دندې او مشري کړې ده.

پښتنو ته يې خومره کار کړی دی، دا ټول هغه موضوعات دي، چې په دې اثر يا تيزس کې راغلي دي.

ددې تيزس د ليكلو او خپرلو په وخت كې مې ډېرې نورې موندنې په فكر كې راغلې.

= پرته له منوهر سنگه بتره څخه مې دهندوستان د ځينو نوروليكو الانو نومونه هم واورېدل ، چې پښتو ژبې ته يې خدمت كړی او بايد دهغوی پر ژوند هم څېړنې اوليكنې وشي.

= د ا هم جوته شوه ، چې منوهر سنگه بتره نه يوازې په پښتو ژبه ليكنې كړي دي ، بلكې په هندي ، پنجابي ، انگليسي او هسپانوي ژبو يې هم ډېر څه ليكلي دي .
= د منوهر سنگه بتره له ژوند څخه پرته دده له دندو ، كارونو ، له چاپ او ناچاپو آثارو سره يې آشنا شوو .

= د ا هم څرگنده شوه ، چې بتره پرته له تاريخي ليكنو څخه سياسي ، فرهنگي او ادبي ليكنې هم لري او ددې ترڅنگ يې ژباړې هم كړي دي .

= دده له ليكنو څخه د ا هم ښكاره شوه ، چې سره بېره پردې چې د ليكنو ژبه يې ډېره ښه او سوچه ده ، بلكې ځينې نيمگړتياوې هم لري ، چې دانگليسي او اردو ژبې تراغېزې لاندې ده .

= نه يوازې دا چې نوموړي په رسمي سيمينارونو او كنفرانسونو كې گډون كړی دی ، بلكې په نوروراډيو يې او تلويزيونې خپرونو او مرکوبې هم گډون كړی .

مناقشه

په دې برخه کې هڅه کوو، ټولو هغو انګېرنو او پوښتنو ته لنډه ځواب ووايو، چې د تيزس د دفاع پر مهال د ناستو غړو په ذهنونو کې پيدا کېږي. بڼايي ډېرودو ستانوته دا پوښتنه پيدا شي، چې په خپله افغانستان کې ډېر پياوړي او تکړه ليکوالان، خپرونکي او پوهان شته او بيا په هندوستان کې هم نور داسې پوهان موجود دي، چې پښتو ژبې لپاره يې ډېر کارونه او ليکنې کړي دي. نو ولې يوازې په منوهر سنگه بتره باندي دا اثر ليکل شوی دی او ددې اثر ارزښت په څه کې دی؟ څه لامل شول، چې نوموړي په پښتو ژبه آثار او ليکنې وليکلې. دا اثر کومې نيمګړتياوې او بڼيګنې لري او د ژبې په لحاظ څه ډول دی؟

۱- په هندوستان کې ډېر وړاندوختونو پښتو ژبې ته کار کړی دی. نو ولې يوازې د منوهر سنگه بتره په ژوند او آثارو دا اثر وليکل شو؟

ځواب: لکه څرنگه چې ټولو افغانانو او هنديانو ته دا څرګنده ده، چې افغانستان او هندوستان په تاريخي لحاظ ډېر لرغونې او پخوانې تاريخ لري. دا دواړه هېوادونه د هند د نيمې وچې تر ویش او هغې نه وروسته تر نن ورځې پورې ډېر ګوچېدلي دي او د يوه اوبل په هېوادونو کې سره مېشت شوي دي او له همدې امله ډېر وڅېړونکو په پښتو ژبه کار کړی دی او ليکنې يې کړي دي، چې په دې برخه کې بناغلي هېواد مل صيب هم ډېر څه کړي او ارواښاد پوهاند عبدالشکور رشاد او داسې نور پوهانو نومونه اخېستلي شو. دا په کار دي، چې دهرنا پښتانه هندوستان يې پر ژوند باندې، چې پښتو ته يې کار کړی دی څېړنه وشي.

ددې اثر ارزښت هم په دې کې دی، چې ټول پوهاندان او نور پښتانه په دې پوه شي، چې پرته له افغانانو څخه بهرنيان هم پښتو ژبې ته خدمت کړی، مقالې او آثار يې ليکلي دي او ټولني ته وړاندې کړي دي. زه دا وایم، چې بايد په ټولو بهرنيانو کې

هندوستانی دی اوکه دبل کوم هېواد دي، چې پښتو ژبې ته یې کار کړی وي باید څېړنه ورباندې وشي او ددوی پر ژوند باندې آثار و لیکل شي.

۲- ددې اثر د لیکلو موخه اوازښت په څه کې دی او ولې دا اثر په یوه بهرني باندې لیکل شوی دی؟

خواب: موخه اوازښت یې دادی، چې یو خوله بهرنيو پوهانو سره آشنا کېږو او له دې خبرې ږو، چې پښتو ژبه داسې یوه پرمختللي او پیاوړې ژبه ده، چې پرته له افغانانو څخه هندیان او نور بهرنيان هم مینه ورسره لري او هڅه کوي، چې زده یې کړي، آثار ورباندې وليکي او نور ژورنالستي کارونه ورباندې وکړي، ترڅو پرمختللي شي او د نړیوالو ژبو په قطار کې ودرېږي.

بل اړین ارزښت یې دادی، چې هندیان او افغانان د ځینو تاریخي، فرهنگي او سیاسي عواملو له امله یوه اوبل هېواد ته کډه شوي دي په همدې کډه شویو کورنیو کې شاعران، لیکوالان او څېړونکي تیر شوي دي او هر یوه اشعار، لیکنې او څېړنې کړي دي نو ځکه موږ د اثر و لیکلو ترڅو دغه لیکوال له ژوند او آثارو څخه خبر شو او یې پېژنو، چې نوموړی څومره آثار لري.

پښتانه باید په دې خبروي، چې دنړۍ په کوم ځای کې د پښتو ژبې کوم خواخوږی لیکوال د پښتو ژبې لپاره خدمت کوي دهغوی د ژوند، آثار او ادبي هڅو په اړه باید معلومات ولري. د دغوی لیکوالو دهڅو، ادبي خدمتونو درناوی او احترام باید وشي او بهر میشتي نا افغاني پښتو لیکوالان و هڅیږي او دې ژبې ته د خدمت نورې آسانتیاوې او چانسونه برابرشي او د همدې ارزښتونو پر بنسټ د اتیزس د منور سنگه بتره فرهنگي څېره باندې بشپړ شوی دی.

۳- ولې منور سنگه بتره ادبي، فرهنگي او هنري لیکنې کړي دي؟

خواب: ددې ټولو علت دادی، چې نوموړي کله چې پښتو ژبه په کابل پوهنتون کې زده کړه او وروسته له هغې یې په آل انديا راديو کې دنده پیدا کړه نو همدې دندې له کبله دده مینه له پښتو ژبې سره زیاته شوه او ورو ورو یې په پښتو ژبه لیکنې او ژباړې پیل کړې او په هره برخه کې ده لیکنې کړي دي او خوراډ برمعلومات یې لاسته راوړي دي.

۴- منوهر سنگه بتره په کومو برخو کې آثار او لیکنې کړي دي؟

ځواب: منوهر سنگه بتره په ادبي، فرهنگي، سیاسي او تاریخي برخو کې لیکنې او آثار لیکلې دي او پرته له دې په انګلیسي، هسپانوي، عربي او اردو ژبو هم لیکنې لري. همدارنگه نوموړي له پښتونه انګلیسي ته هم ژباړې کړي دي، لکه: د اباسین سپېدې کتاب چې د ښاغلي سلیمان لایق اثر دی او بتره په انګلیسي ژباړلی دی. بل دامیر کروړویا پرته ده، چې په انګلیسي ژبه یې ژباړلې ده او د پښتونومي مجله کې چاپ شوې ده. په همدې ډول نورې ډېرې لیکنې لري، چې ټولې په همدې اثر کې ذکر شوي دي.

۵- د منوهر سنگه بتره آثار د ژبې له پلوه څه ښیګڼې او څه نیمګړتیاوې لري؟

ځواب: د منوهر سنگه بتره د لیکنو او آثارو ارزښت او ښیګڼه په دې کې ده، چې له یوې خوا د پښتو ژبې ادبي پانګه ده باید خوندي وساتل شي. بل دا چې دیوه هندي له خوا لیکل شوی اثر دی، چې دا په خپله د اجوتوي، چې پښتو ژبه له هېواد څخه بهر هم ډېر مینه وال لري او دا په خپله د پښتو ژبې لوی پرمختګ دی. بل دا چې هغه موضوعات په کې خپرل شوي دي، چې دهند او افغانستان په اړه وي او زیاتره یې هغه لیکنې دي، چې د دوی په اړیکو راڅرخیرې او د افغانستان لیکوالان او شاعران په کې یاد شوي دي.

نتیجه گیری

«دمنوهر سنگهه بتره فرهنگي خبره» ترنامه لاندې هغه اثر دی، چې د بتره پر ژوند، دندو، آثارو او لیکنو باندې بشپړ شوی دی. دا اثر چې د ماستری د کورس تیزس دی په درو ۳ خپرکوکې لیکل شوی دی په دې اثر کې دمنوهر سنگهه بتره ټول ژوند زده کړې او آثار په کې څرگند شوي دي. دهر خپرکي په سر کې د اصلي موضوع په اړه یولنډغوندي معلومات وړاندې شوي دي او وروسته بیا اصلي موضوع راغلي ده.

= د موضوع په شالید (پسمنظر) کې دهغو آثارو پیژندنه راغلي ده، چې په دې اثر کې د موضوع په اړه گټه ترې اخیستل شوې ده. د خپرني په پایله کې دا جوته شوه، چې مخکې له دې په دې نوم کوم بل بشپړ اثر نه دی لیکل شوی، چې دمنوهر سنگهه بتره ټول ژوند او آثار په کې راغلي وي، داد نوموړي په اړه یو مکمل اثر دی. په علمي منظمه او اکاډیمیکه توگه لیکل شوی دی.

= دمنوهر سنگهه بتره د پیژندنې په ترڅ کې د اښکاره شوه، چې بتره په اصل کې دراولینډی دی، خود هند د نیمې وچې د ویش په وخت کې هند ته تللی دی. ترلسانس پورې په اسلام آباد کې و، لیکن نور تحصیل یې په هندوستان کې بشپړ کړي دي. همدارنگه په آل انډیا راپو کې هم د مشر په حیث یې دنده ترسره کړې او اوس مهال په جواهر لال نهرو پوهنتون کې هم درس ورکوي.

= منوهر سنگهه بتره د آثارو په برخه کې دا څرگنده شوه، چې بتره چاپ او ناچاپ آثار لري او پرته له پښتو په نورو ژبو، لکه: اردو، انګلیسي، هسپانوي او عربي ژبو هم لیکنې لري. د بیلګې په توگه، لکه: د اباسین سپیدې، تش، په افغانستان کې کړکيچ، بزکشي، په سویلي آسیا کې د افغانستان نوعیت، په هند کې د افغانانو تاریخي آثار او داسې نورو نومونه اخیستی شو.

= دمنوهر سنگهه بتره د ادبي او هنري لیکنو د خپرني په برخه کې دا جوته شوه، چې ددې لیکنو ترڅنګ تحقیقي لیکنې او ژباړې هم لري.

= دمنوهر سنگه بتره دليکنود کره کتنې په ترڅ کې دا څرگنده شوه، چې دنوموړي آثار د پښتو ژبې له معیاري لیکدود سره لږ توپیر لري، چې ځینې کلمې ناسمې لیکل شوي، یعنې په معیاري لیکدود نه دي لیکل شوي.

= دا تیزس په پښتو ادب کې د موضوع په اړه له پخوانیو تر سره شویو آثارو سره بشپړ توپیر لري، یعنې په بشپړ ډول نوښت او نوی والی لري.

دمنوهر سنگه بتره ژوند، ادبي او تاریخي هڅې یې په منظم ډول دیوه اثریه توگه له نورو معتبرو مآخذونو څخه اخیستي دي او دیوې علمي او څېړنیزو اصولو په پام کې نیولو سره یې څېړنې بشپړ کړي دي.

وړاندیزونه

«د منوهر سنگهه بتره فرهنگي څيره» تر نامه لاندې د دې تيزس د ليكلو او بشپړولو په بهير كې زه له ډيرو پيښو، فكونو او ستونزو سره مخامخ شوم او ډېرې ستونزې مې د دې تيزس په څيړنو كې وليدې نو اوس زه غواړم، چې يو خوداني له تاسو سره شريكې كړم.

۱- بايد د ټولو بهرنيو هېوادونو ليكوالان او پوهان چې پښتو ژبې ته يې كار كړي او اثار يې ليكلي دي، زموږ د ليكوالانو او څيړنكو له خوا راټول او د يوه اثر په توگه چاپ شي.

۲- هر څيړونكی چې د دې ډول پوهانو پر ژوند او اثارو ليكنې كوي، پرته له دې، چې دا ثريه توگه چاپ كيږي بايد په انټرنېټي سايټونو كې هم واچول شي، ځكه ځينې داسې كسان شته، چې كتاب ته لاس رسى نه لري نو هغوى كولى شي، چې دانټرنېټ له خوا يې لاسته راوړي او يا ځينې دي، چې د كتاب له لوري يې لاسته راوړي شي.

۳- زما بله هيله داده، چې دغه تيزس كه چيرته غواړي، چې ټولومينه والوته ورسېږي نو كه چيرته د علومو اكاډمۍ له خوا چاپ شي، ډېر به ښه وي ځكه ټولومينه والوته به ورسېږي.

۴- بل دا چې بايد د ښاغلي منوهر سنگهه بتره په اړه د علمي موسسوله خوا يو ځانگړى سيمينار جوړ كړى شي. ځكه نوموړي شخص په پښتو ژبه په هره برخه كې لكه: سياسي، فرهنگي، تاريخي او ادبي كې كار كړى دى.

اخځليکونه

- ۱- بتره-منوهر سنگهه. (۱۳۸۷ل). دننگ او فرهنگ اتل، کابل، دافغانستان دعلومو اکاډمی، دسيمه بيزو مطالعاتو مرکز، اسد دانش مطبعه.
- ۲- بتره-منوهر سنگهه. (۱۳۹۱ل). دپوهې او خپلواکۍ لاروی، دافغانستان دعلومو اکاډمی، دسيمه بيزو مطالعاتو مرکز، اسد دانش مطبعه.
- ۳- بتره-منوهر سنگهه. (۱۳۷۰ل). خان شهيد ياد، کابل، دسرحداتو چارو وزارت دنشراتو او فرهنگي چارو رياست، دولتي مطبعه.
- ۴- بتره-منوهر سنگهه. (۲۰۰۹ ز). په افغانستان کې کرکيچ، هندوستان، پنجابي ترپييون ورځپاڼه.
- ۵- بتره-منوهر سنگهه. (۱۹۹۲ز). له کافرستان څخه ترنورستان پورې، هندوستان، لوی زمانه ورځپاڼه.
- ۶- بتره، منوهر سنگهه. ياد بنسټونه.
- ۷- بتره-منوهر سنگهه، ناچاپ آثار.

- ۸- بینوا- عبدالروف.(۱۹۶۳ز). یویتیم ماشوم، ژباړن- منوهرسنگه- بتره، هندوستان، LMES ورځپاڼه.
- ۹- حبیبی- عبدالحی.(۱۹۶۴ز). Amir Kror، ژباړن- منوهرسنگه- بتره، کابل، افغانستان مجله، لومړۍ گڼه، دولتي مطبعه.
- ۱۰- دآل انډیاراډیوبهرنۍ خانگه.
- ۱۱- دبتره رالیبرل شوی ایمپل ماته.
- ۱۲- رحیم- عبدالرحیم.(۱۳۵۳ ل). په خارج کښې پښتو څېړونکي، کابل، پښتو ټولنه.
- ۱۳- زړور.(۱۳۵۲ ل). منوهرسنگه- بتره، کابل «مجله»، دویمه گڼه، کابل، دافغانستان علومو اکاډمي، دولتي مطبعه.
- ۱۴- ظهورالدين- ډاکټر.(۱۳۴۳ ل). پيروښان بايزيدانصاري، ژباړن- منوهرسنگه بتره، کابل مجله، پرله پسې گڼې ۱-۲، کابل - پښتو ټولنه.
- ۱۵- نامعلوم اثر.
- ۱۶- نامعلوم اثر.
- ۱۷- نیازی- رفیع الله.(۱۳۹۱ ل). پښتو ژبې ته دروشن لال ملهوتره خدمتونه، (دماستری تیزس)، ناچاپ اثر.
- ۱۸- هند لید- مجله- (۲۰۱۲م). نوی ډیلی- پنځه ویشتمه دوره-۱۲ گڼه.

۱۹-هېواد مل-زلمی.(۱۳۷۳ل).په هند کې د پښتو ژبې
اوادبیاتو د ایجاد او ودې پړاوونه، دویم چاپ، لاهور-شرکت پرنٹیگ پریس.

Manohar Sing Batra, The Dawn over Abasin, Printed by ۲۰-

by.M\S.Printograph, Karol Bagh, New Delhi-۲۰۱۱, ۱۴۹ peg]

پیلیزه

زه د ماسترۍ د کورس په لومړي ټولگي کې وم، چې د تیزس د موضوع په فکر کې شوم او غوښتل مې، چې یوه نوې، خپرنیزه او گټوره موضوع باندې خپرنه وکړم. نو همدا وه، چې د څو خوبې کړو موضوعگانو وروسته زلمې هېواد مل همدا موضوع (د منوهر سنگه بتره فرهنگي خپره) راته خوښه کړه.

کله مې چې ددې موضوع سرلیک ولید، نو ډېرمې خوښ شو، ځکه چې هم خپرنیزو، هم نوی او تراوسه پورې چا ورباندې کار هم نه وکړی. نو همدا وه، چې ما ژر ددې موضوع سرلیک او لړلیک دکابل پوهنتون علمي بورډ ته واستول. څرنګه، چې دا موضوع نوې او خپرنیزه وه او هم بل چا ورباندې کار نه وکړی. د غونډې وروسته د بورډ غړیو، استازو او استادانو له خوا ومنل شوه. ځکه دوی ته هم ډېره په زړه پورې او نوې وه.

وروسته له منلو څخه مې د ځینو ستونزو او د موادو د کمبود له امله مې ونشو کولی، چې دا موضوع ژر پوره کړم، نو داده اوس مې د خدای په فضل او د هېواد مل په ملتیا او د نورو همکارانو او استادانو په مرسته وشول کولی، چې دا موضوع بشپړه کړم.

ددې تیزس په بشپړېدو کې هېواد مل، عبدالغفور لېوال، رفیع الله نیازی او نورو ډېرو استادانو او دوستانو مرسته راسره کړې ده. همدارنګه په خپله د بتره مرسته هم نه هیرېدونکې ده اوله نوموړي سره په اړیکه کې هم ما خپل معلومات

لاسته راوړي دي. همداراز د دې موضوع د خپرلو په وخت کې ډېرو کتابخانوته هم تللي يم.

که څه هم زه بايد د دې موضوع د موادو او خپرني لپاره يو ځل د هندوستان هېواد ته تللي وای او په خپله مې له بتره سره ليدنه کتنه کړې وای او هغه مهم تاريخي ځايونه چې د بتره په ليکنو کې ياد شوي دي ليدلي وای؛ ليکن د نه امکان له مخې مې ونشو کولی، چې هندوستان ته سفر وکړم. خوبيا مې هم د دوستانو له برکته وشو کولی، چې له هندوستان هېواد څخه خپل مواد ترلاسه کړم او تيزس مې بشپړ کړم.

نو زه له دغو قدر وړ باغلو، دوستانو او استادانو څخه ډېره ډېره زياته مننه کوم، چې په دې برخه کې يې له خپل وسه پورې له دې بنده سره مرسته کړې ده او د دوی له برکته مې خپل تيزس ته د پای ټکی اېښی دی او هيله لرم، چې تاسو لوستونکو ته د لوستلو وړ وې او گټه ترې واخلي.

په درنښت

مينا مسعوده (نيکيار)

لنڊيز

«دمنوهر سنگهه بتره فرهنگي خيره» ترنامه لاندې د تيزس داثر، چي بيوتولنيز، تاريخي او خير نيزاثر دي. په درو ۳ خير کويافصلونوکي بشپړ شوي دي. دا اثر له يوې اوږدې خير نې څخه وروسته مڪمل شو او هر خير کي يې بيله موضوع لري.

په لومړي سرکې پيليزه ده، په پيليزه کې راغلي دي، چې د ماستري، دکورس په پيل کې هر زده کوونکی بايد تيزس وليکي. دا موضوع د لارښود استاد په مرسته ليکل کيږي او د پوهنتون د بورډ ډلې له خوا منل کيږي.

نوددې خبرې پر بنسټ ما هم دا موضوع د زلمي هېوادم له په مرسته او همکاري بشپړه کړه او د موادو په راټولولو مې پيل وکړ. ددې اثر زياتره مواد په خپله هېوادم له اور فيع اله نيازي په مرسته مې لاسته رواړي دي.

وروسته له دې مې په اصلي موضوع پيل کړی دی او ورپسې د موضوع شاليد دی، په شاليد کې هغه کتابونه اوليکنې چې دمنوهر سنگهه بتره د ژوند په اړه معلومات په کې راغلي دي، معرفي شوي دي، لکه: په هند کې د پښتو ژبې او ادبياتو د ايجاد او ودې پروا وونه، د اباسين سپيدې، منوهر سنگهه بتره او داسې نور نومونه اخېستلي شو.

منوهر سنگهه بتره دهند د نوي ديلي او سپدونکي دی او په اصل کې په ۱۹۲۷ز کال کې په راولپنډۍ کې زېږېدلی دی او په ۱۹۴۷ز کال کې دنيمې وچې قاري د ویش په وخت کې له پاکستان څخه هند ته ولاړ او تر نن ورځې پورې په نوي ديلي کې ژوند کوي.

ترلسانسه پورې په راوړلېدې کې واو ماستري يې له پنجاب څخه اخیستې ده. بساغلي بتره په ۱۹۶۳ زکال کې کابل ته راغی او دکابل پوهنتون دادبياتوپه پوهنځۍ کې دپښتو ژبې زده کړه يې پيل کړه. دیوه کال دزده کړې نه وروسته بېرته ديلي ته لاړ او هلته دآل انډيا راډيو مشريه توگه مقرر شو.

نوموړې له (جي، ان ناندا) سره په گډه د Resurgent Wide ترنامه لاندې يو کتاب ليکلی دی او همدارنگه (انگليسي ته دپښتو شعرونو ژباړه) به يې د پرژرد کتاب په بڼه راووي. ددې کتابونو ترڅنگ نورې ليکنې هم لري، لکه: پيررو بڼان بايزيدانصاري، دامير کروړ وياړنه، بزکشي، تش، د هنديانو او دپښتنو ترمنځه يووالی، دفخرافغان خان عبدالغفار خان په يادا وويارکې، دهندا و فن او کلتور په ارتقا کې دپښتنو برخه، دهندا آزادی په جدا و جهد کې دپښتو او دبلوڅانو برخه او داسې نور چاپ او ناچاپ آثار لري.

د منوهر سنگه بتره په ليکنو کې ادبي، تاريخي، فرهنگي، سياسي او ژباړې موجودې دي او د ژبني اړخ له مخې هم ځينې نيمگړتياوې لري خو ډېرې نه دي. دا چې منوهر سنگه بتره له ټولو پښتنو ليکوالانو او څيړونکو سره مينه درلوده او غوښتل يې، چې ټولې ادبي څيړې په ټولو معنا و سره وپيژني، ده خپله څيړنه او تحقيق پر بڼې سوډل او تل يې هڅه کړې ده، چې ددوی په اړه خپل معلومات بشپړ او پوره کړي. مقالې او آثار ورباندې وليکي او ټولني ته يې وړاندې کړي. ترڅو وگړي يوه گټوره استفاده ترې واخلي.

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنگپال شخصیت
بناغلي (عرب شاه چمتو) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر
چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحریک وياړي چې د علمي اثارو د چاپ
لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو
څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د
کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسي وغځوي.

يو ځل بيا د دې اثر له ليکوالي او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه
کوو چې د دې اثر د ليکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحریک

د (منوهر سنگ پتړا) فرهنگي څېړنه

ميثا مسعوده نيكيار

۱۳۹۴ لمريز کال

د افغانستان ملي تحريک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۷۳

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**